memorii | jurnale

BRUNHILDE POMSEL

THORE D. HANSEN

AM FOST SECRETARA LUI GOEBBELS

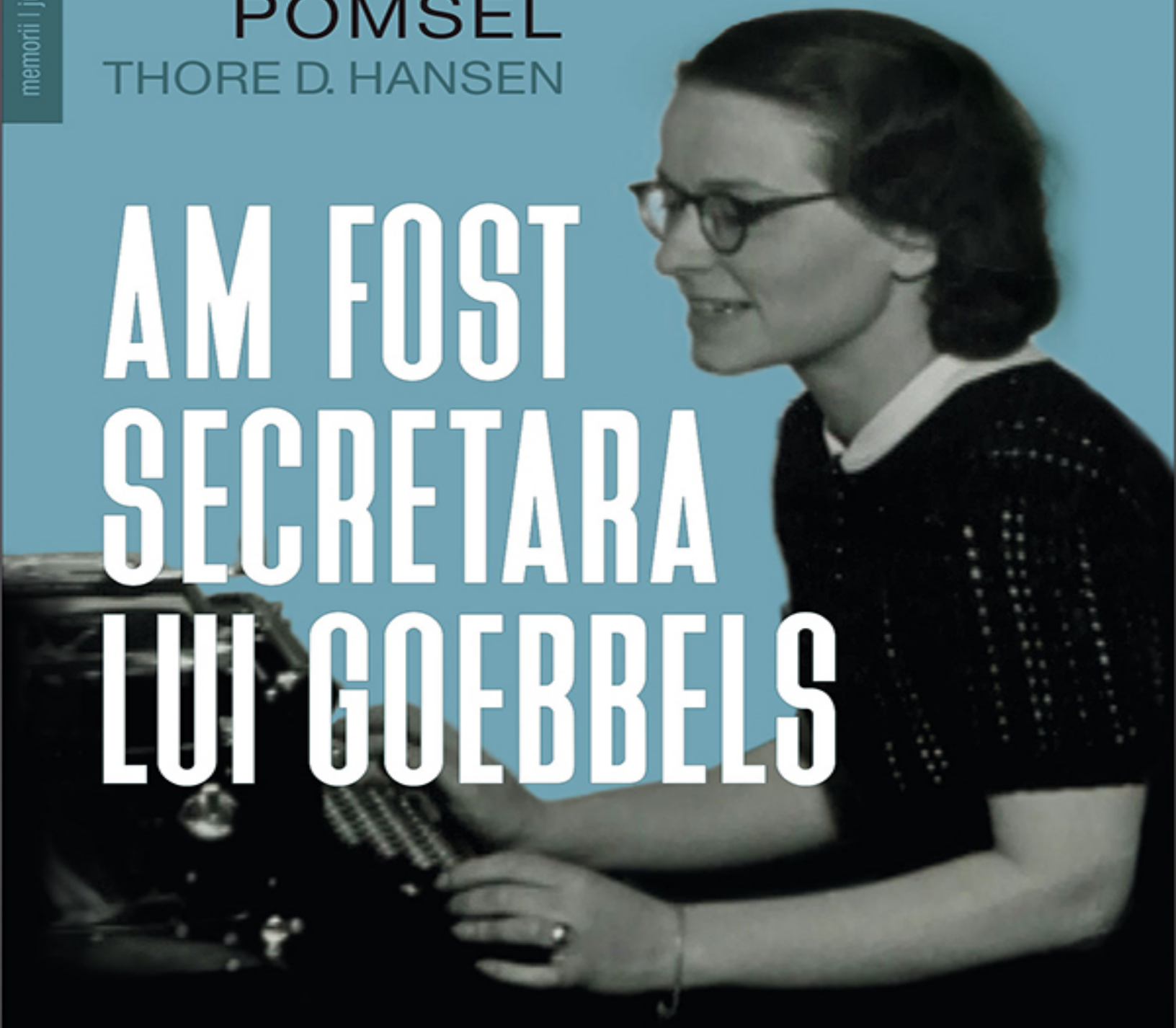

Memoriile lui Brunhilde Pomsel sunt remarcabile pentru ceea ce rămâne nespus – realități pe care le omite intenționat, din dorința de a le nega chiar și față de ea însăși. Un veritabil avertisment.

—The Times

ebook HUMANITAS

Brunhilde Pomsel s-a născut la Berlin, pe 11 ianuarie 1911. În 1933 a fost angajată în redacţia de ştiri a Radiodifuziunii Germane, iar nouă ani mai târziu a intrat în Ministerul Propagandei, ca secretara lui Joseph Goebbels. După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial a fost luată prizonieră de sovietici şi a fost deţinută timp de cinci ani la Buchenwald, Sachsenhausen şi într-o fabrică din Berlinul de Est. După eliberare, Brunhilde Pomsel a trăit la München până în 2017, când a murit, la vârsta de 106 ani.
Thore D. Hansen s-a născut în 1969, este jurnalist şi trăieşte în Germania. A studiat ştiinţele politice şi sociologia şi este specialist în politică internaţională.

Partea biografică a acestei cărţi are la bază convorbirile cu Brunhilde Pomsel înregistrate în 2013 şi 2014, pentru filmul documentar *Ein deutsches Leben* (*O viaţă germană*).

Volumul se datorează înregistrărilor făcute de regizorii filmului *Ein deutsches Leben*: Christian Krönes, Olaf S. Müller, Roland Schrotthofer, Florian Weigensamer.

BRUNHILDE POMSEL

THORE D. HANSEN

AM FOST SECRETARA LUI GOEBBELS

Traducere din germană și note
de Radu-Mihai Alexe

Brunhilde Pomsel, Thore D. Hansen
Ein deutsches Leben: Was uns die Geschichte von Goebbels' Sekretärin für die Gegenwart lehrt
Copyright © 2017 by Europa Verlag GmbH & Co. KG, Berlin, München
All rights reserved.

© HUMANITAS, 2019, pentru prezenta versiune românească (ediţia digitală)

ISBN: 978-973-50-6664-2 (epub)

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021.311.23.30

E un lucru rău, e cumva o dovadă de egoism dacă oamenii, atunci când sunt puși într-un loc anume, încearcă să facă ceva bun pentru ei, știind totodată că acel lucru e rău pentru alții? Dar oare cine face așa ceva? Nimeni nu se gândește la asta. Cu toții am fost orbi și indiferenți.

BRUNHILDE POMSEL
München, 2013

Filmul documentar *Ein deutsches Leben* (*O viață germană*) nu este doar una dintre cele mai importante contribuții la analiza Holocaustului, ci, având în vedere situația politică actuală, se transformă într-un avertisment atemporal pentru generațiile actuale și viitoare.

DANIEL CHANOCH
supraviețuitor al Holocaustului

PREFAȚĂ
de Thore D. Hansen

Brunhilde Pomsel a fost printre puținii care au reușit să ajungă în imediata apropiere a unuia dintre cei mai mari criminali din istorie. În Ministerul Propagandei, condus de Joseph Goebbels, a lucrat ca stenografă, dactilografă și secretară. La scurt timp după ce Adolf Hitler a preluat puterea, s-a înscris mai întâi în Partidul Muncitoresc Național-Socialist German, pentru a-și asigura astfel o slujbă la Radiodifuziunea Germană. În 1942 s-a transferat la Ministerul Propagandei și Instrucţiei Publice, iar până la capitularea Berlinului, în mai 1945, a fost avansată și a ajuns până în anticamera ministrului și-n mijlocul elitei conducătoare a național-socialismului. Chiar și în ultimele zile de război, când trupele sovietice se aflau deja pe străzile Berlinului, ea dactilografia acte oficiale și, în loc să găsească un moment prielnic ca să fugă, a fost cea care a cusut steagul capitulării Berlinului. Mai bine de șapte decenii n-a vorbit cu nimeni despre toate acestea.

În filmul documentar *Ein deutsches Leben* (*O viață germană*), regizorii Christian Krönes, Olaf S. Müller, Roland Schrotthofer și Florian Weigensamer au adus-o pe Brunhilde Pomsel în fața camerei de filmat și, folosind o tehnică impresionantă de filmare alb-negru, au lăsat-o să le povestească viața ei. Această istorie, spusă atât de târziu, surprinde și fascinează deopotrivă. Astfel, cartea se bazează pe amintirile ei, înregistrate în 2013. Ele au fost puse în ordine cronologică și corectate cu grijă din punct de vedere lexical și gramatical, acolo unde se impunea.

Amintirile lui Brunhilde Pomsel încep cu anii copilăriei petrecute în Berlin, unde s-a născut în 1911. Ea povestește despre începutul Primului Război Mondial și despre tatăl ei, un om nu prea vorbăreț, care se întoarce în 1918 nevătămat din Rusia, despre educația severă pe care a primit-o și care a marcat-o definitiv, ea fiind cea mai mare dintre cei patru copii ai familiei. Tatăl ei a fost un om taciturn, despre politică nu se discuta în

casă. Brunhilde Pomsel a crescut într-unul dintre cartierele selecte ale Berlinului. Familia n-a dus lipsă de mâncare, în timp ce în restul Berlinului, la fel ca în toată Germania, situația materială a unui număr însemnat de oameni era deosebit de precară. Țara era zguduită de revolte, străzile erau pline de protestatari comuniști și național-socialiști, fiecare tabără cu viziunile ei politice extremiste, care provocau confruntări tot mai violente. Însă în Südende, o suburbie cu numeroase vile, aceste disensiuni treceau aproape neobservate.

Privind retrospectiv, Brunhilde Pomsel consideră acum că indiferența pe care a afișat-o față de noua mișcare politică, partidul nazist, a fost elementul determinant pentru cariera ei. Iubitul ei de-o vară, Heinz, i-a făcut cunoștință la sfârșitul anului 1932 cu un ofițer merituos din Primul Război Mondial. Această întâlnire s-a dovedit hotărâtoare pentru tânăra femeie. Este vorba despre Wulf Bley, viitor jurnalist la Radiodifuziunea Germană și unul dintre primii membri ai partidului nazist, care o va lua sub aripa sa protectoare. Este același jurnalist care va comenta plin de emfază defilarea cu torțe din martie 1933, după victoria Partidului Muncitoresc Național-Socialist German, la care participă întreaga elită nazistă. La scurt timp după ce Hitler ajunge la putere, scriitorul ratat Bley o aduce pe Brunhilde Pomsel la Teatrul Național, unde suferă un eșec teribil ca dramaturg. Următoarea situație prielnică i se arată acestuia atunci când, ca membru al partidului nazist, i se oferă un loc de muncă, moment în care o obligă pe Pomsel să intre în partid, ca să o poată lua cu el ca secretară personală la Radiodifuziunea Germană. Radiodifuziunea fusese deja supusă epurării de către naziști, o mulțime de directori evrei fuseseră concediați și primiseră interdicția de a-și exercita profesia.

La scurt timp după aceea, Wulf Bley a fost mutat din nou, însă întâlnirea cu acest om a însemnat pentru Brunhilde Pomsel începutul unei ascensiuni care urma s-o ducă până în miezul puterii – începutul unei biografii ieșite din comun, despre care s-a hotărât să vorbească de-abia la o vârstă foarte înaintată.

Chiar dacă a uitat multe din cele întâmplate în ultimii 70 de ani, evenimentele esențiale și punctele de cotitură i-au rămas vii în memorie. Aceste fragmente din viața ei tumultuoasă, dar și felul în care Brunhilde

Pomsel vorbeşte despre propriile experienţe din vremea în care a lucrat la Radiodifuziune şi apoi în Ministerul Propagandei nu sunt lipsite de contradicţii semnificative. Există momente în care simţi că-ţi ascunde ceva, după care face o mărturisire într-un alt context – în asta constă farmecul relatării ei.

Povestea de viaţă a lui Brunhilde Pomsel nu ne propune perspective istorice noi. Mai degrabă doreşte să ofere un punct de vedere sincer din partea unei simpatizante a nazismului ce a trăit în acele vremuri, care trebuie să fie un avertisment pentru societatea actuală – şi pentru noi toţi. Este aproape incontestabil că acum – ca şi atunci – ne aflăm într-o situaţie politică în care tendinţele antidemocratice şi populismul de dreapta se află în punctul în care pot deveni periculoase pentru societate şi pentru sistemele democratice, adică sunt tot mai răspândite printre oamenii de rând.

Începând cu anul 2015, mai multe studii politice şi sociologice încearcă să explice cum este posibil ca în Europa şi în Statele Unite să fie permisă existenţa unor discursuri de extremă dreapta, anumite grupuri să fie discriminate şi folosite ca ţap ispăşitor, iar atacurile împotriva unor minorităţi, precum refugiaţii de război, să fie tolerate. Prin alegerea lui Donald Trump drept al 45-lea preşedinte al Statelor Unite ale Americii, în fruntea ţării a ajuns un om care animă spiritele printre populiştii din Europa, fiindcă el, la rândul lui, şi-a mobilizat alegătorii cu sloganuri de factură populistă şi le-a oferit soluţii simpliste la problemele unei lumi foarte complexe, în timp ce peste 40 la sută din populaţia SUA nici măcar nu s-a prezentat la vot.

În multe ţări occidentale se doreşte revenirea la o „conducere“ puternică, apel care n-a iscat prea multe proteste. Oare este adevărat că populismul şi fascismul se folosesc din nou de adepţi, de masa tăcută din popor, pentru a suprima democraţia?

Brunhilde Pomsel nu a fost interesată de politică. O interesau, în primul rând, locul ei de muncă, siguranţa materială, sentimentul datoriei faţă de superiori, nevoia de a aparţine unui anumit mediu social. Îşi descrie parcursul profesional într-un mod expresiv şi intim. Susţine însă că n-are nici o vină pentru crimele comise de regimul naţional-socialist.

După premiera filmului documentar *Ein deutsches Leben* în Israel şi San Francisco, au existat foarte puţine voci dispreţuitoare sau acuzatoare. „Tot respectul faţă de cel care poate afirma cu certitudine că n-a colaborat“, constată o corespondentă a ziarului *Frankfurter Rundschau*.

În loc să incite la blamarea lui Brunhilde Pomsel, documentarul a stârnit mai degrabă în rândul spectatorilor întrebări cu privire la prezent. Oare se repetă întunecata perioadă a anilor 1930? Oare teama, ignoranţa şi pasivitatea noastră sunt responsabile pentru întărirea poziţiei noii extreme drepte? Câteva decenii am presupus că stafia fascismului a dispărut. Însă Brunhilde Pomsel susţine că nu e nici pe departe aşa. În film, descrierile uimitor de precise ale lui Pomsel cu privire la viaţa de zi cu zi din timpul războiului, ascensiunea ei profesională ca „fată apolitică“ şi detaşarea ei emoţională de realitate sunt juxtapuse cu citate din discursurile lui Goebbels, cu imagini cu mormanele de cadavre şi figurile scheletice ale evreilor eliberaţi din lagărele de concentrare, precum şi cu articole de propagandă şi alte documente grafice, care n-au nevoie de nici un comentariu şi care arată adevărata faţă a celui de-al Treilea Reich, contrastând puternic cu percepţiile şi amintirile lui Pomsel.

Asocierile făcute de spectatori şi comparaţiile inevitabile în legătură cu evoluţia politică de astăzi ne oferă ocazia de a confrunta experienţa de viaţă a lui Pomsel cu schimbările recente şi de a le tematiza într-o carte. Există temeri că istoria s-ar putea repeta? Am ajuns deja în punctul în care un nou val de fascism şi autoritarism nu mai poate fi oprit? Oare povestea lui Brunhilde Pomsel ne poate oferi anumite indicii cum că urmărirea oarbă a propriilor interese ne face să ignorăm schimbările sociale şi politice?

Pentru a aduce biografia lui Brunhilde Pomsel mai aproape de prezent, trebuie să ne întrebăm ce responsabilitate le revine elitelor democratice în schimbările actuale şi în ce măsură poate fi făcută o comparaţie între anii 1930 şi prezent.

Provocările timpurilor moderne, cum ar fi digitalizarea, criza financiară, valurile de refugiaţi, schimbările climatice, cadrul social al unei lumi interconectate, teama de o posibilă recesiune şi sporirea imigraţiei, au făcut ca anumite părţi din populaţie să se retragă în sfera

privată sau să se radicalizeze. La o primă vedere, Brunhilde Pomsel a trăit acum 70 de ani într-un timp diferit de-al nostru. Ea ne povestește despre deciziile ei neînsemnate, care la început par logice, raționale și ușor de înțeles – până la punctul în care ne întrebăm: Oare n-aș fi putut ajunge și eu să lucrez în anticamera biroului lui Goebbels? Cât de mult din Brunhilde Pomsel există în noi? Sau, conform întrebării provocatoare puse de un jurnalist la scurt timp după premierea filmului: „Oare nu semănăm cu toții puțin cu Pomsel?“

Milioanele de oameni care, ca Pomsel, se gândesc mereu doar la propria carieră, la siguranța lor materială și, în același timp, sunt supuși nedreptății în societate și discriminării din partea altora sunt o bază solidă pentru orice sistem manipulator și autoritar. Și acest lucru îi face mai periculoși decât cei radicali, care votează în mod consecvent cu partidele extremiste. În cele din urmă, Brunhilde Pomsel a fost nevoită să privească cum țara ei trage un întreg continent în prăpastie.

Înainte ca istoria să se repete, comparația dintre trecut și prezent ne oferă ocazia să ne calibrăm busola morală și să decidem dacă a venit momentul să luăm poziție, să ne revoltăm și să ne împotrivim clar și deschis radicalizării. Cât de ușor suntem dispuși să manevrăm propriul nostru instrument interior de măsură morală? În ce scopuri primitive, de scurtă durată, banale și superficiale sau pentru ce succese aparente sacrificăm această măsură morală interioară? Iată nişte întrebări la care povestea lui Brunhilde Pomsel nu poate și nu va oferi răspunsuri general valabile. Doar dorința individuală de a lua atitudine poate face acest lucru.

Populiștii ajung la putere în multe țări din Europa și chiar în Statele Unite, una dintre cele mai mari puteri din lume. Guvernele țărilor din Europa Centrală, cum ar fi Polonia și Ungaria, au început să destrame cu perseverență sistemele democratice. Același lucru s-a întâmplat în Turcia, unde principiile unui stat de drept și libertatea de expresie nu mai sunt valabile și unde arestările în masă și epurarea a zeci de mii de presupuși critici ai regimului au devenit mecanismele unei dictaturi emergente, care s-ar putea să nu fie ultima de acest fel.

Mai există și fenomenul Donald Trump în Statele Unite, care a dus cea mai murdară campanie electorală din istoria americană, îndreptată

împotriva minorităţilor şi refugiaţilor, precum şi împotriva *establishment*-ului. O campanie electorală bazată pe minciuni şi sloganuri rasiste, care l-a propulsat pe acest dezvoltator imobiliar de succes în funcţia de preşedinte.

Sunt aceste realităţi – şi alte voci stridente din Europa, care se fac auzite acum – precursorii unei noi ere de autoritarism, care ameninţă înseşi fundamentele libertăţii şi democraţiei? În acest context, povestea lui Brunhilde Pomsel serveşte drept matrice emoţională, pentru a-l confrunta pe cititor cu o întrebare de actualitate, legată de responsabilitatea civică a fiecăruia faţă de evenimentele politice – un fel de avertisment: nu trebuie să continuăm să privim în altă parte. Trebuie să determinăm poziţia pe care dorim să o adoptăm ca societate sau ca indivizi.

În paginile următoare, Brunhilde Pomsel ne povesteşte despre copilăria ei, despre munca depusă în biroul unui avocat evreu, despre aderarea la partidul nazist, accesul la Radiodifuziunea Germană, transferul ei la Ministerul Propagandei, unde a rămas până la sfârşitul războiului, internarea într-o tabără specială sovietică şi eliberarea ei. De asemenea, din biografie aflăm despre prietena ei, evreica Eva Löwenthal, care a supravieţuit la Berlin cum a putut şi care a fost deportată în 1943 în lagărul de concentrare de la Auschwitz, unde a fost ucisă.

Lipsa de interes pentru politică a unei mari părţi a societăţii germane de atunci şi dispariţia treptată a empatiei şi solidarităţii apar în povestea lui Brunhilde Pomsel drept una dintre principalele cauze ale venirii la putere şi ale succesului naţional-socialiştilor, chiar dacă ea însăşi nu poate sau nu vrea să recunoască făţiş acest lucru.

Povestea lui Brunhilde Pomsel ne oferă o privire spre noi înşine. Totodată, ne aminteşte de cuvintele scriitorului Andrzej Stasiuk: „Cu cât noi, alegătorii, ne temem mai mult, cu atât mai mari devin laşii pe care îi alegem. Iar aceşti administratori ai fricii noastre sacrifică apoi totul pentru a rămâne la putere: pe noi, ţara noastră, continentul nostru european“.

Oare suntem laşi şi ne ascundem, sau îi înfruntăm?

Thore D. Hansen
Ianuarie 2017

Mărturiile din următoarele capitole au fost înregistrate de C. Krönes, O. Müller, R. Schrotthofer, F. Weigensamer

Înainte de 1933 nu-i băga nimeni în seamă pe evrei, toate astea au fost doar niște născociri ulterioare ale naziștilor. De-abia național-socialismul ne-a atras atenția că sunt o altă categorie de oameni. Mai târziu, teoria asta a fost preluată de programul planificat de exterminare a evreilor. Noi n-am avut nimic cu evreii.

BRUNHILDE POMSEL

„NU NE INTERESA POLITICA“
Tinerețea în Berlinul anilor 1930

Amintirile lui Brunhilde Pomsel încep destul de vag, odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, în august 1914, când ea avea trei ani. Mama ei primește pe neașteptate o telegramă care o informează că soțul ei urma să fie recrutat printre primii pentru a fi trimis pe front. Familia pleacă valvârtej cu o trăsură la Gara Potsdam din Berlin, ca să-și ia rămas-bun de la el. După patru ani de război, tatăl ei se întoarce nevătămat în noiembrie 1918.

Amintirile sunt foarte importante pentru mine. Mă urmăresc, mă bântuie. Cu toate că uit numele și anumite întâmplări, pe care nici nu le-aș mai putea descrie în cuvinte. Însă în rest totul e la locul lui, ca într-un dicționar mare sau ca într-o carte ilustrată. Mă gândesc la vremurile când eram încă o fetiță. Și știu că de-a lungul vieții le-am făcut multor oameni o bucurie prin însăși existența mea. Iar ăsta este un gând foarte frumos.

Când s-a întors tatăl meu din război, știu exact că am întrebat-o pe mama: „Mami, ce-i cu străinul din sufragerie?“ Apoi a urmat o perioadă grea. Era foamete pe-atunci. Spre sfârșitul Primului Război Mondial s-au înființat cantine publice. Cu toate că mama ne-a gătit mereu, la un moment dat ne-a spus:

— Hai să le încercăm și pe-astea.

A mers cu noi, copiii, la o astfel de cantină publică, unde am mâncat la prânz.

— Nu mai fac niciodată așa ceva, ne-a zis când am plecat de acolo.

Pe drumul de întoarcere am rugat-o insistent:

— Vreau să bat un cui în Hindenburg.[1]

În Königsplatz se afla o statuie uriașă de lemn, era neterminată și-l înfățișa pe mareșalul Hindenburg. Pentru cinci pfenigi – un șesar, berlinezii numeau mica monedă de cinci pfenigi șesar –, pentru un șesar,

deci, ţi se dădeau un ciocan şi un cui şi aveai voie să-l baţi oriunde doreai în statuie. Aşa era atunci... Aşa se obişnuia. Mama şi-a permis mereu să doneze un ban pentru o asemenea cauză, doar ca să-mi facă o bucurie.

Tatăl meu a avut noroc. A luptat în Rusia, doar în Rusia, şi cu toate astea n-a fost ucis şi nici măcar rănit. Dar războiul i-a lăsat altfel de cicatrici. A devenit un om şi mai taciturn. Probabil din cauza asta în casă nu s-a discutat niciodată despre politică. După ce au apărut naziştii, am fi avut despre ce vorbi, însă n-am abordat subiectul niciodată la modul serios.

Unei familii cu mulţi copii nu-i era prea uşor în acele timpuri. Noi am fost cinci copii. Mama dorea de fiecare dată să nască o fată, dar n-a mai făcut decât băieţi. Pe atunci nu puteai controla treaba asta. Aşa că totul era doar o chestiune de noroc. Mă simţeam copleşită fiindcă eram cea mai mare şi în acelaşi timp singura fată. Eram responsabilă pentru tot ce făceau băieţii. Mereu mi se spunea: „Iar n-ai fost atentă!“ Cred că pe vremea aia copiii nu erau crescuţi cum trebuie. Se năşteau, erau îngrijiţi şi hrăniţi îndestulător, primeau şi jucării, cât de cât, o minge sau o păpuşă – nu mai mult de-atât. Trebuia să cerem ori de câte ori voiam ceva. Am primit o educaţie foarte severă, din când în când ne mai alegeam şi cu câte o palmă, fiindcă întotdeauna făceam câte o greşeală. Eram o familie germană obişnuită.

Fiind cea mai mare dintre copii, eu trebuia să dau socoteală pentru tot ce se întâmpla. Şi chiar dacă am crescut şi era firesc să am anumite dorinţe sau păreri, cei din jur mă tratau tot timpul cu o mică doză de răutate: „Da, da, multe mai vrei“, mi se spunea. Niciodată nu eram luată în serios.

Am trăit foarte modest, dar am mâncat mereu pe săturate. Nu-mi amintesc de foamete sau de nimic de genul ăsta, ceea ce mulţimile de şomeri şi de oameni săraci n-ar fi putut spune.

Tatăl nostru ştia totul, îl întrebam multe lucruri, pe care adeseori ne străduiam să le aflăm mai întâi de la mama, care nu ne lua în serios. De obicei zicea: „Întreabă-l pe tata!“ El ne-a devenit mai târziu un prieten bun, dar când eram mici trebuia să-l ascultăm fără să crâcnim.

Am învăţat ce aveam voie să facem şi ce nu. Am învăţat şi că eram

pedepsiţi atunci când făceam ceva ce nu aveam voie – ceea ce se întâmpla adesea. De exemplu, din când în când ai noştri cumpărau mere scumpe, pe care le puneau pe bufet într-o fructieră, ştiind cu exactitate numărul lor. Dintr-odată lipsea un măr. „Cine a luat mărul? Nimeni? Aliniaţi-vă! Poate tu, nici tu?“ era întrebat fiecare în parte, în afară de mine. „Păi dacă nu l-a luat nimeni, atunci nu mai cumpărăm mere.“ În clipa aceea oricare dintre noi putea spune: „L-am văzut pe Gerhard cum se juca pe lângă fructieră“. În felul ăsta noi, copiii, eram învrăjbiţi unii împotriva celorlalţi.

Mama obişnuia să pună monede într-o ceaşcă în sertarul mesei de bucătărie. Era foarte tentant să bagi mâna să iei un bănuţ sau 20 de pfenigi. Unul dintre noi a făcut asta o dată şi s-a dat apoi de gol umblând prin casă cu o acadea uriaşă. Mai sunt şi copii prostuţi... Eram pedepsiţi pentru asemenea fapte doar ca să ne învăţăm minte. Atunci, de exemplu, am fost bătuţi la fund cu bătătorul de covoare, o treabă destul de dureroasă. După care apele s-au liniştit la noi în familie, tata era fericit că îşi făcuse datoria, iar nouă nu ni s-a părut ceva atât de grav, însă ştiam sigur că n-am vrea să mai trecem prin aşa ceva.

Astfel am învăţat să fim ascultători, doar cu dragoste şi înţelegere n-ajungeai prea departe – aşa era la noi în familie. Să asculţi şi să fii puţin şiret, să minţi sau să dai vina pe altcineva – era ceva normal. Şi aşa ne-am format noi trăsături de caracter care de fapt nu erau ale noastre.

Firește, oamenii care locuiesc împreună se mai şi ceartă, nu poate fi mereu armonie. Am primit cu toţii ce meritam. Eu mai puţin, fiind fată, însă auzeam adesea: „Tocmai tu, cea mai mare, ar fi trebuit să ştii mai bine“. Aşa că nu de puţine ori mi s-a imputat câte ceva. Mereu am fost responsabilă pentru tot ce făceau băieţii.

Când am ajuns la zece, unsprezece ani, am vrut să ştim pe cine au votat părinţii noştri, dar nu ne-au spus asta niciodată. Nici până în ziua de azi nu ştiu de ce a rămas un secret. În casă nu se discuta despre politică – nu era cazul să ne intereseze aşa ceva. Tata oricum era taciturn, şi în tinereţe fusese la fel. Şi el provenea dintr-o familie cu mulţi copii. Am aflat foarte târziu, pe când el nu mai era în viaţă, că tatăl lui s-a sinucis şi că tata împreună cu fraţii şi singura lor soră crescuseră într-un orfelinat la Dresda. Am aflat asta din întâmplare, acum 40 de ani.

— Mamă, tu ai ştiut? am întrebat-o pe mama, care încă mai trăia pe vremea aia.

— Da, mi-a răspuns.

— Şi de ce nu ne-ai spus niciodată?

— Pentru că n-a vrut tatăl vostru.

N-a vrut tata, iar ea i-a respectat întocmai dorinţa. Tatăl lui fusese grădinar la Curtea Regatului Saxoniei, a avut chiar şi un titlu. Cultivase un soi nou de căpşuni şi primise pentru asta o diplomă. A fost probabil foarte bogat. Apoi a început să speculeze la bursa de flori din Amsterdam, unde şi-a pierdut întreaga avere, printre care şi o casă foarte frumoasă cu grădină. În cele din urmă s-a aruncat de pe un pod în faţa unui tren care intra în Dresda, lăsându-şi de izbelişte soţia şi cei cinci copii. Soţia a murit şi ea la scurt timp. Tata s-a simţit mereu teribil de ruşinat de această tragedie. De aceea n-a vrut să aflăm niciodată, însă o verişoară mi-a povestit totul după mulţi, mulţi ani.

Mai ţin minte cum la noi în casă auzeam mereu că n-avem bani. Tata a fost decorator şi avea de lucru, ceea ce era un lux în acele vremuri. Astfel n-am dus niciodată lipsă de ceva. N-am răbdat aproape deloc de foame, ca mulţi alţi oameni după ce-am pierdut Primul Război Mondial. Noi aveam mereu de mâncare, şi chiar dacă mâncam modest, măcar ne săturam. Aveam multe legume, cu care mama făcea nişte tocăniţe minunate, şi azi mă gândesc cu poftă la ele. Uneori mâncam varză creaţă sau varză albă cu chimen sau fasole verde cu roşii, iar roşiile erau un adevărat lux, deşi mâncarea avea gust şi fără ele. Pentru o friptură de gâscă de Crăciun se găseau de fiecare dată bani, era o tradiţie pe care o respectam cu sfinţenie. Şi berea tatei era tot o tradiţie. Iar mama primea de Paşte câte ceva frumos de îmbrăcat.

Când aveam 14 ani, prietenele mele mai primeau câteodată un costum sau un palton. Nu şi eu, mie-mi reveneau haine purtate de alţii, modificate special ca să-mi vină; n-am fost foarte răsfăţată. Ştiam că nu avem prea mulţi bani şi dacă unul dintre noi cere ceva, vor vrea şi ceilalţi lucrul respectiv; ţineam cu toţii cont de acest principiu.

Auzeam mereu că n-avem bani, însă ne puteam plăti chiria, iar când o învăţătoare de la şcoala populară a spus despre mine: „Trebuie neapărat să

meargă la o şcoală superioară, este o fată talentată“, s-au găsit bani şi pentru asta. Mama l-a convins cu greu pe tata să dea bani ca să merg la gimnaziu; costa, cred, cinci mărci pe lună. Şi aşa am ajuns la gimnaziu, unde am rămas până la examenul de absolvire, care avea loc un an mai târziu. Cine voia să aibă bacalaureatul, trebuia să meargă la liceu.[2]

Dar nici vorbă de aşa ceva. Studii? Cine studia pe atunci, acum 90 de ani? Doar cei aleşi. Noi în nici un caz.

Pe vremea când încă mergeam la şcoală, îmi doream să devin cântăreaţă de operă sau învăţătoare. Învăţam atât de bine şi aveam note atât de mari, încât o femeie bogată a întrebat-o pe mama:

— Doamnă Pomsel, fiica dumneavoastră n-ar putea oare să-şi facă temele la noi în fiecare zi, cu fata mea, Ilse? Eu n-o pot ajuta, iar fiica mea nu se descurcă deloc, are nevoie de sprijin.

Ilse mi-era prietenă, şi-mi plăcea s-o ajut. Ne făceam temele împreună, însă asta nu însemna că o lăsam să copieze de la mine, chiar o ajutam. Situaţia ei şcolară s-a îmbunătăţit vizibil, şi asta doar pentru că aveam răbdare cu ea; în plus, îmi plăcea să merg la ea acasă. Familia ei era foarte bogată; imediat mă serveau cu cafea sau ceai şi, desigur, cu ceva dulce. Mama ei era italiancă şi fostă cântăreaţă de operă. Aveau un pian minunat, la care cânta de fiecare dată arii din opere, iar noi stăteam şi o ascultam fascinate. Au fost zile frumoase, şi-mi era mai bine aşa, fiindcă la noi acasă era mereu gălăgie şi forfotă. Acolo n-aş fi putut niciodată să-mi fac temele în linişte. Atunci m-am hotărât să devin cântăreaţă de operă, dar se pare că n-aveam ce trebuie pentru asta.

În cadrul gimnaziului puteai urma cursurile unei şcoli de menaj. Însă tata s-a împotrivit.

— Ajunge! N-am să plătesc şi pentru aşa ceva! Menajul se învaţă acasă, nu la şcoală. Gata cu şcoala!

Prin urmare, am absolvit gimnaziul după doar un an.

La început am rămas pe lângă mama ca ajutor în gospodărie. Dar asta nu părea să aducă nimic bun. Era cumplit. Munca în bucătărie mi se părea îngrozitoare, iar mama era bucuroasă când mă trimitea să şterg praful prin casă, fiindcă în bucătărie eram oricum foarte neîndemânatică, ceea ce era foarte neplăcut. Mama şi-a dorit dintotdeauna să învăţ o meserie

adevărată. Însă pe atunci eu nu voiam decât să lucrez cât mai repede într-un birou, nu mă interesa unde, birou să fie.

Mi se părea interesant ce făceau femeile care lucrau la birou, adică secretarele, funcţionarele sau angajatele comerciale din cadrul unei firme de asigurări, şi îmi doream şi eu o asemenea slujbă.

Mi-am ales singură un loc de muncă din *Berliner Morgenpost*[3], ziar care exista deja pe atunci. „Căutăm practicantă tânără şi harnică pentru o perioadă de doi ani.“ Apoi m-am uitat la adresă: Hausvogteiplatz. Această piaţă se-afla într-un cartier select. Ştiam că acolo locuiesc doar oamenii din înalta societate, era o zonă extravagantă. Trebuia să mă prezint până la ora 13. Imediat m-am urcat în trenul interurban şi m-am dus degrabă pe Mohrenstrasse, la firma Kurt Gläsinger und Co. Totul era foarte elegant, era o casă minunată, cu nişte covoare roşii şi cu lift. Am ales însă s-o iau pe scări, călcând pe covoarele moi. Am intrat într-un birou mare şi foarte frumos, unde se afla domnul Bernblum, mandatar evreu, un om sever, dar o adevărată personalitate. În încăpere mai erau alte trei sau patru femei. Una dintre ele urma să fie înlocuită. În orice caz, m-a luat din scurt încă de la început. Mi-a pus câteva întrebări, apoi mi-a zis:

— În ordine, aici aveţi un contract de practică, mai trebuie doar să semneze unul din părinţi, întrucât nu sunteţi încă majoră. Puteţi să reveniţi cu tatăl sau cu mama dumneavoastră?

Am plecat acasă foarte emoţionată. Mi-am informat întreaga familie, din partea căreia am auzit lucruri groaznice:

— Ce neruşinare! Fără să întrebi! Cine ţi-a dat bani de drum?

Dar în cele din urmă m-am întors la firmă cu mama, care a semnat un contract pe doi ani pentru mine. Ca practicantă, primeam salariul uriaş de 25 de mărci pe lună.

La Kurt Gläsinger und Co. m-am ocupat cu de toate: stenografie, dactilografie, iar seara mă duceam la cursurile Şcolii Superioare Comerciale, unde am învăţat elementele de bază ale contabilităţii. Tocmai cunoştinţele mele de stenografie, care mi-au înlesnit mai târziu accesul la Radiodifuziune şi în Ministerul Propagandei, nu mi-au fost de folos acolo. Puteam să stenografiez foarte bine încă de dinainte de acest stagiu de practică, eram cea mai bună, fiindcă în timpul şcolii fusesem îndrăgostită

lulea de profesorul de stenografie. Dar el nu mă băgase în seamă.

Am lucrat acolo timp de doi ani. Cel mai mult îmi plăcea drumul spre serviciu. Cu trenul interurban din stația Südende până la Ringbahnhof din Potsdam. Apoi trebuia să ajung la Leipziger Platz. A fost de fiecare dată o plimbare de o jumătate de oră. Iar dacă o luam pe Leipziger Strasse, în loc de Mohrenstrasse, treceam pe lângă multe magazine frumoase. Niște magazine minunate de modă, cu haine exorbitant de scumpe, pe care credeam că nu mi le voi permite niciodată. Chiar și așa, mă bucuram să le văd și să visez.

Iar lucrul la birou, ce aveam de făcut zilnic, mi-a fost pe plac de asemenea. Îmi vedeam de treabă și învățam tot ce trebuia, probabil eram chiar foarte silitoare. În cele din urmă mi s-a îngăduit să preiau serviciul telefonic. De ceva vreme aveam și acasă telefon, însă noi, copiii, n-aveam voie să ne atingem de el. Dar pe cine am fi putut suna? Habar n-am. Păi cine avea telefon în vremea aceea? Când îmi spunea domnul Bernblum „Domnișoară Pomsel, faceți-mi legătura cu firma Schulze und Menge“, mai întâi trebuia să caut, cu mâinile tremurânde, numărul de telefon de față cu el, apoi răspundea cineva: „Aici Centrala Südring“. „Doresc Centrala Nordring, vă rog“, spuneam eu. Și răspundea altcineva: „Ce număr doriți?“ Îi ziceam numărul și la un moment dat răspundea cineva de la firmă. Atunci mai trebuia doar să spun: „Aș dori să vorbesc cu domnul Cutare pentru domnul Cutare“. Era dificil pentru cineva care n-a avut niciodată de-a face cu așa ceva. E greu de imaginat acum. În momentul de față am dificultăți cu telefonul mobil.

Eram foarte harnică. Dintotdeauna am fost harnică. E ceva ce port în mine. E o trăsătură specific prusacă, această dorință de conștiinciozitate. Dar, într-o anumită măsură, și o dorință de supunere. E ceva ce mi se inoculase din familie, unde trebuia să fiu supusă, căci nu se putea altfel. Pe atunci severitatea era ceva firesc – trebuia să ceri voie pentru orice, fiindcă n-aveai bani la dispoziție. În vremurile alea nu existau bani de buzunar, cum li se dau astăzi copiilor, după o anumită vârstă. Câteodată mai primeam și noi câte un ban. De exemplu, mie mi se dădea câte un ban doar pentru că zilnic la prânz spălam vasele întregii familii. Treaba asta nu era la fel de ușoară pe atunci, că nu dădeai doar drumul la apă și spălai

vasele. Trebuia mai întâi să încălzesc apă în nişte cazane grele şi apoi existau două chiuvete. Într-una se spăla cu apă şi sodă, în cealaltă se limpezeau vasele, şi mai era un loc unde erau lăsate să se scurgă. Era multă muncă, iar pentru asta primeam nişte bani de buzunar. Cred că era vorba chiar de două mărci pe lună. De aceea primii bani câştigaţi din stagiul de practică au fost atât de importanţi pentru mine.

La domnul Bernblum am rămas doi ani. Apoi am primit de la el o ofertă de angajare permanentă. Îmi oferea un salariu de 90 de mărci pe lună. Şi despre asta a trebuit să discut cu părinţii mei, pentru că încă nu împlinisem 21 de ani.

— 90 de mărci – nu, e prea puţin. Trebuie să le ceri 100! a spus tata.

În ziua următoare i-am zis domnului Bernblum că tatăl meu insistă să primesc 100 de mărci. Ne pare rău, în cazul ăsta trebuie să ne despărţim. Şi atunci mi-au reziliat contractul.

— Mai bine aşa, o să-şi caute alt loc de muncă, a conchis tata.

Atunci am mers pentru prima oară la Agenţia de Recrutare a Forţei de Muncă, am fost înregistrată ca şomeră şi am primit o listă cu adrese la care să mă prezint. Am ajuns să lucrez pentru scurt timp într-o librărie. Îmi plăcea foarte mult să citesc. E drept că nu citisem încă foarte mult, însă lectura mi se părea un lucru minunat. Acolo mi se plăteau necondiţionat 100 de mărci. Toate astea se petreceau în iarna cumplit de friguroasă din 1929, pe atunci aveam deja 18 ani împliniţi. Slujba era groaznică. Încăperile erau reci. Se încălzea cu greu, iar ceilalţi angajaţi erau nesuferiţi şi foarte neprietenoşi. Am fost extrem de nefericită în acea perioadă.

Apoi, într-o zi, tata s-a întâlnit cu un vecin pe stradă. Era domnul dr. Hugo Goldberg, un agent de asigurări evreu. Au schimbat câteva vorbe: ce mai faceţi, cum merge afacerea, ce fac copiii.

— Hilde s-a făcut mare, lucrează deja, i-a spus tata la un moment dat.

— Serios, ce lucrează?

Până la urmă domnul Goldberg i-a zis:

— Ştiţi ce? Secretara mea se mărită în curând şi urmează să-şi încheie activitatea. Trimiteţi-mi-o pe fiica dumneavoastră, ţin minte că-i fată isteaţă.

M-am prezentat chiar a doua zi la domnul dr. Goldberg, în casa de alături. Nu-l mai văzusem niciodată, sau poate doar când eram mică, pe vremea când salutam oamenii cu o reverență. Habar n-aveam că încă își mai aducea aminte de mine.

— Am putea să lucrăm împreună, mi-a spus. Lumea asigurărilor este foarte interesantă. Niciodată n-o să puteți ști chiar totul, dar întotdeauna puteți afla multe.

Așa că pe la mijlocul anului 1929 am început să lucrez pentru el. Pentru domnul dr. Goldberg.

A urmat o perioadă liniștită și frumoasă. În primii doi ani, la domnul Goldberg s-au dat o mulțime de petreceri. Toți invitații erau oameni bogați. El ocupa un etaj imens în acea vilă. Îmi amintesc de o petrecere, când soția lui a împlinit 50 de ani. Voia un decor medieval și a făcut rost de tot ce era nevoie pentru asta. L-a angajat pe tata, care l-a ajutat foarte mult, construind practic decorul.

— Am avea nevoie de fiica dumneavoastră pentru rolul de ucenic cizmar, i-a spus domnul Goldberg lui tata, când totul era pregătit.

Pentru că îi știam deja de la telefon pe mulți dintre prietenii și cunoscuții lui, am spus imediat un „Da“ hotărât când m-a întrebat tata. Prin urmare, m-am dus să joc rolul de ucenic cizmar. Toți oaspeții erau evrei, prieteni de-ai domnului Goldberg, care a avut o grămadă de idei năstrușnice. Petrecerea a început pe înserat și a durat toată noaptea. Iar eu am stat până dimineața. Am purtat pantaloni scurți, o jachetă decorată cu o pană și am avut tot timpul o pereche de cizme agățate pe umăr. A fost minunat.

În perioada cât am lucrat pentru domnul Goldberg am învățat o grămadă de lucruri despre domeniul asigurărilor. Presupunea totodată și multă înșelătorie – în urma căreia ei se alegeau cu mulți bani. Nu și eu însă. Eu primeam doar 90 de mărci, ăsta era pe atunci salariul obișnuit al unei secretare, dar în decursul celor patru ani lucrați acolo salariul meu a ajuns în ultimul an, 1932, la 120 de mărci. Apoi, cu puțin înainte de 1933, dr. Goldberg mi-a scurtat timpul de lucru la jumătate, pentru că afacerile nu mai mergeau chiar atât de bine. Atunci am avut sentimentul că va renunța în curând la birou și chiar la locuința din Germania.

Din clipa aceea am lucrat doar de dimineața de la opt până la prânz, la ora unu. Nu mai aveam deloc bani și o duceam destul de rău.

În acea vreme mi-am făcut un prieten – Heinz, un student din Heidelberg. Nu era dragostea vieții mele, dar a fost primul meu iubit. Toate prietenele mele aveau deja pe cineva cu care-și dădeau întâlniri, eu eram singura care n-avea pe nimeni. Atunci s-au gândit să-mi găsească pe cineva. Am mers cu toții la un ceai dansant, iar ele l-au invitat și pe Heinz și ne-au făcut lipeala. Și el era sărac, fiindcă tatăl lui îl ținea din scurt, nefiind de acord cu faptul că fiul său studiază în loc să se ocupe de firma familiei. Eu eram, la rândul meu, săracă; din puținul pe care-l aveam trebuia să dau cinci mărci în casă. Prin urmare, îmi rămâneau al naibii de puțini bani. Când mă întâlneam cu Heinz, doar ne plimbam. Nu mă ducea nici măcar la cinema, fiindcă asta ar fi însemnat să mă invite. Eu nu-l puteam invita, că nu se obișnuia pe atunci ca o fată să facă așa ceva. Când ieșeam la o cafea, el trebuia să plătească. Așa era obiceiul. L-aș fi insultat dacă l-aș fi refuzat. Însă nici nu mi-ar fi trecut prin minte să refuz. Dacă un bărbat te invită la masă, la o cafea sau mai știu eu la ce, trebuie să plătească el – indiferent ce lucrează sau ce leafă are. Ce absurde erau acele legi nescrise, pe care le respecta toată lumea fără să crâcnească.

La un moment dat – asta se întâmpla înainte de 1933 –, Heinz a făcut rost de două bilete la Palatul Sporturilor. La Berlin, toate evenimentele aveau loc întotdeauna la Palatul Sporturilor: meciurile de box sau acele minunate spectacole de patinaj. Pentru asta era cunoscut Palatul Sporturilor. Prin urmare, l-am însoțit. Eram bucuroasă, fiindcă nu știam ce mă așteaptă.

Am găsit acolo o mulțime de bărbați neîngrijiți, care stăteau pe bănci și așteptau ceva. Am făcut și noi același lucru. Dintr-odată a început să răsune muzica, o fanfară cânta un marș electrizant. Toate păreau bune și frumoase, până a apărut un grăsan în uniformă – era Hermann Göring[4]. A ținut un discurs care nu m-a interesat absolut deloc. Politică. De ce m-ar fi interesat? Doar sunt femeie, nu eram obligată să mă intereseze.

— La așa ceva nu mai vin în viața mea, i-am spus după aceea lui Heinz. M-am plictisit de moarte.

— Eram sigur, mi-a răspuns ferm.

Nici măcar n-a încercat să-mi explice că tocmai fusese înființat un nou partid, care vrea să elibereze Germania de evrei, nimic de genul ăsta.

Înainte de 1933 nu-i băga nimeni în seamă pe evrei, toate astea au fost doar niște născociri ulterioare ale naziștilor. De-abia național-socialismul ne-a atras atenția că sunt o altă categorie de oameni. Mai târziu, teoria asta a fost preluată de programul planificat de exterminare a evreilor. Noi n-am avut nimic cu evreii. Dimpotrivă. Tatăl meu era foarte fericit că printre clienții lui se numărau și câțiva evrei, fiindcă erau bogați și plăteau mereu cel mai bine. Noi ne-am jucat cu copii evrei. Era o fată, se numea Hilde – foarte simpatică. Îmi amintesc un copil evreu de vârsta mea care locuia în casa alăturată, ne jucam câteodată cu el, și mai era și bine-cunoscuta Rosa Lehmann Oppenheimer, cu mica prăvălie cu săpunuri, da, încă îmi aduc aminte de ea. Prin urmare, noi nu ne-am gândit niciodată că ar putea fi ceva în neregulă cu ei. Vorbesc de vremea când eram copii. Iar când național-socialismul lua amploare, noi tot n-am priceput ce urma să se întâmple. I-am făcut cu mâna Führerului iubit. De ce nu? Prea puțini se gândeau la evrei înainte de 1933. Oamenii au primit mai întâi de lucru și bani. Doar pierduserăm totul în război și fuseserăm înșelați prin Tratatele de la Versailles, așa ni s-a spus mai târziu.

Nimeni n-avea habar ce urma să ni se întâmple din cauza lui Hitler.

Viața lipsită de griji a lui Brunhilde Pomsel din acele vremuri continuă, nebănuind că în curând va accepta un loc de muncă în centrul de putere al dictaturii naționaliste, care îi va schimba întreaga viață.

Prietenul meu, Heinz, credea că sunt prea proastă, prea imatură pentru a înțelege politica. Dar ăsta nu era un motiv de ceartă. Pur și simplu aveam pe cineva cu care să mă întâlnesc duminica. Ne-am urcat în trenul interurban, fără o destinație precisă, ne-am plimbat, am ieșit la o cafea, apoi ne-am dus la el acasă. Era frumos că mai puteam rămâne câteodată și singuri. După întâlnirile cu Heinz mă vedeam deseori cu gașca, căci aveam o gașcă. Băieții erau unul mai frumos ca celălalt. Unul dintre ei avea o motocicletă; să mergi cu motocicleta prin împrejurimile Berlinului era o aventură, chiar și pentru mine. Însă totul era foarte inocent. Băieții discutau uneori despre politică; pe noi, fetele, nu ne interesa deloc

subiectul şi nici măcar nu-i ascultam. Unul dintre băieţi era membru în Partidul Comunist din Germania. Era un băiat atât de frumuşel, cum să fie membru în Partidul Comunist din Germania? În ciuda acestui fapt, era un băiat frumuşel, cu toţii îl îndrăgeam. Ceilalţi erau doar naziști sau național-populari.

Când şi când mă gândesc la asta, oare ar trebui să-mi reproşez că pe atunci nu mă interesa politica? Dimpotrivă, poate e bine că nu mă preocupa, poate că în idealismul meu tineresc aş fi ajuns în rândurile uneia dintre tabere, iar asta mi-ar fi putut grăbi sfârşitul. În vremea aceea eram foarte uşor influenţabilă, dar am avut şi un alt cerc de prieteni. Nu erau toţi naziști, erau şi fiii unor bogătaşi cu un stil de viaţă oarecum decadent. Nici unul dintre ei n-avusese încă vreo slujbă; unii urmau să-şi înceapă în curând studiile – sau, dimpotrivă, n-aveau nici o activitate. Părinţii lor îşi permiteau măcar luxul de a-i susţine, căci cei mai mulţi dintre ei erau oameni de afaceri de succes. Aveau vile în cartierul Südende, iar copiii lor, cu vârste între 20 şi 23 de ani, nu se gândiseră nici unul să-şi ia o slujbă, cel puţin nu încă. Nici unul n-avea chef de nimic. Ăştia erau prietenii mei. Băieţi frumuşei, băieţi drăguţi, îţi făcea plăcere să-i cunoşti. Întotdeauna se iveau ocazii, petreceri şi baluri şcolare. Toate liceele organizau fel de fel de serbări jubiliare, care aveau loc deseori la restaurant, în parcul din Südende. Era un loc minunat pentru astfel de evenimente, situat chiar pe malul lacului, cu o mică pădure în jur şi bărci cu vâsle sau şalupe.

În timpul iernii lacul îngheţa de obicei, dar era transformat în patinoar. Restaurantul enorm şi foarte frumos era în continuare deschis, cu tot cu superba sală de festivităţi, pentru petreceri şi baluri mari, dar şi pentru evenimente restrânse. Şi chiar dacă de-abia ne ajungeau banii, tot găseam 20 de pfenigi pentru o bere, ca apoi să bem cu toţii din ea. Important era că stăteam împreună într-o cârciumă. Nici unul dintre aceşti tineri nu voia s-audă de politică, nici măcar unul. În gaşcă nu aveam nici un evreu. Cu excepţia prietenei mele evreice Eva Löwenthal, care venea des cu noi.

Politica ni se părea de-a dreptul neinteresantă. Când văd ce ifose au elevele din ziua de azi când trebuie să-şi spună părerea îmi zic: Doamne fereşte, ce diferenţă faţă de atunci, o diferenţă imensă. Câteodată mă gândesc că n-am puţin peste o sută de ani, ci trei sute de ani. Într-atât de

uriașă este diferența dintre stilul nostru de viață de atunci și cel al tinerilor de astăzi.

La sfârșitul anului 1932, Brunhilde Pomsel îl cunoaște pe viitorul crainic radio Wulf Bley. Este o întâlnire hotărâtoare, care, după ce Hitler a preluat puterea, îi va netezi calea spre Radiodifuziunea Germană și, apoi, spre Ministerul Propagandei al lui Joseph Goebbels. Scriitorul și crainicul radio Wulf Bley (1890, Berlin – 1961, Darmstadt) a devenit în 1931 membru în Partidul Muncitoresc Naţional-Socialist German și în trupele SA[5]*. Bley este cunoscut de posteritate mai ales pentru comentariile sale despre preluarea puterii de către Hitler, descriind la radio defilarea național-socialiștilor pe sub Poarta Brandenburg din seara zilei de 30 ianuarie 1933, precum și pentru transmisiile sale de la Jocurile Olimpice din 1936.*

În fine, prietenul meu, Heinz, avea o cunoștință, un scriitor, un locotenent-aviator din Primul Război Mondial. Heinz știa că la dr. Goldberg îmi fusese redusă norma de lucru la jumătate. Cunoștința lui Heinz dorea să-și scrie memoriile și căuta pe cineva care să i le dactilografieze, iar Heinz m-a propus pe mine. Așa l-am cunoscut pe Wulf Bley, un om foarte cumsecade și amabil, care nici nu locuia departe de noi și avea o soție deosebit de drăguță și un fiu simpatic. De câte ori mă duceam la el acasă, eram întâmpinată cu cafea și stăteam puțin de vorbă. Apoi îi așterneam gândurile pe hârtie. Și asta nu e tot. Domnul Bley avea un prieten, căpitanul Busch. Acesta locuia în cartierul Lichterfelde și voia de asemenea să-și scrie memoriile, așa că m-a întrebat dacă n-aș putea cumva să-l ajut și pe el. A fost foarte generos. Și așa am ajuns să trec zilnic și pe la el, unde lucram până la ora cinei. Apoi unul din fiii lui mă conducea cu mașina până acasă. Ăștia aveau o grămadă de bani, datorită lui aproape că m-am îmbogățit. Astfel, la sfârșitul anului 1932, dimineața lucram la evreul Goldberg și în unele după-amiezi – la nazistul Wulf Bley. Uneori am fost întrebată dacă nu cred că am făcut un lucru nesăbuit lucrând pentru un nazist și pentru un evreu în același timp. Nu, nu cred asta. Măcar mă număram printre cei care încă mai aveau de lucru. Pe atunci existau o grămadă de șomeri. Aproape toate prietenele mele erau șomere. În vreme

ce eu lucram deja de patru ani pentru dr. Goldberg, şi-mi plăcea foarte mult. Dar toate astea se petreceau înainte de 1933. Apoi, dintr-odată, s-a schimbat totul.

Note

1. În timpul Primului Război Mondial, în Imperiul German aveau loc aşa-numitele „Ţintuiri de război“. Oamenii puteau să bată contra cost cuie în diverse obiecte, de obicei făcute din lemn, instalate pe străzi sau în pieţele publice. Banii obţinuţi erau donaţi victimelor de război şi rudelor celor căzuţi. Statuia lui Hindenburg din cartierul berlinez Tiergarten, construită în 1915, era cea mai mare statuie de lemn din ţară.

2. Liceul era o instituţie de învăţământ comparabilă cu colegiul de astăzi, destinată exclusiv fetelor.

3. *Berliner Morgenpost* este unul dintre principalele cotidiene din Berlin. Primul număr a apărut în 1898 (notele marcate cu asteriscuri aparţin traducătorului).

4. Hermann Göring (12 ianuarie 1893, Rosenheim – 15 octombrie 1946, Nürnberg) a fost comandantul aviaţiei militare, Luftwaffe, şi al doilea în ierarhia nazistă, după Adolf Hitler. A fost judecat pentru crime de război şi crime împotriva umanităţii la Nürnberg (1945–1946) şi condamnat la moarte. S-a sinucis în celula închisorii unde era deţinut.

5. Batalioanele de asalt (germ. *Sturmabteilung*, acronim SA), cunoscute şi sub denumirea de Cămăşile brune, au fost o organizaţie paramilitară fascistă, fondată de Adolf Hitler în 1921, la München.

Nu era prea clar ce se întâmpla. Dar nu luam chiar totul în serios. Nu mă interesau defel astfel de lucruri. Pe atunci eram o tânără îndrăgostită – și doar asta conta pentru mine. A trecut atât de mult timp, încât nici nu mai pot să mă pun în situația de atunci. Așa erau vremurile – pur și simplu te lăsai dus de val.

BRUNHILDE POMSEL

„HITLER ERA, PUR ȘI SIMPLU, DOAR O FIGURĂ POLITICĂ NOUĂ“
Începutul activității la Radiodifuziunea Germană

La sfârșitul anului 1932, Brunhilde Pomsel avea 21 de ani și, conform legii de atunci, de-abia devenise majoră.

Berlinul era un oraș viu și atrăgător și avea multe de oferit. Desigur, doar pentru oamenii cu bani. Pentru evreii bogați. Oamenii cu bani aveau multe de văzut la Berlin. Era un oraș care oferea tot ce-ți poftea inima, tot ce omul de pe atunci considera important: teatre, concerte, o grădină zoologică minunată. Existau chiar și cinematografe mari și frumoase. După film urma mereu un spectacol. Mai întâi se proiecta filmul artistic, apoi – un film documentar cultural și un spectacol, de obicei un cântăreț acompaniat de cineva la pian sau reprezentația unor dansatori de revistă, ca Tiller Girls[6]. Toate astea existau pe atunci. Adică tot ce are omul nevoie. De ce altceva puteai să mai ai nevoie? Existau restaurante la modă, restaurante scumpe, în care nu intra nici un muritor de rând. Am auzit despre ele de-abia când am început să lucrez la Radiodifuziune.

Oricât era Berlinul de lăudat și de preamărit, exista mereu și un revers al medaliei, mai ales în acele timpuri, după ce pierduserăm Primul Război Mondial. Vedeai şomeri la fiecare colţ de stradă, cerșetori, săraci. Cine locuia, ca mine, într-un cartier bun, într-o suburbie selectă, nu întâlnea așa ceva. Însă, evident, erau și cartiere diferite, pline de mizerie și sărăcie, de care nimeni nu voia să știe nimic, toți se făceau că nu există, pur și simplu nici măcar nu le priveai.

Apoi, în martie 1933, naziștii au câștigat pe neașteptate alegerile. Nu știu cu cine au votat părinții mei. Nu-mi pot aduce aminte nici pe cine am votat eu. Cu naţional-popularii, cred. Culorile negru, alb, roșu. Întotdeauna mi s-au părut niște culori foarte frumoase pentru un steag. Duminicile

electorale erau pentru noi încă din copilărie duminici diferite de cele obișnuite. Berlinul era plin de steaguri, răsuna muzica și peste tot erau afișe publicitare; orașul pulsa de viață. Duminicile electorale erau grozave. Dar fiind vorba despre politică... Adică, pe noi, tinerii, nu ne implicau deloc în asta. Și nici nu ne influențau în vreun fel.

Cu puțin timp înainte de alegeri, în ianuarie 1933, prietenul meu, Heinz, m-a luat cu el la Potsdam, unde bătrânul Hindenburg a dat mâna cu Hitler[7]. Nici măcar n-am întrebat ce-i cu prostia asta. N-am vrut să știu nimic. Iar el și-a dat seama cât eram de ignorantă, cât de puțin mă interesa politica. Sigur nu eram demnă de el, dar nici el n-a încercat să mă convertească. Partidul n-avea nici un rol în relația noastră, însă în același an ne-am despărțit.

Când Hitler a fost numit cancelar, în ianuarie, tot Berlinul era în stradă. Cei mai îndrăzneți mergeau în pelerinaj la Poarta Brandenburg. Evident că acolo s-a dus și prietenul meu, Heinz, cu tot cu mine. Îmi aduc aminte și acum, Hitler stătea în fereastra cancelariei Reichului. Pretutindeni erau oameni, era plin de oameni, unii strigau, la fel ca în zilele noastre la un meci de fotbal. Strigam și noi cu ei. Iar după ce strigai și aclamai destul, cei din jur te împingeau de pe locul tău și erai în culmea fericirii că te numeri printre martorii unui moment istoric. Am fost și eu una dintre cei care l-au aclamat. E adevărat și o recunosc. Hitler era, pur şi simplu, doar o figură politică nouă.

Dar eu numai entuziasmată nu eram. Niciodată nu m-am entuziasmat la asemenea lucruri. Am încercat și ulterior, atât cât mi-a fost posibil, să mă eschivez de la astfel de întruniri. De cele mai multe ori am reușit. Îmi amintesc că mai târziu, când am început să lucrez la Radiodifuziune, eram obligați să defilăm în fiecare an de 1 Mai în Parcul Olimpic sau la aeroportul Tempelhof, când venea Mussolini în vizită. Apoi ni se ordona să ne aliniem. În fiecare redacție existau persoane în care nu te puteai încrede, care îi turnau pe cei care nu voiau să participe la acțiuni, care erau atente la cine lipsește, dar noi nu eram tocmai fraieri. Participam și defilam până la primul sau al doilea colț de stradă. Când pornea defilarea propriu-zisă – îmi amintesc de o defilare până la Parcul Olimpic –, trebuia să ne adunăm în fața Radiodifuziunii. Însă cei din redacția noastră au

hotărât să se întâlnească într-o cârciumă. Din cinci în cinci minute câte unul dintre noi pleca de la defilare și mergea să bea o bere. Din 20 de oameni, doar doi salvau aparențele. Însă noi nu ne asumam un risc prea însemnat. Existau anumite redacții luate la ochi îndeaproape, de exemplu redacția Literatură din cadrul Radiodifuziunii.

Dar imediat după preluarea puterii de către Hitler speranța plutea în aer. A fost totuși o surpriză imensă că Hitler a câștigat alegerile. Cred că și naziștii înșiși erau surprinși.

Dar eu eram atât de dezinteresată pe atunci. Pentru mine, viața a mers înainte. Eu mai lucram încă la dr. Goldberg. Bine, nu i-am povestit că la 30 ianuarie îl aclamasem pe Hitler. N-am făcut-o, nu eram așa lipsită de tact încât să-i fac sărmanului evreu una ca asta. Așa ceva nu se face. Nu era prea clar ce se întâmpla. Dar nu luam chiar totul în serios. Nu mă interesau defel astfel de lucruri. Pe atunci eram o tânără îndrăgostită – și doar asta conta pentru mine. A trecut atât de mult timp, încât nici nu mai pot să mă pun în situația de atunci. Așa erau vremurile – pur și simplu te lăsai dus de val.

Nici măcar despre procesiunile și defilările cu torțe ale naziștilor n-am știut prea multe. Südende era partea mai distinsă a cartierului Steglitz. N-am aflat nimic nici de revoltele din anii 1920 și nici de mai târziu, de după venirea lui Hitler la putere. La noi domnea o atmosferă liniștită, burgheză. Procesiunile aveau loc mai degrabă în cartierele locuite de muncitori. Südende, cartierul unde stăteam eu, era o suburbie deosebit de elegantă, unde locuiau o mână de oameni foarte bogați, cu vile superbe și case imense, în care se închiriau etaje întregi, și cu magazine și comercianți pe măsură. În aer plutea un fel de armonie. Cred că n-am văzut niciodată o procesiune nazistă în Südende. Nici nu se punea problema de așa ceva acolo. Nu cred că ar fi participat nimeni din zonă, cu siguranță. Iar în altă parte nu mergeam. Ziarele scriau multe, însă suburbia noastră era foarte liniștită, avea un fler al ei. Turbulențe se petreceau pe strada principală, Steglitzer Strasse, pe unde treceau procesiunile naziste. Acolo nici nu te mai puteai opri pe stradă. Însă pe noi toate astea ne lăsau indiferenți, iar faptul că frații mei erau cooptați în Tineretul Hitlerist și purtau acele cămăși brune – păi da, așa erau vremurile.

Chiar începeau să fie din ce în ce mai multe trupe SA pe stradă. Dar nu ne-au deranjat în nici un fel. Nimeni nu-şi făcea gânduri în privinţa asta. De fapt, exista şi o Ligă a Femeilor Naţional-Socialiste şi mi-a fost cumplit de frică să nu apară o lege care să oblige toate femeile să se înscrie. Mai existau şi instrucţiuni despre cum trebuia să te îmbraci. În Liga Fetelor Germane era musai să porţi fuste albastre plisate. Prietenele mele ziceau că arată groaznic. Noi purtam pe atunci rochii strâmte, la modă, iar membrele ligii ieşeau pe stradă în nişte haine lăbărţate. Astea erau grijile mele pe-atunci. Am reuşit să mă fofilez şi am scăpat de Liga Femeilor Naţional-Socialiste. Nici nu mai ştiu cum a fost posibil. Nu erai obligată să devii membră, dar s-a făcut multă publicitate în acest sens. Eu însă nu voiam să fac parte din nici o mişcare de masă, am refuzat întotdeauna.

Dar după ce Hitler a ajuns la putere, au început imediat să apară tot felul de regulamente, atunci s-au schimbat multe. S-au dat foarte multe decrete, chiar şi decrete speciale, iar unele au avut însă şi consecinţe bune: s-a început construcţia autostrăzii, păi asta a fost o schimbare enormă a întregului sistem, aşa au dispărut oamenii străzii, fiindcă mulţi dintre aceşti cerşetori şi săraci se milogeau din cauza mizeriei în care trăiau, şi nu neapărat pentru că voiau să trândăvească şi să nu facă nimic. Erau şomeri şi nu primeau îndeajuns sprijin pentru familiile lor, care de regulă creşteau. Unde erau săraci, erau de obicei şi mai mulţi copii decât la bogaţi. La început, Hitler a ţinut situaţia sub control şi astfel am reuşit să depăşim urmările Primului Război Mondial.

O parte din tinerii de-atunci au resimţit totul ca o eliberare. Câteodată fraţii mei îşi permiteau să stea seara într-o cârciumă, lucru pe care înainte nu l-ar fi făcut. Au devenit membri în Tineretul Hitlerist şi astfel au plecat de acasă, ca să fie printre alţi tineri de vârsta lor. Departe de părinţi, puteau să meargă în tabere sau oriunde îşi doreau. Erau deci multe lucruri care dintr-odată s-au îmbunătăţit. N-aveai cum să nu spui: ce minunat e totul!

La scurt timp după aceea, imediat după alegerile din 1933, pe când încă nu terminasem cartea cu Wulf Bley, acesta a fost convocat în calitate de dramaturg la Teatrul Naţional. Mi-a propus să-l însoţesc. Ăsta a fost

începutul ascensiunii mele. Fără această întâmplare, dacă nu l-aş fi cunoscut pe Wulf Bley, întreaga mea viaţă ar fi decurs probabil altfel, şi cine ştie unde aş fi ajuns secretară.

— Şeful dumneavoastră evreu n-o s-o mai ducă mult timp, mi-a zis el. Nu v-ar plăcea să lucraţi la Radiodifuziune? Găsesc eu ceva să vă dictez.

Îmi aduc aminte ce-mi spusese cu mult timp înainte, la Crăciunul din 1932:

— Naţional-socialiştii ăştia... încă un tur de alegeri, şi gata, au reuşit.

Şi dacă ei reuşeau, el n-ar mai fi trebuit să mişte un deget pentru tot restul vieţii. Ceea ce s-a şi întâmplat. El era membru de partid de ceva vreme. Că în fruntea Teatrului Naţional fusese pus un om întru totul neinteresat de artă şi că aşa ceva nu avea cum să funcţioneze, n-a ştiut-o nici măcar unul dintre naziştii inteligenţi. Dar Bley a primit postul la scurt timp după venirea la putere a lui Hitler.

Imediat au început pregătirile pentru primul mare spectacol de teatru: *Wilhelm Tell*. Cu Heinrich George[8] în rolul lui Gessler şi Attila Hörbiger[9] drept Tell. Eu pierdeam timpul prin teatru, la început n-aveam nimic de lucru. Din când în când, mi-a mai dictat el nişte scrisori şi m-a plătit de fiecare dată cu o sumă foarte mare de bani, atât de mult ţinea la mine. Eu mă bucuram şi-mi plăcea tot ce făceam. Mai ales când una dintre secretare, adică secretara teatrului, domnişoara von Blankenstein, îmi permitea s-o vizitez în biroul ei. Pe un perete erau agăţate portretele tuturor actorilor cu câte o dedicaţie. Unul dintre cele mai importante evenimente trăite de mine s-a petrecut odată, pe când stăteam de vorbă cu ea: s-a deschis uşa şi cine a intrat? Actorul Attila Hörbiger. Pe atunci, toate fetele visau la el, cu inima bubuindu-le în piept. A scos un portţigaret şi mi-a oferit o ţigară, pe care am fumat-o tremurând de emoţie. Cu astfel de întâmplări înveseleam acasă discuţiile de la cină.

Domnul Bley mi-a spus câteva luni mai târziu că negociază un post la Radiodifuziune, şi atunci m-a întrebat dacă n-aş fi interesată să mă angajez acolo. Zicea că poate să-şi aducă secretara personală, dar nu dorea s-o plătească din banii lui, ci prefera să fie plătită de Radiodifuziune. Voia să-mi facă rost de un contract cu Radiodifuziunea. Ce grozav, m-am gândit, la o instituţie atât de mare, ce şansă imensă! Prin urmare, i-am

spus un „Da“ hotărât.

La scurt timp după aceea mi-a zis:

— Pare să meargă, chiar pare să meargă. Și pentru dumneavoastră de asemenea. Cred că ne putem baza pe asta.

Continuam să mergem la Teatrul Național, unde încă era angajat ca dramaturg.

— Sunteți membră de partid? m-a întrebat la scurt timp după aceea.

— Nu, i-am răspuns, nu sunt.

— Hmm, a făcut el, ar fi bine să deveniți, din moment ce urmează să lucrați într-o astfel de instituție.

— Bine, i-am răspuns, atunci o să devin membră de partid.

— Așa, a încuviințat, însă habar n-am dacă mai sunt primiți membri noi.

Asta pentru că *Partidul* era pe atunci la modă și toată lumea voia să facă parte din el, fiindcă toți își închipuiau că acum urma să apară omul providențial care va ține cu poporul. Asta au predicat naziștii înainte de alegeri, iar acum era bine să fii membru de partid.

Așa că m-am hotărât să mă înscriu în partid, dacă el era convins că asta mă va ajuta să lucrez la Radiodifuziune. „Voi deveni membră de partid, din cutare și cutare motiv“, le-am spus alor mei acasă. Părinții mei nu s-au împotrivit și n-au comentat, fiindcă nu le păsa. „Fă ce vrei.“

Și chiar în acea după-amiază m-a vizitat prietena mea evreică Eva Löwenthal și voiam, de fapt, să ieșim la o cafea. Dar asta însemna s-o invit eu pe Eva, fiindcă toată lumea știa că ea nu are nici un sfanț. Când cineva spunea că ieșim la o cafea, însemna „te invit la o cafea“.

— Eva, astăzi nu putem merge, mai întâi trebuie să mă înscriu în partid! i-am spus.

Pentru că partidul primea doar din când în când membri noi, accepta câteva sute sau mii de oameni, apoi își închidea porțile. Pur și simplu nu puteau ține pasul cu completarea legitimațiilor de membru, iar bieții oameni trebuiau să stea mereu la coadă, până când era primit următorul grup.

— Bine, a spus Eva, vin cu tine.

Eva și cu mine am mers împreună la filiala Partidului Muncitoresc

Național-Socialist German din Südende. În fața sediului stăteau cel puțin o sută de oameni la coadă. Toți voiau să devină membri, fiindcă se zvonea că din prima zi a lunii partidul nu mai acceptă pe nimeni. Și era bine să fii membru în această mișcare.

A trebuit să stau la coadă. Între timp, Eva s-a așezat pe un zid. A mers foarte repede, pentru că era atât de bine organizat. Intrai acolo, trebuia să semnezi ceva. Cotizația lunară urma să fie de două mărci – m-a cam durut, fiindcă era o sumă foarte mare. Dar și mai dureros a fost faptul că m-am văzut nevoită să plătesc o taxă de înscriere de zece mărci. Asta a fost crâncen. Erau toți banii pe care-i aveam la mine. Atunci am renunțat să mai ieșim la o cafea. Serios acum: zece mărci erau mulți bani pe atunci.

Însă eu tot am semnat, gândindu-mă că dacă iese treaba cu Radiodifuziunea banii ăștia n-o să mai însemne nimic pentru mine. Și a ieșit treaba și așa am devenit membră de partid.

Mai târziu, dacă m-ar fi întrebat cineva: „Ai fost membră de partid?“, i-aș fi răspuns: „Da, am fost“. Dar nu m-a întrebat nimeni niciodată. Nici măcar despre slujba mea ulterioară de la Ministerul Propagandei nu m-a întrebat nimeni. Habar n-am dacă toți oamenii ăia chiar au fost membri de partid. Deci poate a fost cam pripit din partea mea să mă înscriu, dar nici nu mi-a dăunat vreodată.

Câteva săptămâni mai târziu, am primit de la filiala aceea o scrisoare și o legitimație adevărată: membră în Partidul Muncitoresc Național-Socialist German din data cutare. Apoi am mai primit o scrisoare în care scria că, în calitate de membru de partid, ești obligat să fii de folos partidului. Trebuia să participi la activități de strângere de fonduri, iar în legătură cu asta aveau câteva propuneri. Atunci m-am gândit: stai să vezi, fonduri se strâng tot timpul, pușculița zdrăngănea mereu pentru orice nimic. Simțeam că nu mă luaseră în vizor încă. După care am primit o scrisoare prin care mi se aducea la cunoștință să mă prezint la filiala partidului.

Așa că m-am dus acolo, iar ei mi-au explicat că acum sunt membră de partid și că n-am făcut încă nimic pentru acesta.

— Bine, dar ce-aș putea să fac? i-am întrebat.

— Păi ce meserie aveți?

— Lucrez la Radiodifuziune.

Mi-au spus că aș putea să dactilografiez câte ceva la sediul partidului. Seara după ora 18, după închiderea magazinelor, ar avea de redactat niște scrisori și pentru asta au nevoie de un dactilograf.

N-am avut cum să mă sustrag, așa că a trebuit să dactilografiez tot felul de banalități. După aceea le-am dat telefon și am inventat tot felul de scuze. Că nu pot veni fiindcă seara avem o emisiune de radio la care trebuie să particip. Ăștia habar n-aveau ce făceam la Radiodifuziune, deci m-au crezut. Săptămâna următoare găseam altă scuză – până când mi-au spus că nu mai sunt interesați de colaborare, pentru că nu se pot baza pe mine. Atunci m-au lăsat, în sfârșit, în pace. Dar din când în când eram invitată să particip la o strângere de fonduri pentru orfani și ajutorarea săracilor, ceea ce mi s-a părut groaznic.

Îmi amintesc cu precădere de una dintre aceste strângeri de fonduri. A fost o acțiune amplă desfășurată într-o zi de iarnă. Firma de ciocolată Sarotti, cea care are ca emblemă micul maur Sarotti, piticul ăla drăguț cu uniforma dungată și fața negricioasă, era cea care susținea strângerea de fonduri. Ciocolata Sarotti era pe atunci cea mai bună ciocolată din lume. Firma a pus la dispoziția Radiodifuziunii uniforma micului maur. Cineva fusese de părere că ar fi bine dacă persoanele care adună banii ar da dovadă de puțină imaginație și s-ar costuma în personaje din basme, că doar eram în miezul iernii. Și așa a ajuns uniforma în redacția noastră.

— Pomselina, pune-ți tu costumul, îmi spuneau toți colegii.

Îmi venea perfect, chiar fusese croit pentru o persoană micuță ca mine. Era o stofă minunată de mătase, așadar o uniformă scumpă, fermecătoare. Cu toții erau uimiți și-mi spuneau: duminica viitoare trebuie să joci rolul maurului Sarotti și să mergi cu pușculița la marea strângere de fonduri.

Și așa s-a și întâmplat. Au participat toți actorii mari, iar poporul venea în valuri doar ca să vadă actorii și politicienii și un Sarotti micuț. Am fost repartizată ministrului economiei de atunci. El vorbea, iar eu agitam pușculița și dansam în jurul lui. Și aveam, bineînțeles, un public numeros. Acțiunea a avut loc de-a lungul bulevardului Unter den Linden și a continuat spre Tierpark, până la Tiergarten, dar a culminat evident în fața palatului Stadtschloss și a Reichstagului. Acolo am dansat până s-a

întunecat şi întreaga acţiune a luat sfârşit, iar după ce-am predat banii am putut pleca acasă. Îmi mai aduc aminte că mama m-a aşezat în cadă şi a încercat să cureţe machiajul negru de pe mine.

Domnul Bley primise între timp un post în Radiodifuziune, chiar în conducere. Mie mi s-a dat propriul birou, iar alături era alt birou. Această clădire frumoasă şi elegantă era plină de birouri, şi, pe atunci, făcea senzaţie datorită faţadei ei de cărămidă roşie şi formei moderne.

La început n-am avut prea mult de lucru. În clădire se afla un cazinou frumos, iar pe acoperiş o terasă minunată, deservită de o cantină. Celelalte doamne m-au invitat la masă, şi aşa am cunoscut câţiva oameni cu care am fost prietenă timp îndelungat, până când au murit. Cu alte cuvinte, în perioada cât am lucrat la Radiodifuziune mi-am făcut nişte prieteni pe viaţă. Unul dintre ei încă mai trăieşte, e o doamnă cu un an mai în vârstă decât mine.

Pe cât de repede a ajuns Wulf Bley în acea funcţie, pe atât de repede a şi plecat. Şi-au dat seama că n-aveau nevoie de el acolo. La sfârşitul anului deja îşi lua rămas-bun de la noi. Cred că a rămas până la Crăciun, apoi a dispărut. Nici la Radiodifuziune n-aveau nevoie de el. Era un nimeni. Nu se pricepea la nimic. A venit adus de val. Fusese un soldat tânăr, un tânăr aviator, iar apoi a trecut prin viaţă, dar n-a învăţat nici o meserie şi n-a făcut nici un fel de studii. Dar a devenit de timpuriu membru de partid. Mai târziu n-am mai auzit nimic despre el. Făcea parte dintre foştii combatanţi cărora naziştii le promiseseră că vor avea grijă de ei când vor ajunge la putere. Iar acum voiau să-l plaseze pe undeva. Dar el, la fel ca mulţi alţii, nu era chiar un om luminat. În orice caz, eu am rămas în continuare la Radiodifuziune.

Doar prin această întâlnire fericită cu Wulf Bley aveam un contract de muncă, şi era un contract frumuşel. Azi nu mai ştiu exact cât câştigam, dar în orice caz primeam pe lună peste 200 de mărci. Era o sumă imensă. Comparativ cu toată truda anilor trecuţi, locul acesta de muncă era de-a dreptul minunat. Mai întâi am lucrat la direcţiune, iar apoi în biroul foştilor directori. Asta nu era prea onorant, fiindcă angajatele de acolo – toate secretarele cu funcţii de conducere din fosta Radiodifuziune – urmau să fie îndepărtate. Ele lucraseră odinioară pentru evrei, fiindcă majoritatea

membrilor din Comitetul de Administraţie fuseseră evrei. Ei fuseseră concediaţi sau trimişi în lagărele de concentrare, evident, nu mai aveau ce căuta în Radiodifuziune.

Secretarele germane ale membrilor evrei din Comitetul de Administraţie fuseseră mutate tot în biroul foştilor directori, pentru a copia sau multiplica documente.

Atunci am avut ghinion şi totodată noroc. La scurt timp după ce începusem să lucrez la Radiodifuziune, m-am îmbolnăvit – era o răceală netratată care mi-a afectat plămânii. Starea mea s-a agravat, iar atunci mi s-a spus să fac o cerere la asigurarea de sănătate pentru un concediu de odihnă, cel puţin patru săptămâni într-unul dintre sanatoriile frumoase şi nou-construite de la Marea Baltică. Şi, într-adevăr, medicul mi-a aprobat concediul şi m-a trimis la tratament pe insula Föhr. Până la urmă am petrecut jumătate de an în sanatoriu. Iar Radiodifuziunea mi-a trimis lunar salariul. Aşa un noroc era de necrezut în timpurile alea. Apoi am fost nevoită să urmez un alt tratament, dar atunci am stat doar trei luni. Totul a fost plătit de angajator.

După ce m-am întors m-am transferat la biroul de presă şi am participat la expoziţia organizată de Radiodifuziune. Superiorii mei mi-au remarcat atunci abilităţile extraordinare de stenografă şi aşa am ajuns să consemnez discursurile politicienilor şi ale altor personalităţi, ba chiar am notat unul dintre primele discursuri ale lui Goebbels, ţinut cu ocazia inaugurării expoziţiei. Într-adevăr, puteam să stenografiez foarte bine şi foarte repede, iar ăsta era un câştig uriaş pentru biroul de presă. Acolo mi-a făcut plăcere cu adevărat să lucrez.

Curând am ajuns în redacţia de ştiri Zeitfunk[10]. Bineînţeles că acolo mi-a plăcut cel mai mult. Colegii mei erau bărbaţi de toate vârstele, adică jurnalişti şi jurnalişti sportivi. Eduard Roderich Dietze[11] era comentator de tenis, Rolf Wernicke[12] comentator de fotbal, domnul profesor Holzamer[13] era alt jurnalist. El a ajuns mai târziu primul director al postului public de televiziune ZDF.

Prin urmare, pe atunci am avut foarte mult de lucru. Dimineaţa începea cu o masă copioasă, cu cafea şi prăjituri, apoi discutam despre tot ce se întâmplă la Berlin şi în lume, iar în cele din urmă plecau carele de

transmisie – denumite Echo-Wagen – cu jurnaliştii. Am avut un Echo dimineaţa, un Echo la prânz şi-un Echo seara. Se relata despre vizite importante făcute de demnitari şi principi străini sau se transmiteau meciuri de fotbal, concerte sau spectacole de teatru. Eram stresaţi din cale-afară. Era imposibil să respecţi orele de masă sau de serviciu, dar seara se încheia mereu cu câte o întâlnire amicală. Câteodată era doar o bere la cantină sau la Eugen – o crâşmă minunată, situată la colţul unei străzi berlineze. Cei mai mulţi dintre jurnalişti erau necăsătoriţi, unii erau însă căsătoriţi, iar ăştia mergeau acasă după program. Cineva avea mereu o maşină, iar pe vremea aia asta era ceva deosebit. Jurnaliştii aveau cu toţii maşină, aşa că de fiecare dată eram condusă acasă. Pur şi simplu făceam parte din echipă şi astfel am avut parte de câţiva ani foarte frumoşi.

Îmi amintesc cu o plăcere deosebită de Jocurile Olimpice din 1936, la care a fost prezentă, desigur, şi Radiodifuziunea. Au fost vremuri minunate. Mai înainte de toate am avut posibilitatea de a întâlni străini. Îmi aduc aminte că m-a sunat o prietenă şi mi-a spus:

— Măi, am cunoscut ieri un indian sau un japonez, în fine, un tip dintr-o lume complet străină.

Omul auzise de undeva că ea ştie pe cineva la Radiodifuziune, instituţie pe care îşi dorea mult s-o viziteze. Ea a luat atunci legătura cu mine ca să mă întrebe dacă aş putea face ceva în acest sens.

— L-am trimis la tine, mi-a spus, trebuie să apară îndată, să fii pregătită.

Şi a apărut. Ştia chiar să vorbească germana, altminteri n-aş fi putut discuta cu el. Apoi l-a condus unul dintre cadrele de conducere prin clădire, arătându-i, normal, doar ce putea fi văzut. Apoi, în aceeaşi seară, am stabilit să cinăm împreună. Mi s-a părut senzaţional să stau lângă cineva care vorbeşte o cu totul altă limbă. Era ceva deosebit. Spuneţi asta în ziua de azi unui copil, unui copil de doisprezece ani.

Berlinul a fost extraordinar de atrăgător. Berlinul a fost oraşul cel mai ospitalier din lume. Toţi locuitorii au fost rugaţi să pună la dispoziţie camere, pentru că nu existau destule hoteluri şi pensiuni. Bineînţeles că şi noi ne-am conformat. Pentru asta primeai bani. Zece mărci pe noapte. Dar

era totodată o onoare deosebită să poţi găzdui un oaspete străin. Îmi aduc aminte că Jocurile Olimpice începuseră deja, dar la noi încă nu se anunţase nimeni. Părinţii mei şi-au redecorat camera. Adică au făcut-o să arate foarte bine. Şi nu venea nimeni. Apoi, dintr-odată, în ziua a treia sau a patra a Jocurilor, ne-a sunat cineva din partea biroului Comitetului Olimpic din Berlin, ca să ne întrebe dacă mai acceptăm oaspeţi. Da, bineînţeles, oricând cu plăcere! Şi atunci a venit un cuplu din Olanda. Am fost foarte emoţionaţi, nici unul dintre noi nu s-a culcat.

Mergeam foarte mândri prin oraş. În sfârşit găzduiam şi noi oaspeţi ai Jocurilor Olimpice. Când au sosit, cei doi aveau deja biletele de intrare la ei, fiindcă le cumpăraseră dinainte; erau amândoi foarte cumsecade. Chiar ne-au trimis mai târziu câte ceva din Olanda, produse de patiserie şi brânzeturi. A fost o experienţă minunată.

La Radiodifuziune aveam pe atunci, bineînţeles, foarte mult de lucru, transmiteam în direct de pe Stadionul Olimpic sau din jurul Berlinului. De-abia mai aveam timp să mă uit la desfăşurarea jocurilor. Am fost o singură dată la o probă sportivă de atletism şi o dată la una de echitaţie. N-a fost simplu să faci rost de bilete, mai mult, au mai fost şi destul de scumpe.

Însă oraşul era ca metamorfozat. Şoseaua Kurfürstendamm părea acum ca o arteră a Parisului. Toţi oamenii erau fericiţi, iar vremea era bună. A fost evenimentul festiv pe care Bunul Dumnezeu i l-a dăruit Führerului. Cam aşa era Berlinul în 1936.

Când mergeai prin oraş auzeai pe străzi vorbindu-se în engleză şi franceză, sau puteai vedea indieni, asta-mi amintesc. A fost prima oară când am întâlnit oameni cu o altă culoare a pielii, nu neapărat negri – adică nu-mi aduc aminte să fi văzut negri –, dar oameni cu o piele mai închisă la culoare. Până atunci, mai văzusem o singură dată o astfel de persoană printre vizitatorii de la Grădina Zoologică, dar indienii erau diferiţi.

Bineînţeles că reportajele sportive erau transmise de Radiodifuziune. La noi au lucrat oameni buni, oameni profesionişti, care după aceea şi-au făcut un nume şi au început să lucreze şi la televiziune. Rolf Wernicke a fost şeful meu direct la Sport şi făcea parte din redacţia de ştiri Zeitfunk.

Toate posturile de radio locale aparţineau Societăţii de Radiodifuziune. Ele raportau ce se întâmplă în regiunea lor şi erau obligate să ţină cont de anumite dispoziţii cu privire la conţinutul emisiunilor difuzate.

Nu mai exista libertate de expresie. Totul era supravegheat şi interceptat. Exista o Direcţie care se ocupa doar cu supravegherea programelor de radio. Nu mai ştiu dacă cenzuraseră şi înainte, dar, după cum am aflat mai târziu, Goebbels se uita pe fiecare scenariu, oricât de scurt şi aparent nesemnificativ ar fi fost acesta. Şi-a băgat nasul peste tot, a avut obiecţii şi a eliminat actori sau i-a impus pe alţii, astfel încât a influenţat mereu distribuţia. La Radiodifuziune existau directive clare cu privire la ce are voie să facă fiecare dintre noi şi ce nu. Atunci ştiam ce aveam de făcut. În fiecare redacţie existau persoane loiale partidului. Nu erau combatanţi bătrâni, ci oameni apropiaţi partidului, care-i făcuseră anumite servicii. Câteodată era vorba despre oameni săraci cu duhul, chiar şi din punct de vedere artistic. Însă aveau o funcţie mare în partid şi erau, în acelaşi timp, comandanţi de escadrilă în SS. Nimeni n-ar fi îndrăznit să li se opună sau să devină recalcitrant. Nu mai era nevoie nici de observatori externi. La urma urmei, oamenii care aveau un cuvânt de spus în Radiodifuziune erau deja cu toţii îndoctrinaţi. Probabil că din acele clipe antisemitismul a început să pătrundă din ce în ce mai mult în instituţie. Nu-ţi puteai da seama de asta, dar o simţeai în redacţia pentru Literatură. Dar nu şi în redacţia emisiunilor pentru copii sau pentru femei, care transmiteau reţete şi cântecele.

Cu timpul ajungeai să cunoşti din ce în ce mai mulţi oameni, iar atunci îţi dădeai seama dacă unul e extremist sau doar un om care dacă n-ar fi fost membru de partid ar fi fost cumsecade.

Asta e. În primii ani, până la Jocurile Olimpice, Germania a fost minunată. Pe vremea aia evreii nu erau persecutaţi, iar totul era încă în ordine. Eu însămi n-am participat niciodată la arderea cărţilor. Am citit însă despre asta, scria în ziare şi se întâmpla undeva foarte departe pentru mine. Cu siguranţă că n-aş fi participat la aşa ceva.

Cei din cercurile mai înalte probabil că-şi făceau mai multe gânduri cu privire la politica mondială. Dar nu noi, pentru noi totul era foarte idilic.

Prima schimbare notabilă a fost dispariţia primelor magazine evreieşti.

Dar la noi în cartier erau oricum foarte puține, iar toate celelalte continuau să funcționeze. Faptul că un oarecare își închidea magazinul era oricum la ordinea zilei în acele timpuri. În plus, existau și multe magazine care nu aparțineau unor evrei și care rămâneau și ele închise.

Apoi au început și pe la noi să fie boicotate magazinele evreiești. Chiar și în partea foarte liniștită și de obicei cu totul apolitică a cartierului nostru Südende. Că doar trăiam într-o suburbie selectă, unde jumătate dintre locuitori erau proprietari de vile. Cu toate astea am menținut încă mult timp relații comerciale cu evreii; tatăl meu a avut în continuare clienți evrei.

Eu însămi am lucrat patru ani de zile la un evreu și remarcasem de-abia cu un an în urmă că se întâmplă ceva. M-am gândit că nu va rămâne în Germania. Citisem în ziare că unii evrei ar fi emigrat. Uneori îmi spuneam că va face și el la fel, dar apoi uitam de asta. Doar nu-ți imaginai imediat tot felul de lucruri groaznice și nici nu puteai vorbi despre asta cu oricine.

Îmi amintesc cum ne apropiam încet de începutul războiului, însă înainte de asta am plecat, în martie 1938, cu jurnalistul Rolf Wernicke spre Graz. Cu el puteam discuta deschis. Voiam să petrecem câteva zile plăcute cu niște prieteni. El avea un aparat de radio în mașină și deodată a oprit mașina și a spus:

— În sfârșit s-a întâmplat!

Ne-am întors la Berlin, unde a trebuit să realizăm o emisiune. Atunci s-a petrecut așa-numitul *Anschluss*[14], adică anexarea Austriei. Wernicke s-a comportat cu totul diferit decât un nazist, lucrurile astea nu-l interesau. Îl interesau fetele și reportajele sale despre fotbal.

Despre *Anschluss* s-a relatat pe larg. Aparent se mobilizase întregul popor german, iar această reușită se datora Radiodifuziunii. Totul era mereu manevrat în direcția care trebuia, și la asta au contribuit câteva mii de voluntari și de aplaudaci, care nu pricepeau deloc despre ce era vorba. Erau toți la fel de ignoranți ca mine.

Când au fost înființate lagărele de concentrare, adică atunci când s-a auzit pentru prima dată prescurtarea KZ – de la *Konzentrationslager* –, atunci ni s-a spus: acolo intră doar oameni care au spus ceva împotriva guvernului sau care au provocat încăierări. Păi da, ne-am zis, cu siguranță

nu voiau să-i arunce imediat în închisoare. Erau băgaţi mai întâi într-un lagăr pentru reeducare. Nimeni nu s-a gândit mai profund la asta. Printre ei se afla cel mai bun crainic al nostru de atunci – Jule Jaenisch, un om minunat, fără de care nu putea exista Radiodifuziunea. El citea toate ştirile: dimineaţa, la prânz şi seara. Şi, dintr-odată, Jule Jaenisch s-a trezit într-un lagăr de concentrare.[15]

— Bine, dar de ce?

— Păi se pare că-i homosexual.

— Pentru numele lui Dumnezeu, ăsta – homosexual?

Să fii homosexual... Să fii homosexual era groaznic pe atunci. Oare ce fel de oameni mai sunt şi ăştia? Iar Jule Jaenisch era un bărbat atât de drăguţ şi de prietenos.

— Da, da, prietenoşi sunt cu toţii, dar homosexuali.

Pe atunci eram doar o adunătură de retardaţi.

Apoi a dispărut brusc şi Rosa Lehmann Oppenheimer, iar prăvălia ei a fost închisă. Trebuiau să plece, doar vin acum atâţia germani din Est. Pe atunci ni se spunea întruna că toţi germanii sudeţi se întorc acasă[16], în Reich, iar toate satele de acolo au rămas goale şi trebuie repopulate. Acolo sunt trimişi evreii. Aşa aveau să fie, în sfârşit, cu toţii împreună. Da, noi chiar am crezut asta. Ne-am lăsat păcăliţi. Era evident. Dintr-odată veneau atât de mulţi străini în ţara noastră. Cântau altfel, vorbeau altfel, căutau aici locuinţe şi trăiau aici, iar evreii plecau acolo, fie că voiau, fie că nu. Dar ce se întâmpla în realitate... Încă nu vrea nimeni să ne creadă... Toţi sunt convinşi că noi ştiam ce se petrece acolo. N-am ştiut nimic. Totul a fost trecut sub tăcere, iar asta a funcţionat.

Mai exista un mic magazin alimentar evreiesc, şi mai era domnul dr. Goldberg al meu şi clientul tatălui meu din vecini, domnul Levi. Cu toţii se mai simţeau deocamdată ca la ei acasă. Dar cu timpul... Unul dintre ei dispărea. Dar cum şi de ce? Habar n-aveam. Până când s-a petrecut acel eveniment groaznic din noiembrie 1938, numit Noaptea de Cristal[17]. Atunci am încremenit cu toţii, nu ne venea să credem că aşa ceva este posibil: să fie bătuţi evrei, nişte oameni la fel ca noi, vitrinele magazinelor evreieşti să fie sparte şi bunurile din ele să fie furate. Şi asta în toate cartierele din Berlin. Da, de fapt atunci a început totul, iar noi am fost

treziți cu forța. Și unul dintre prietenii mei sau o rudă povestea că pe undeva fuseseră ridicați niște vecini de un grup de bărbați în uniformă. I-au luat pe sus și i-au dus de-acolo cu niște camioane. Da, unde anume? Nu se știa nimic mai mult. Pentru toți și mai ales pentru cei care nu se interesaseră niciodată de politică, adică pentru noi, tot ce se petrecea era îngrozitor.

Bineînțeles că nici eu nu știam ce se întâmplă, în afară de ce citeam și de anunțurile oficiale transmise de Radio-difuziune. Dar sora unei prietene a venit plângând la noi în timpul unei petreceri și ne-a povestit că șeful ei evreu fusese atacat și snopit în bătaie. Cu greu reușise să ajungă până acasă și ar fi părăsit imediat Germania. Îl chema Ludwig Lesser[18] și chiar a reușit să plece. E unul dintre cei cărora nu le-a păsat de valoarea dulapului sau a pianului sau a mai știu eu ce – au lăsat totul în urmă și duși au fost. Prin urmare, cei abili au reușit să plece. Iar săracilor și celor creduli, care n-aveau nici o vină pentru ce se petrecea, li s-a spus oricum să-și lase toate bunurile în urmă, fiindcă vor primi locuințe mobilate în Cehoslovacia. Și ei i-au crezut, pentru că de acolo veneau refugiații: *Acasă în Reich*, asta era deviza. Eu m-am gândit: Doamne ferește, poate că un tată de familie care lucra aici la birou trebuie acum să curețe bălegarul vitelor. Dar așa a fost atunci. Era o măsură pe care o înțelegea fiecare. Cu toții am crezut asta. Am ignorat-o. Apoi s-au liniștit lucrurile, iar noi am continuat să ne trăim viața de zi cu zi.

În vremea aceea, unei femei nu-i era ușor să se facă remarcată la serviciu, dar odată ce reușea, meritele îi erau recunoscute. În mod normal, pe vremea aia o femeie trebuia să se mărite și să aibă copii, ăsta era scopul ei. Cele care lucrau în Radiodifuziune erau considerate intelectuale, și nu femei harnice germane cu părul împletit ca o coroană, pantofi robuști și rochii largi – așa ceva nu concepeam. Auzisem deja prea multe despre America, despre jazz și simțeam că suntem deosebite și că înțelegem mai bine timpurile moderne. Existau și grupări naziste pentru femei. Așa ceva nu ne interesa. Evident că oamenii cu care socializam cunoșteau scriitori evrei și mai ascultau la radio câte o transmisie din Londra. Dar astea erau lucruri despre care puteai să discuți doar dacă erai foarte, foarte sigur de interlocutorul tău. Trebuia să fii deosebit de precaut în acele vremuri.

Trebuia să fii atent să nu fii denunțat.

Iar apoi a început totul. Îmi amintesc exact de vara anului 1939 și de ziua în care a început războiul. Mă văd în clădirea Radiodifuziunii, stând lângă ușa biroului și auzind la difuzoare că în cursul dimineții trupele germane ar fi reacționat la un atac al Poloniei. Îmi amintesc de această clipă de parcă s-ar fi întâmplat ieri. Și mai știu că toți au fost șocați. Toți. În Radiodifuziune lucrau preponderent persoane destul de tinere. Atunci n-a izbucnit nimeni în urale de entuziasm, atunci n-a strigat nimeni „Da!“ și nici „Bine le fac!“. Cu toții erau profund afectați. Asta îmi amintesc perfect. După care au început să sosească cu repeziciune primele știri despre corespondenții căzuți pe front, printre care se numărau chiar și un prieten de-al meu, Otti Kreppke, și un voluntar tânăr și frumușel – ei au murit foarte repede, chiar în primele zile ale Războiului din Est. O mulțime de jurnaliști au fost chemați sub drapel, trimiși în Polonia, apoi în Rusia sau Africa. Doar câțiva au supraviețuit. Și mai târziu, când Germania se simțea la Paris ca acasă, câțiva dintre jurnaliștii mai vârstnici au plecat la Paris în loc să meargă pe front. Ăștia au avut parte de o viață frumoasă. Aduceau mereu lucruri deosebite cu ei. O sticlă de coniac sau mănuși la modă. Unul mi-a făcut cadou odată o pălărie ciudată. Însă redacția era tot mai mică.

Apoi a apărut brusc un nou director general: fostul director general din Köln, Heinrich Glasmeier[19] – un om simpatic. Dar el și-a adus toți oamenii din Köln și i-a plasat în toate posturile bune.

Deci acum eram în război. Însă, cât timp nu aveai pe cineva din familie care să fie chemat sub arme, nu te gândeai la asta. La început, viața noastră a continuat de parcă nu se întâmpla nimic. Apoi au apărut bonurile pentru alimente și cartelele pentru haine. Încă mi-o amintesc pe mama zicând:

— Of, Doamne, ce-o să-i pun lui Hilde pe pâine?

Totul era foarte dificil. Astea erau grijile noastre acum. Nu ne-am temut nici măcar pentru viața fratelui meu. El era la război, dar îi mergea bine. De-abia când au căzut primele bombe deasupra Germaniei s-a simțit ceva pe pământ german. Dintr-odată am conștientizat că ar putea fi mai rău de-

atât, dar, cu toate astea, eram foarte indiferenţi. Apoi au apărut treptat ferparele din ziare. Erau din ce în ce mai multe, apoi pagini întregi s-au umplut cu numele celor căzuți. Asta ne cam punea pe gânduri.

Dar n-aveam nici un dubiu că vom trece cu bine peste toate. Nu luam în serios nici declarațiile de război din partea altor state. Iar restul țărilor occidentale nu ne interesau defel. Dar de fapt ceea ce nu înțeleseserăm noi pe atunci era că ni se răpise libertatea. Aveam voie să gândim doar precum ni se spunea, știam doar ce se tipărea, ce scriau ziarele, doar în felul în care era explicat la Radiodifuziune. Pentru că exista doar o singură Radiodifuziune. Mai era și postul de radio Deutschlandfunk, dar nu-l asculta nimeni, fiindcă transmitea doar știri culturale sau din domeniul științei. Nu-l asculta nimeni. Cei mai mulți oameni ascultau doar ce emitea Radiodifuziunea, adică masele, din care făceam parte cu toții. În plus, în timpul războiului circula zvonul că un post de radio englez transmitea știri în limba germană, evident împotriva lui Hitler. Unii au râs, alții au păstrat tăcerea și n-au vorbit decât cu oameni care nu i-ar fi trădat.

În acele vremuri nu mi-a mai plăcut atât de mult să lucrez la Radiodifuziune. Schimbarea directorului general a făcut ca toți angajații din Köln să vină la Berlin, în timp ce toți reporterii berlinezi erau la război. Doar bătrânul Axel Niels, în vârstă de 70 de ani, fusese scutit de plecarea pe front. Toți ceilalți au fost într-un fel sau altul chemați sub arme. Iar noi de-abia mai făceam față. Pentru noi a fost suportabil până când au început bombardamentele asupra Berlinului. Când bombele cădeau la Freiburg sau la Lübeck, presa relata despre asta și toată lumea se îngrijora, însă când au început să tragă asupra Berlinului situația a devenit serioasă și pentru noi. Trăiam cu o frică permanentă. Și cu cât războiul dura mai mult, cu atât se concentra mai mult asupra Berlinului, locul de comandă al acestei societăți ticăloase.

Noi ne temeam tot timpul, e cu neputință să-ți fie mereu frică, să plângi și să ignori că se întâmplă așa ceva. Însă ajungi să trăiești în permanență așa, iar asta devine normalitate. Noi, cei din Berlin, am dus-o totuși bine, am avut mereu la dispoziție rații suplimentare de cafea și am fost tratați preferențial. Se avea grijă ca oamenii din capitală să păstreze liniștea.

Astfel au stat şi ei liniştiţi. Cine să se revolte? Cei cât de cât în putere erau în marea lor majoritate pe front. Au rămas acasă femeile inofensive, copiii, bolnavii, răniţii din război – o mulţime ca vai de ea.

Cu cât se prelungea războiul, cu atât viaţa se deteriora mai mult, până când a paralizat de tot. Zilele se sfârşeau seara la ora şase, circulaţia era îngrădită tot mai tare. Trebuia să respecţi multe regulamente. Am trăit-o şi pe-asta, n-a fost chiar atât de tragic.

Încă din primii ani de război au existat restricţii mari cu privire la mâncare – unt raţionalizat, doar puţină carne. Alimentele de bază au fost toate raţionalizate – în afară de griş şi de lapte. Eu am avut norocul, aflându-mă în convalescenţă după o boală pulmonară, să am dreptul la o alimentaţie suplimentară. Mi s-au dat bonuri pentru carne, dar acasă ai mei mi le-au luat, spunându-mi că n-am nevoie de ele. De asemenea, am primit bonuri suplimentare pentru unt şi lapte integral. Mama s-a bucurat foarte tare de acest lux, pentru că totul era consumat de familie.

Note

6. Tiller Girls, una dintre cele mai populare trupe de dans de la începutul secolului XX, fondată de John Tiller în 1890.

7. Autoarea nu-şi aminteşte data corectă. De fapt, ea se referă la ceremonia solemnă de deschidere a noului Parlament, organizată de propaganda nazistă la 21 martie 1933. Imaginea descrisă de Brunhilde Pomsel este şi o poză celebră a fotografului Theo Eisenhart de la cotidianul american *New York Times*, în care cancelarul Hitler dă mâna şi se înclină dinaintea bătrânului preşedinte al Reichului Paul von Hindenburg.

8. Heinrich George (1893, Stettin – 25 septembrie 1946, lagărul de concentrare Sachsenhausen), bine-cunoscut actor german din vremea Republicii de la Weimar. La începutul perioadei naziste i s-a interzis să mai profeseze. După ce s-a alăturat regimului naţional-socialist a jucat în mai multe filme de propagandă, printre care *Hitlerjunge Quex* (1933) şi *Kolberg* (1945), precum şi în filmul de propagandă antisemită *Jud Süss* (1940).

9. Attila Hörbiger (1896, Budapesta, Austro-Ungaria – 1987, Viena, Austria), actor austriac. Din 1935 până în 1937 şi din 1947 până în 1951 a interpretat rolul lui *Jedermann* la Festivalul de la Salzburg. A jucat alături de soţia sa, Paula Wessely, în filmul de propagandă antisemită *Heimkehr*.

10. Redacţia de ştiri Zeitfunk transmitea cu precădere actualităţi din Germania, din Europa şi de pe front.

11. Eduard Roderich Dietze (1 martie 1909, Glasgow – 25 mai 1960, Bühlertal), jucător german de tenis de masă, cu rădăcini scoţiene, care a devenit reporter la radio în 1932. În timpul Jocurilor Olimpice din 1936 a fost primul comentator sportiv la radioul britanic. După cel de-al Doilea Război Mondial s-a implicat în dezvoltarea televiziunii şi, mai târziu, a fost redactor-şef la

Südwestfunk.

12. Rolf Waldemar Wernicke (15 august 1903, Mülhausen, Alsacia – 8 ianuarie 1953, Konstanz), reporter sportiv german. A comentat în 1936 deschiderea Jocurilor Olimpice şi a competiţiilor de atletism. Apoi a comentat evenimente importante, precum congresele partidului nazist, iar în timpul războiului a relatat direct de pe front.

13. Karl Johannes Holzamer (13 octombrie 1906, Frankfurt pe Main – 22 aprilie 2007, Mainz), filozof şi pedagog german, ulterior director al postului public de televiziune ZDF. La începutul celui de-al Doilea Război Mondial a fost recrutat de aviaţia militară Luftwaffe ca mitralior, iar mai târziu a devenit corespondent de război.

14. *Anschluss* (germ. anexare, alipire) – anexarea Austriei la Germania nazistă la 12 martie 1938, în urma căreia s-a format aşa-numita Germanie Mare.

15. În 1934, mulţi colaboratori ai staţiei regionale din Berlin au fost arestaţi şi n-au mai avut voie să-şi exercite profesia. Printre aceştia se numără pionieri ai radioului precum Julius Jaenisch, Alfred Braun, Hans Bredow, Hans Flesch, Hermann Kasack, Friedrich Georg Knöpfke, Kurt Magnus, Franz Mariaux şi Gerhart Pohl.

16. Sudeţii (în germ. *Sudeten*) locuiau de-a lungul frontierei Boemiei până în Silezia germană şi în Saxonia, denumită Regiunea Sudeţilor (germ. Sudetenland). Adolf Hitler a schimbat în mod voit-eronat semnificaţia geografică a cuvântului, dorind să alipească teritoriile de la graniţa Cehoslovaciei răsăritene la cel de-al Treilea Reich, lucru care i-a reuşit după parafarea Acordului de la München din 1938. Germania nazistă a ocupat şi restul Cehoslovaciei în martie 1939.

17. Noaptea de Cristal (germ. *Kristallnacht*) desemnează pogromul împotriva evreilor din Germania nazistă şi Austria (înglobată în Reich) de la 9 la 13 noiembrie 1938. În numeroase oraşe şi sate au fost devastate casele şi magazinele evreieşti. Au fost omorâţi în bătaie circa 400 de evrei, iar 30.000 au fost duşi în lagăre de concentrare.

18. Ludwig Lesser (3 februarie 1869, Berlin – 1957, Vallentuna, Suedia), arhitect peisagist din Berlin. După ce regimul nazist i-a interzis să-şi exercite profesia, a emigrat în 1939 în Suedia. În 2013 a fost numit postum preşedinte de onoare al Asociaţiei germane pentru grădinărit.

19. Heinrich Glasmeier (5 martie 1892, Dorsten – d. cca 1945), directorul german al unui post de radio, iar după 1933 directorul postului de radio Westdeutscher Rundfunk din Köln. Joseph Goebbels îl numeşte în 1937 director general al Societăţii Germane de Radiodifuziune, iar din 1943 devine reprezentantul ministrului propagandei în Franţa ocupată.

Am făcut și eu parte din elită. De aceea mi-a plăcut să lucrez acolo. Totul era minunat și pe placul meu, oameni îmbrăcați frumos, oameni amabili. Da, eram foarte superficială în acele vremuri, foarte proastă.

BRUNHILDE POMSEL

„AM FĂCUT ȘI EU PARTE DIN ELITĂ“
Avansarea în funcție la Ministerul Propagandei

„Doar o boală infecțioasă ar fi putut să mă împiedice să mă mut la Ministerul Propagandei“, a spus Brunhilde Pomsel în vara anului 2013. Transferul la ministerul lui Goebbels din 1942 a fost un ordin față de care Pomsel, conform propriilor declarații și în ciuda ezitărilor inițiale, nu se putea sustrage fără teama unor represalii ulterioare. În 1942, primul ei șef din Ministerul Propagandei este Kurt Frowein, consilier guvernamental și referentul personal al lui Joseph Goebbels.

Departamentul de resurse umane de la noi a fost folosit în paralel şi de Ministerul Propagandei, care într-o zi a avut nevoie de o stenografă – în Radiodifuziune eram bine-cunoscută pentru calitățile mele într-ale stenografiei. Spre surprinderea mea, mi s-a spus să mă prezint în Wilhelmstrasse la consilierul ministerial Feige. Așa că m-am dus acolo. El a discutat cu mine și m-a întrebat ce știu să fac, iar apoi mi-a spus:

— Bine, de luni, biroul dumneavoastră va fi aici, la Wilhelmplatz.

— Nu pot, i-am răspuns, mai am atâtea proiecte în lucru, trebuie mai întâi să pun totul în ordine.

Dar obiecțiile mele nu l-au interesat deloc. Luni la ora nouă era musai să mă prezint la serviciu. De acolo am plecat direct acasă şi m-am pregătit cât am putut de bine. Fiindcă toți prietenii și cunoscuții mei erau la război sau căzuseră pe front, m-am bucurat că plec din Radiodifuziune.

Dar n-a reacționat toată lumea la fel. Îmi amintesc de o colegă cu care lucrasem la redacția de ştiri Zeitfunk şi care fusese mutată şi ea la Ministerul Propagandei: era disperată, pentru că părinții ei erau social-democrați din convingere. Ea fusese educată la fel şi avea aceeași orientare politică – iar acum trebuia să lucreze la Ministerul Propagandei... Era pur și simplu deznădăjduită. Ulterior am vorbit cu ea la telefon și mi-a spus:

— Măi, am primit un loc de muncă minunat. N-am absolut deloc de-a face cu Ministerul Propagandei. Lucrez pentru familia Goebbels, adică în locuința particulară din Berlin sau în vila lui; trebuie să mă ocup de colecțiile de discuri, care sunt vraiște, adică să le pun în ordine, să adaug noutățile și să scot vechiturile. E foarte interesant. Stau în biroul de lucru al domnului ministru, nimeni nu mă deranjează și mă ocup doar de muzică.

A stat acolo zile în șir și a fost invitată de doamna Goebbels la masă, dar numai când domnul ministru nu era acasă. Fiindcă domnul ministru nu tolera străini la el în casă. Însă doamna Goebbels ar fi foarte amabilă, mi-a spus colega mea. Atunci a luat masa cu ei și s-au simțit toți foarte bine.

Iar apoi a fost trimisă la un castel. De undeva, Hitler a aflat că Goebbels angajase pe cineva să-i pună discurile în ordine. Voia și el același lucru. Prin urmare, fosta mea colegă s-a ocupat de discuri și în casa domnului Hitler, dar, tot așa, numai în lipsa lui. Ea nu l-a văzut niciodată, nici chiar când a fost la Berghof[20], unde a avut aceeași îndeletnicire și unde a cunoscut astfel o mulțime de oameni.

Pentru orice eventualitate, mi-am făcut rost seara de undeva de o insignă de partid pentru prima zi de lucru. Credeam că voi fi obligată să port așa ceva acolo, dar n-a fost cazul. Toți erau îmbrăcați foarte elegant. A doua zi m-am îmbrăcat și eu elegant. Îmi închipuisem că angajatele de acolo poartă cămăși albe și fuste albastre – adică uniforma Ligii Fetelor Germane și a Ligii Femeilor Național-Socialiste, din care nu făceam parte. Dimpotrivă, erau cu toții îmbrăcați ca niște oameni obișnuiți.

Ar fi trebuit să lucrez pentru viitorul secretar de stat dr. Naumann[21], locțiitorul lui Goebbels. El era membru în trupele SS[22]. Admira femeile frumoase, înalte, blonde, și m-a refuzat doar din cauza înfățișării mele. Mai târziu am aflat că ar fi spus: „Doar n-o să am o jidancă în anticameră!“

Pe atunci purtam ochelari cu ramă neagră și aveam părul șaten închis. Poate semănam cu o evreică, pentru cei care voiau să mă vadă așa.

În consecință, atunci am fost repartizată domnului Kurt Frowein.[23] Era un ofițer tânăr și energic. Fusese adus de pe front ca să i se vindece o rană minoră. Știu că a exagerat puțin cu rana pe care-o avea și astfel a reușit să

scape de Frontul de Est. Voia neapărat să rămână la Berlin, iar Naumann l-a numit în funcţia de referent personal al lui Goebbels. Era sârguincios în activitatea sa, lucra repede, dar era un om distant. În timp mi-am dat seama de ce era aşa: fiindcă detesta sistemul, avea soţie şi urma să aibă un copil şi de-aia prefera să fie la Berlin, nu pe front.

M-am înţeles foarte bine cu Kurt Frowein. Era căsătorit – se căsătorise de tânăr, iar soţia sa aştepta un copil. Goebbels cultiva relaţia cu oamenii din jurul său – cu referenţii săi personali şi referenţii de presă –, iar acest Frowein devenise practic indispensabil domnului Goebbels. Unde se afla domnul Goebbels, era şi el. Când Goebbels se ducea la toaletă, era şi el prin preajmă. Oriunde se deplasa Goebbels cu maşina, Frowein era prezent, unde lua Goebbels masa, era cu el. Când Goebbels se afla la una dintre proprietăţi sau într-una dintre casele sale, Frowein era acolo şi dormea în locul respectiv. Serviciul lui dura întotdeauna trei zile şi trei nopţi fără întrerupere. În timpul ăsta, el era umbra lui Goebbels. Apoi venea rândul următorului referent, iar Frowein se putea odihni.

Eu n-aveam nici cea mai vagă idee despre cum decurgeau lucrurile. Mai târziu am aflat că Frowein nu era singurul referent. Ministerul Propagandei avea o mulţime de departamente şi o groază de oameni importanţi. Peste tot erau şefi şi oameni care, la nevoie, puteau să le ţină locul. Era plin de angajaţi care trebuiau să îndeplinească anumite sarcini, chiar dacă aceste sarcini presupuneau de multe ori doar să stea într-un loc şi să asculte. Când Goebbels era la Berlin, se făcea mereu o analiză a situaţiei, la care, firește, contribuia şi Frowein. Timp de două ore erau luate sub lupă toate problemele, iar în urma acestor discuţii domnul Frowein se alegea cu îndatoriri pe care trebuia să le execute. Eu mă ocupam de scris. Din păcate nu-mi amintesc detalii, dar multe dintre ele erau oricum considerate informaţii strict secrete. Nu aveam voie să-mi notez nimic, mai ales despre procesele împotriva duşmanilor celui de-al Treilea Reich, care au inclus mai târziu Trandafirul Alb[24] şi atentatorii din 20 iulie[25]. Existau mai multe evenimente de genul ăsta. Şi totuşi viaţa de zi cu zi îşi urma cursul, însă trebuia planificată şi adaptată vremurilor de război, lucru care se discuta tot acolo. Despre asta mi se permitea să-mi iau notiţe, aşa că aveam mult de lucru.

Dar detalii sau exemple concrete referitoare la anumite mişcări de rezistenţă n-au ajuns niciodată la opinia publică. N-a ştiut nimeni nimic, nici măcar despre Trandafirul Alb, despre care s-a aflat doar ce trebuia. Nu-mi mai amintesc exact cum erau prezentate pe atunci evenimentele de la München, însă noi îi compătimeam sincer, fiindcă erau atât de tineri. Erau studenţi. Au fost executaţi pe loc – o cruzime îngrozitoare. Nimeni n-a vrut aşa ceva. A fost însă o prostie din partea acelor tineri să facă asemenea lucruri. Dacă şi-ar fi ţinut gura, nu şi-ar fi pierdut viaţa – asta spunea opinia publică.

Era groaznic. Fiecare avea câţiva prieteni buni cu care putea să discute despre astfel de lucruri, dar numărul lor era foarte mic. Trebuia să fii prudent când abordai asemenea subiecte sensibile. La sfârşitul discuţiei concluzia de regulă era: Ce poţi să faci? Nu poţi să faci nimic. Nici n-aveai timpul necesar să te gândeşti la aşa ceva. Înainte să apuci să te întrebi ce se va întâmpla cu ei, erau deja morţi. Din cauza unei hârtii tâmpite, a unui manifest. A fost atât de crudă sentinţa de atunci. Desigur, astăzi poate fi ceva demn de admiraţie – nişte tineri încrezători că Binele va învinge. La asta trebuie să contribuie fiecare cu câte puţin. Iar ei au făcut pe atunci ce-au putut.

Am cel mai mare respect pentru acei oameni. Şi ştiu că aş fi făcut orice ca să-i opresc să-şi ducă planul la îndeplinire, fiindcă eu n-aş fi avut niciodată curajul lor, presupunând că aş fi făcut parte dintr-un astfel de grup... Dar nu, nu cred, n-am avut niciodată curajul să fac astfel de lucruri. Cu tot idealismul meu – n-aş fi mers atât de departe încât să pot purta cu mine o astfel de povară. Din acest punct de vedere n-am înţeles exact ce-au făcut aceşti tineri.

Pe atunci au avut loc mai multe astfel de evenimente, care ne-au afectat. Mai există şi alte cazuri asemănătoare, despre care lumea n-a aflat niciodată. Câteva bancuri cu Führerul erau de ajuns: cei care au avut o asemenea îndrăzneală au fost arestaţi şi executaţi, de asta îmi aduc aminte. Pe atunci eram la minister, şi asta ne-a dat gata pe toţi. Iar dacă pe unul dintre acei oameni îl cunoşteai personal, era şi mai devastator.

Dar altfel s-au petrecut lucrurile cu Trandafirul Alb. Dacă aş fi fost credincioasă, ceea ce n-am fost niciodată, cu toate că am fost bineînţeles

botezată și împărtășită, atunci aș fi lăsat totul baltă, mi-aș fi lepădat credința din cauza celor ce se întâmplau acolo în numele Domnului. Nici eu n-aș fi putut opune rezistență. Sunt o lașă, n-aș putea să opun rezistență. Nu m-aș încumeta la așa ceva. Aș spune: „Nu, nu pot face așa ceva“. Sunt o lașă. Dar chiar și-n ziua de astăzi încerc să le explic asta oamenilor atunci când afirmă: „Eu aș fi știut cum să mă sustrag regimului nazist“. Nu! Nimeni nu putea face asta. Cine o făcea își risca viața. Realitatea a confirmat-o. Nu puteai să spui „Nu“, iar dacă o făceai, trebuia să-ți asumi acest risc, fapt confirmat de multe exemple.

Încet, dar sigur, a avut loc o mare schimbare. Cu cât se prelungea războiul, cu atât mai puțini jurnaliști se mai întorceau de pe front. Cu toții am înțeles asta. Și totuși nimeni nu era conștient de acest lucru cu adevărat, fiecare continua să-și trăiască viața de zi cu zi. Amploarea dezastrului s-a văzut de-abia mai târziu. Nimeni n-a înțeles direcția pe care o luau lucrurile sau gravitatea crimelor precum persecuția împotriva evreilor.

De fapt, dacă nu aveai acces în anumite cercuri, nici nu-ți dădeai seama că evreii sunt persecutați. Cu excepția câtorva vecini sau oameni de afaceri pentru care lucra tata, eu nu cunoșteam deloc evrei.

O știam doar pe Eva Löwenthal, care era prietena mea. Familia ei era foarte săracă, le mersese îngrozitor de rău chiar și în ultimii ani de dinaintea persecuțiilor împotriva evreilor. Eva de-abia se ținea pe linia de plutire.

Am fost odată acasă la ei fiindcă Eva era bolnavă – stătea la pat și atunci am vizitat-o. Îmi aduc aminte că în casa aia nu exista aproape nimic – nici mobilier, nici dulapuri, pe undeva erau doar o masă și niște scaune; mi se părea foarte straniu. Iar Eva nu lucra nicăieri, era plătită doar pentru puținele articole pe care le putea scrie și care erau acceptate, rareori, de unii jurnaliști, sau mai degrabă de anumite ziare liberale. Articolele ei erau acceptate uneori pentru că aborda anumite teme cu mult talent. Dar asta se întâmpla probabil o dată la două luni. În felul ăsta, familia nu putea supraviețui. Ca să nu mai zic că Eva era egoistă și-și cumpăra țigări cu banii câștigați, în loc să le ia părinților ceva de mâncare. Apoi am auzit că Eva s-a mutat cu părinții în cartierul Friedenau – asta trebuie să fi fost pe la mijlocul anului 1942 –, unde locuiau cu toții într-o singură cameră,

întreaga familie: Eva, mama, tatăl şi sora ei mai mare, care vindea aspiratoare din uşă-n uşă. Toţi într-o cameră berlineză uriaşă. N-aveau nimic, doar nişte paturi improvizate. Doamne, ce groaznic! mi-am zis. Eva mi-a povestit că primăria a somat-o să facă muncă în folosul comunităţii, să lucreze prin grădini sau ceva de genul ăsta, iar ea a refuzat, sau pur şi simplu nu s-a dus, şi din cauza asta nu mai primea nici un ajutor bănesc. Efectiv o lăsau să moară de foame.

Familia ei fusese dintotdeauna săracă. De aceea ne-am hotărât să avem grijă de Eva. De fiecare dată când mergeam la o bere, o invitam să vină cu noi. Îmi aduc aminte că încă lucram la Radiodifuziune şi Eva m-a vizitat. Nu era foarte înaltă, era roşcată, slăbuţă, subţirică, dar avea acel nas caracteristic evreilor. Era foarte drăguţă, avea nişte ochi foarte frumoşi. Câteodată venea să mă viziteze la serviciu, pe atunci lucram deja în noua redacţie de ştiri Zeitfunk. N-avea nici un ban, se plimbase îndelung prin Berlin şi, odată ajunsă în Masurenallee, probabil că şi-a spus: acum vreau s-o văd pe Pomselina. Aşa că m-am trezit cu ea în faţa ochilor. Toţi colegii mei spuneau că e simpatică, fiindcă era nemaipomenit de glumeaţă şi spontană. S-au distrat de minune cu ea.

— Măi, dar asta-i evreică, spunea uneori vreun coleg.

— Are ceva sânge evreiesc, ziceam eu.

În realitate chiar era evreică. Îi cunoşteam părinţii. Mai evreu de-atât nu se poate.

După ce-am început în 1942 lucrul la Ministerul Propagandei, am vizitat-o mai des. Trăiau într-o sărăcie atât de lucie, încât mi s-a făcut jenă că le adusesem cadou ţigări. Mai bine le-aş fi adus nişte pâine. Într-o altă zi am întâlnit-o în autobuz şi mi-a spus că ar vrea să mai vină o dată la Radiodifuziune. Nu mai era posibil. I-am explicat că acum lucrez în Wilhelmstrasse la Goebbels şi că ar fi poate mai bine să nu mă viziteze.

— Doamne fereşte, nu vin acolo! a răspuns ea pe dată.

Trebuie să fi fost încă în 1942[26], pe atunci încă nu fusese deportată.

Eva venea des pe la noi, iar mama îi dădea cu plăcere câte-o pâine, pentru că ştia că era o fată amărâtă, dar o făcea doar din considerente umane. Nu se gândea nimeni că în politică au loc schimbări care s-o ameninţe în vreun fel. De fapt, continuam să ne trăim viaţa veseli şi fără griji. La

început totul mergea bine. Fiecare câştiga suficient. Nu eram exagerat de bogaţi, dar îţi puteai permite tot felul de fleacuri şi aşa puteai să-ţi vezi de ale tale. Era cumva firesc să nu te gândeşti imediat la oamenii sărmani. Nici acum nu se întâmplă asta, nu stă nimeni mereu cu gândul la săracii sirieni, care au rămas fără patrie şi care se îneacă în mare. Oare chiar meditează cineva constant la asta? Dar când te uiţi la televizor, îţi zici: e cu neputinţă să fie real ce se întâmplă. Dar este adevărat. Va fi aşa şi peste o sută de ani, şi nu numai peste o sută de ani, ci cât timp va exista lumea. Asta e o trăsătură umană.

Înainte ca Eva să dispară, a mai trecut ceva timp. Despre situaţia ei precară oricum nu se putea vorbi cu ea. La ce bun? N-am discutat asemenea probleme cu ea. Din cartierul nostru nu dispărea pe atunci nici un evreu, dar la un moment dat totul s-a precipitat.

Eu n-am văzut nici măcar un singur transport de evrei. Se zice că pe străzile Berlinului au circulat camioane pline cu evrei şi nu vreau să neg asta, dar eu nu le-am văzut niciodată, iar prin cartierul Steglitz n-au trecut în nici un caz. Era o mică suburbie, pe unde nu circulau asemenea vehicule. Nici măcar camioanele Frontului Roşu[27] n-au trecut pe-acolo înainte de 1933. Aşa ceva pur şi simplu nu se întâmpla. Nu era vorba de politică. Exact aşa trăiam: la margine. La marginea tuturor evenimentelor.

Şi dintr-odată a dispărut şi Eva.[28] Iar noi nu puteam schimba nimic. Probabil că făcea parte din grupul oamenilor ridicaţi de acolo. Urmau să fie duşi la casele ţărăneşti goale din Est, lucru mai dificil pe timp de război, credeam noi. Dacă ajungea într-un lagăr de concentrare, era în siguranţă, ne-am zis. Nimeni nu ştia ce se petrece acolo.

Nici nu voiam să ştim prea multe, pentru că nimeni nu dorea să se împovăreze cu o vină inutilă. Era de ajuns că fiecare trebuia să înfrunte tot felul de greutăţi de când se înrăutăţise aprovizionarea cu alimente. Cu toate că la Berlin încă nu aveam griji prea mari din acest punct de vedere. Se găseau alimente, nu chiar orice, dar ne descurcam. Cafeaua era raţionalizată, nu găseai tot ce-ţi doreşti în magazine, ca înainte. Trebuia să renunţi la multe.

Desigur, unele lucruri le aflam pe atunci din ziare. Oameni care fugiseră

din ţară, de exemplu scriitori – dar ăştia au fost lăsaţi să plece. Ce s-a întâmplat cu evreii începând din 1943 am aflat de-abia când m-am întors din prizonierat. Altminteri n-am avut niciodată de-a face cu lucruri dintr-astea. Nici în Ministerul Propagandei n-am auzit nimic despre aşa ceva. Totul se petrecea în vremea în care era activ Trandafirul Alb. N-aveam deloc acces la documente. Asemenea informaţii erau păstrate în seifuri de care nici nu ne puteam apropia.

Toată activitatea noastră din Ministerul Propagandei era în principiu reglementată cu strictețe și se desfășura în mod regulat. Stăteam la birou și așteptam. Și primeam foarte mult de lucru de la toate departamentele, din întreaga clădire. Totul era pregătit pentru propagandă, poporul trebuia să fie instruit în toate domeniile, iar în toate domeniile trebuia făcută propagandă. Economie, artă, teatru, operă, film – tot ce exista în viața unui om, ba chiar și cele mai simpliste dorințe. Fiecare domeniu în parte era condus de un consilier ministerial. Totul funcționa după acest principiu birocratic, care se aseamănă cu un munte. Ministrul stătea în vârf, jos se aflau mesagerii, iar pe undeva pe la mijloc eram noi, secretarele.

N-am considerat niciodată că munca noastră era importantă. Oricum nu mi-a făcut niciodată plăcere. Nu era o activitate care să-mi aducă vreo satisfacție, după care puteai spune seara: „Vai, ce frumos a fost azi, mi-am făcut treaba cu adevărat bine“. Nu era chiar așa. Mergeai acolo, așteptai, băteai ceva la mașină, vorbeai la telefon. Desigur, aflam când un actor era chemat la Goebbels pentru a fi mustrat. Dar totul era făcut cu mult tact. Existau lucruri care practic nu ajungeau la opinia publică și în privința cărora Goebbels și asistenții lui au păstrat tăcerea. Nu s-a putut afla nimic, fiindcă tot ce transmitea Radiodifuziunea și apărea în ziare se afla deja sub controlul total al Ministerului Propagandei. Exista doar un singur post de radio. Nu erau atâtea publicații ca astăzi, iar totul trebuia să fie aprobat de Ministerul Propagandei. Radiodifuziunea emitea numai pe o singură frecvență, deci nu existau alternative. Multe nici măcar nu ne mai priveau pe noi, ci erau supravegheate la fața locului. Nu exista nici o posibilitate să-ți formezi o părere proprie. Doar dacă ascultai posturi de radio străine, dar asta era pedepsit cu moartea. Desigur că mulți oameni au făcut acest

lucru, însă cel care era prins știa că va plăti cu viața. Eu, una, nu cunoșteam pe nimeni care să asculte un post de radio străin. Știam câteva persoane care se opuneau cu vehemență regimului, dar care erau foarte prudente în prezența mea. De fapt, toți erau foarte reținuți față de mine, cu toate că mă cunoșteau destul de bine. Nu puteai să spui nici măcar un banc stupid, cum mai fac oamenii în ziua de astăzi: adineauri am văzut la televizor un comic care l-a atacat și criticat pe Seehofer, premierul landului Bavaria. Pe atunci așa ceva era cu neputință. Nimeni n-ar fi avut curajul să facă una ca asta. Îmi amintesc de comicul Werner Finck[29], care a făcut mici comentarii răutăcioase la adresa naziștilor. Pentru astfel de fapte unii oameni au fost executați.

La noi în birou nu veneau foarte multe vedete, iar atunci când își făceau apariția, trebuiau să dea socoteală pentru ceva. În vremea aceea aveam biroul la intrarea în minister, cu o ușă mare de sticlă, covor și două fotolii. Cu ochii minții văd acum pe cineva stând într-unul din ele, tot un actor, care făcuse sau scrisese o remarcă tâmpită. Aștepta să discute cu Goebbels. Noi am trecut pe lângă el și l-am privit. Și-n sinea noastră ne-am zis: „Bietul de tine, o să ai parte azi de o mustrare groaznică“. Nu mai știu despre cine era vorba. Era de-ajuns ca o scrisoare să fie interceptată de un mare știab pentru ca persoana care o scrisese să fie apoi executată. Astea sunt lucruri pe care le-am aflat întâmplător și pe care nu le-am uitat.

Noi, secretarele, știam mereu când ministrul venea sau pleca. Apărea în biroul nostru, de obicei însoțit de mai multe persoane sau aghiotanți, căci cineva era tot timpul umbra lui, noi ne ridicam în picioare și stăteam politicoase în spatele biroului. Stăteam smirnă, urma un „*Heil* Hitler“, „*Heil* Hitler, domnule ministru“, după care se ducea la treburile lui. Era deseori plecat în călătorii sau în Cartierul General al Führerului. În anumite călătorii îl însoțea una dintre secretare, în cazul în care ministrul avea nevoie de o stenografă. Și eu l-am însoțit în trenul rapid până la Posen[30]. Trebuia să rămân în tren în timp ce el își ținea discursul.

Se întâmpla să sune telefonul când ministrul era într-o ședință, iar un aghiotant striga scurt în receptor:

— Repede, să intre cineva la dictare!

Atunci luam pe dată carnetul de notițe și creionul. Goebbels vorbea cu

nişte oameni importanţi. Mi-a dictat rapid ceva şi apoi, imediat, eram din nou afară.

Rareori chema secretarele să le dicteze ceva. Cele mai multe lucruri le discuta direct cu referenţii săi, care rezolvau apoi problema împreună cu consilierii ministeriali sau cu personalul de rang inferior, iar de-abia după aceea venea rândul nostru, noi lucrând în majoritatea cazurilor doar pentru referenţi.

Goebbels era un bărbat chipeş, nu prea înalt, ca să impresioneze ar fi trebuit să fie totuşi puţin mai înalt, însă era deosebit de dichisit, purta costume superbe, din stofa cea mai bună. Era mereu uşor bronzat. Mâinile sale erau îngrijite, de parcă zilnic i-ar fi făcut cineva manichiura. Prin urmare, nu aveai ce să critici în privinţa aspectului său fizic. Se pare că era un om şarmant, ceea ce vreau şi eu să cred. Însă cu noi nu trebuia să fie şarmant. Noi făceam parte din mobilier, eram una cu mesele de scris din birou. Asta-i tot. Nu ne zâmbea şi nu întreba nimic în caz că, de exemplu, vedea vreodată flori, dacă era cumva ziua de naştere a cuiva, aşa cum ştim că obişnuiesc unii şefi, care încearcă să se bage sub pielea angajaţilor. Nu, nimic din toate acestea.

Eu spuneam mereu: „Pentru Goebbels suntem doar mobilă“. Nu vreau să spun că era cu nasul pe sus, dar parcă eram asexuate pentru el. N-ar fi încercat niciodată – nu eram chiar atât de frumoase – să aibă o relaţie cu una dintre noi. Era înconjurat de toate frumuseţile din filme şi de manechine. Cu alte cuvinte, chiar nu avea de ce să recurgă la personalul de la birou.

Am stat o dată la teatru lângă el. Teatrul era controlat de Göring. Teatrul de Stat, Opera şi toate celelalte, pentru astea era Göring responsabil, iar Goebbels nu avea voie să se amestece. Însă teatrele mici – Teatrul Renaissance, Comedia şi altele asemănătoare – se aflau sub controlul lui Goebbels. Prin urmare, de ziua lui de naştere şi-a invitat nişte prieteni la teatru. Iar dintre noi, secretarele, erau alese mereu câte două. Una şedea de-a dreapta lui, iar cealaltă în partea stângă. Dar până acolo nici măcar n-am mers în aceeaşi maşină cu el. Şi n-a schimbat nici o vorbă cu noi. El doar stătea la mijloc. Şi totuşi ştiam că este o onoare nemaipomenită să fii invitat la un eveniment atât de select.

Spre deosebire de celelalte femei, eu nu aveam vechime la Ministerul Propagandei. Una singură era acolo încă de la început: doamna Krüger, o femeie puțin mai în vârstă, dar foarte simpatică. Goebbels sigur îi știa numele, iar când se întâmpla câte ceva, apela imediat la ea. Noi o respectam foarte mult, fiindcă lucra aici de atâta vreme. Și era o atmosferă deosebit de plăcută să lucrăm cu toții în aceeași cameră. Pe mine m-a impresionat bineînțeles și mobilierul elegant, covoarele frumoase de pe jos. În toate birourile erau covoare adevărate, lucruri pe care nu le aveam acasă. Mereu m-au fascinat astfel de lucruri.

În ceea ce privește personalitățile, în Ministerul Propagandei circulau, în ciuda stricteții, tot feluri de zvonuri. Goebbels părea să aibă o relație cu o divă de film cehă, Lída Baarová[31]. Se pare că a iubit-o cu adevărat, iar eu vreau să cred asta și-mi pot imagina cu ușurință. Existau chiar și zvonuri cu privire la divorț. Însă Hitler n-a fost de acord. Până și-n vremea aceea existau astfel de zvonuri, însă niciodată nu se putea spune cu siguranță ce este adevărat și ce nu.

De altfel, circulau o grămadă de zvonuri despre el. Se spunea că are relații extraconjugale, iar poveștile conțineau cu siguranță un sâmbure de adevăr. Dar asta nu era deloc important. Dacă un bărbat însurat și cu copii găsește o ocazie să se culce cu alte femei... Nu era nimic nou, și nimeni nu i-o lua în nume de rău. Dimpotrivă, mai degrabă se glumea pe tema asta. În caz că se spuneau bancuri despre Goebbels, erau cu siguranță doar pe tema femeilor.

Relația mea cu celelalte secretare a fost bună, dar, în comparație cu cele din Radiodifuziune, niciodată foarte apropiată. Exista o anumită distanță, însă toate erau foarte săritoare și mi-a făcut plăcere să lucrez acolo.

În rest, n-aveai ce să faci în timpul liber. În nici un caz la Berlin. Totul era închis: teatre, săli de concert, cinematografe.

Când eram duminica de serviciu, se mai întâmpla câteodată să vină copiii lui Goebbels în vizită, ca apoi să plece împreună cu tatăl lor, pe jos, acasă. Aveau o locuință în oraș, lângă Poarta Brandenburg. Erau niște copii drăgălași și bine educați, cu totul altfel decât copiii din ziua de azi, care doar țopăie de colo-colo. Aveau un fel drăguț de a te saluta, făceau o

reverenţă. Erau foarte bine-crescuţi. Noi ne bucuram de fiecare dată când veneau. Şi când le spuneam câte ceva – aveau între cinci şi şapte ani – de genul „Ce rochiţă frumoasă ai!“ se veseleau foarte tare. Sau le mai ziceam: „Nu vrei să baţi puţin la maşina mea?“ – „Ba da!“ venea imediat răspunsul. Era ceva minunat pentru ei. Îi aşezai în faţa maşinii de scris, puneai înăuntru o foaie de hârtie şi îi îndemnai:

— Aşa, acum scrie-i tatălui tău o scrisoare. Vai, ce bine te descurci!

Nu mi s-a părut că Goebbels le acorda copiilor săi o atenţie deosebită, iar doamna Goebbels locuia cu ei mai mult în afara Berlinului. Ea tot încerca să nu joace un rol prea important. În ceea ce o priveşte, aveai mai degrabă sentimentul că făcea totul în calitate de soţie a unuia dintre cei mai importanţi bărbaţi. Nu dorea să se impună nicicum. Dar asta e doar impresia mea, mai cred şi că era foarte drăguţă.

Faptul că lucrai în Ministerul Propagandei nu era considerat neapărat o onoare. Mă gândeam însă: Doamne, măcar am un loc de muncă. Vreau să spun că noi oricum aveam în Radiodifuziune nişte salarii bune. Dar acum deveneau tot mai mari pe măsură ce trecea timpul şi nu se scădea nimic din ele, nici măcar pentru asigurări. Nimic nu se scădea. Când mi-am primit primul fluturaş de salariu am rămas mută de uimire. 270 de mărci. Un salariu bun. Prietenele mele n-aveau mai mult de 150 de mărci sau ceva de genul ăsta. Mă invidiau pentru salariul meu mare, la care se adăuga sporul de salariat ministerial, 60 de mărci, neimpozabil, apoi sporul de angajat direct subordonat ministrului, 50 de mărci, neimpozabil. Prin urmare, câştigam acum mai mulţi bani decât salariul brut pe care-l avusesem înainte. Doar că banii nu-mi foloseau la nimic, fiindcă nu puteai cumpăra nimic. Dar era o senzaţie plăcută să ştii că în alte circumstanţe ai avea cu ce să-ţi cumperi orice.

Cunoşteam o croitoreasă cu relaţii în Franţa, care m-a sunat la un moment dat şi mi-a spus:

— Doamnă Pomsel, am o stofă minunată din care v-aş face o rochie superbă. Diseară pot veni la dumneavoastră.

— Şi cât costă? am întrebat-o. Vai, e mult prea scumpă! i-am răspuns după ce mi-a zis. Dar nu contează, faceţi-mi-o.

Savuram astfel de momente, care n-aveau nimic de-a face cu Ministerul

Propagandei. Mai ales că eu nici măcar nu mi-am dorit să lucrez acolo, pur şi simplu s-a ivit ocazia.

Dacă ştiai pe cineva bine plasat puteai uneori să cumperi la negru jumătate de kilogram de unt cu 300 de mărci sau o sticlă de coniac cu 50 de mărci. Se întâmplau asemenea lucruri. La Paris exista o filială a Radiodifuziunii, iar eu aveam în continuare relaţii bune cu colegii de acolo. De fiecare dată când veneau în ţară îmi aduceau câte ceva. O mică atenţie sau un parfum. Cu alte cuvinte, îmi mergea bine. Am făcut şi eu parte din elită. De aceea mi-a plăcut să lucrez acolo. Totul era minunat şi pe placul meu, oameni îmbrăcaţi frumos, oameni amabili. Da, eram foarte superficială în acele vremuri, foarte proastă.

Dar oamenii din jurul lui Goebbels nu erau toţi nazişti. Chiar şi domnul Frowein, referentul său personal şi primul pentru care am lucrat, mai făcea câte un comentariu. Era o dovadă de încredere ieşită din comun. Lucra în Ministerul Propagandei în primul rând ca să poată rămâne în Berlin, alături de familia pe care tocmai şi-o întemeiase. Era şi un fel de egoism în ceea ce-l priveşte, căci nu făcea parte dintre cei care mărşăluiau neîncetat cu braţul ridicat. În plus mă plăcea, şi nu era vorba doar de amabilitate între colegi, ci fiindcă îşi dăduse seama că nu sunt o nazistă fără minte. Însă n-am discutat niciodată despre asta, era ceva care se simte. Ne-am înţeles foarte bine. Alţii, în schimb, nu se înţelegeau deloc cu el. Nu-l acceptau fiindcă era direct şi exigent, totul trebuia să decurgă rapid. Trebuia să ghiceşti ce vrea să spună. Eu l-am înţeles şi am scos-o la capăt cu el.

Unele lucruri pe care trebuia să le organizeze i le puteam citi câteodată pe chip. El era un altfel de om, nu doar un simplu nazist.

Din anumite motive, directorul redacţiei Film a căzut în dizgraţia lui Goebbels şi a fost înlăturat, iar în locul lui a fost numit domnul Frowein. Aşadar, dintr-un mărunt secretar ministerial, s-a trezit şeful redacţiei Film şi a reuşit astfel să scape de toată activitatea birocratică de la Wilhelmplatz. A plecat la Babelsberg, unde erau studiourile UFA[32].

— Ce ziceţi, aţi dori să veniţi cu mine acolo? m-a întrebat.

— Da, i-am răspuns pe dată.

— O să mă interesez dacă este cu putinţă, mi-a zis.

Și s-a dus la superiorul lui, secretarul de stat dr. Naumann, locţiitorul lui Goebbels, pe care l-a rugat să accepte să fiu transferată împreună cu el.

— Cum să vă spun, i-a răspuns acesta, nici nu se pune problema. Pomsel rămâne aici. Nu ne despărţim de ea!

A fost deci refuzat. Frowein a preluat noua funcţie, iar eu am rămas acolo. Acum trebuia să lucrez pentru domnul dr. Naumann, care refuzase la început să colaboreze cu mine. Pe atunci eram foarte harnică. Doamne, nici nu știu de ce. Toate eram harnice. Iar eu stăteam aproape în permanență la birou.

Și dr. Naumann era căsătorit și avea copii, dar și el își înșela nevasta. La un moment dat în biroul nostru ministerial lucra și o secretară pe care n-o înghițea nici una dintre noi. Pe asta o invita Naumann duminica la el acasă. Ea ne-a povestit că el ar mai avea o casă lângă lacul Wannsee, iar acolo ar fi ieșit împreună cu barca pe lac. Ea sigur s-a culcat cu el. Arăta bine, era o femeie înaltă și subțire. Dar nouă nu ne plăcea de ea și n-a rămas prea mult la minister, doar câteva săptămâni.

În 1943 a avut loc un bombardament cumplit asupra Berlinului.[33] Frumosul nostru Südende a fost distrus în totalitate. Eram singură în locuință când s-a întâmplat, tocmai mă întorsesem acasă. Fusesem într-o vizită și eram îmbrăcată într-o rochie de mătase franţuzească. Nici nu intrasem bine pe ușă că au început să urle sirenele. Repede, în subsol! Așa că mi-am strâns rapid toate lucrurile într-un coș; nici nu știu exact ce era înăuntru, dar deasupra se ițeau munţi de ciorapi, nu dresuri, cred că astea încă nu existau pe atunci, erau ciorapi de mătase, care aveau mereu câte un fir dus. Eu mă pricepeam să remaiez. Cineva inventase o piesă de lemn cu un fel de clichet de blocare prins de ea, iar astfel puteau fi salvaţi ciorapii. Mai întâi ai mei, apoi ai mamei, ai prietenelor, care-și trimiteau, la rândul lor, propriile prietene. Oare puteți, oare poți – și așa mai departe. Drept răsplată îmi aduceau o tabletă de ciocolată, dacă aveau, căci era o delicatesă pe atunci.

Așa că munții lor de ciorapi erau întotdeauna în coș, și când începea să sune sirena îmi luam doar poșeta și coșul în subsol. Acolo le găseam pe casnice, care curățau legume sau tricotau un pulover sau doar sporovăiau.

Mi-am luat deci coșul și am coborât îmbrăcată în rochia mea de bal,

sirenele urlau, era târziu și deja se auzeau zgomote puternice. A început un bombardament îngrozitor, era primul pe care-l trăiam. Înainte de asta se mai prăbușise câte ceva prin Berlin, la Bayerischer Platz fuseseră distruse niște case, dar nici un atac aerian nu durase vreodată atât de mult, nu fusese atât de aproape și nici atât de zgomotos. A fost cumplit. N-a mai făcut nimeni nimic, stăteam nemișcați și tremuram de frică. Credeam că ne-a sunat ceasul. Deodată a venit cineva și a spus:

— Arde casa!

Aveam o responsabilă pentru apărarea antiaeriană. Fiecare casă avea un responsabil care trebuia să se asigure ca la fiecare etaj să existe găleți cu apă și cârpe de șters pe jos. Adică să fim pregătiți pentru o intervenție rapidă. De casa noastră răspundea o femeie drăguță ce avea în jur de 30 de ani. Soțul ei era pe front. Ea a urcat în grabă, în timp ce noi am rămas în subsol, apoi s-a întors și ne-a spus:

— Da, arde cu totul, chiar și acoperișul. Dar nu-i chiar atât de grav, poate reușim să-l stingem…

Prin urmare, era musai să urce toți cei care se simțeau în stare să stingă focul. Voiam și eu să merg. Ea s-a uitat în jur – nici nu mai știu cine era în subsol, erau mai multe femei, dar câteodată se mai găsea și câte un bărbat –, iar apoi mi-a spus:

— Rămâneți aici mai bine.

Probabil că nu mă credea capabilă să fac așa ceva – trebuia să urci în fugă patru etaje. Așa că am rămas acolo. Au încercat cu toții să stingă focul cu gălețile de apă pregătite, dar n-a fost de ajuns. Ardea mocnit și avansa destul de repede. Până la urmă au coborât înapoi în subsol.

Înainte ca responsabila noastră să urce, și-a scos ceasul – era un ceas din aur – și mi-a spus:

— Mai bine rămâneți aici și aveți grijă de ceasul meu.

Și mi l-a dat, iar eu l-am pus în poșetă.

Când au coborât cu toții în subsol, cineva a strigat:

— Nu reușim să-l stingem! Trebuie să ieșim de-aici!

Dar cum? Între timp se umpluse și subsolul de fum, de-abia puteai să mai respiri.

— Să ieșim de aici!

În jurul nostru se întindea o mare de flăcări. Dintr-odată au apărut poliţişti adevăraţi sau pompieri sau responsabili cu apărarea antiaeriană, nu-mi mai amintesc exact, erau mulţi bărbaţi care ne-au înşfăcat, iar pe cei care nu puteau să meargă i-au târât sau cărat afară în stradă.

Firește că mi-am luat coşul şi l-am purtat tot timpul cu mine. La un moment dat am constatat că-mi dispăruse poşeta, pe care o pusesem deasupra. Acolo ţineam bonurile pentru alimente. Acele bonuri erau pe atunci practic cel mai valoros lucru pe care-l putea avea cineva, erau comparabile cu un paşaport pe care-l pierzi şi nu-l mai recuperezi niciodată, fără ele nu primeai nimic de mâncare, era groaznic.

Mai ţin minte că am fost duşi într-un adăpost necunoscut, unde chiar am reuşit să adorm. Iar când s-au arătat zorii, pe străzi răsunau nişte voci din difuzoare. Toţi locuitorii urmau să se adune în parcul din Steglitz, care părea să fi rămas neatins, aşa că am pornit cu toţii într-acolo. Mai întâi Crucea Roşie ne-a împărţit nişte supă. Lucrurile mele cele mai importante, banii mei şi toate celelalte, pur şi simplu dispăruseră. Of, eram cel mai sărac om din lume. Încotro acum? Prietenele mele trăiseră şi ele bombardamentul. Nimeni nu se mai gândea la altcineva, fiecare îşi vedea doar de el însuşi.

Trebuie să merg la birou, m-am gândit, măcar acolo sunt oameni pe care-i cunosc. Trebuie să ajung la birou. Bineînţeles că transportul public nu funcţiona, circulaţia era întreruptă. Aşa că am luat-o pe jos.

Într-un final am ajuns la serviciu şi am constatat că cei de-acolo habar n-aveau ce se petrecuse cu adevărat. Ştiau doar că Steglitz fusese lovit. Steglitz, Südende, Lankwitz. Văzând că întârzii, şi-au spus unii altora:

— Sper că nu i s-a întâmplat nimic, locuieşte în Steglitz…

Şi dintr-odată am apărut, în halul ăla. Mai întâi au râs când m-au văzut îmbrăcată în rochia de bal şi cu un coş în braţe. S-au amuzat până când şi-au dat cu toţii seama ce se întâmplase de fapt.

Atunci au fost nişte clipe emoţionante. Fiecare dorea să mă ajute, să-mi facă un bine. Erau amabili şi cumsecade. Şi s-a mai întâmplat ceva de care-mi amintesc mereu cu plăcere. Biata de mine stăteam acolo, evacuată după bombardament, când deodată a intrat secretara doamnei Goebbels. Avea un birou în minister, însă noi n-o văzusem niciodată şi nici nu ştiam

cum arată. Ea s-a dus probabil după aceea la doamna Goebbels și i-a povestit că a văzut o victimă a bombardamentului, o tânără vai de capul ei, o colegă, care stătea în birou într-o rochie de bal.

— Nu mai are cu ce să se îmbrace? a întrebat, poate, doamna Goebbels.

— De unde să aibă? a răspuns secretara. Totul s-a întâmplat azi-noapte.

Iar atunci se pare că doamna Goebbels s-ar fi apropiat de dulapul ei și ar fi spus:

— Bun, o pot ajuta cu ceva?

A scos un costum albastru de acolo și a continuat:

— Credeți că i-ar veni bine?

— E mică de statură, a zis secretara, nu cred că-i vine nimic. Sau în mod sigur nu-i vine bine chiar orice.

— Să încerce acest costum, a spus doamna Goebbels, poate-i vine totuși. Sau ar putea să-l modifice puțin.

În orice caz, secretara mi-a adus acel costum, iar eu am mers la croitor și două zile mai târziu eram îmbrăcată impecabil. Așa un costum n-avusesem niciodată. Era o stofă de lână minunată, albastră, și avea o căptușeală de mătase albă. Minunat! Apoi l-am purtat foarte des. Sacoul mi-a venit foarte bine, doar fusta a trebuit să fie scurtată. Mama mea a reușit chiar să aibă grijă de el până după război. M-am și fotografiat în el după ce m-am întors din prizonierat. Sacoul încă îmi venea bine. A fost destul de rezistent – a supraviețuit chiar și fostei proprietare.

Noi am fost primii bombardați – totul a început cu-adevărat în 1943. Trebuia să rămân deseori până seara la opt la serviciu. La șapte deja începeau să urle sirenele și era interzis să ieși pe stradă. Alarma se oprea de obicei de-abia la ora zece sau douăsprezece, ceea ce însemna că nu mai puteam merge acasă. La birou erau niște fotolii foarte frumoase și confortabile pe care le-am pus unul lângă altul ca să dorm. Am făcut asta deseori. N-aveam încotro.

Ori de câte ori era câte un raid, trebuia să ne îngrijim de domiciliul lui Goebbels din minister. Goebbels deţinea o locuință drăguță în incinta Ministerului Propagandei, separată de toată activitatea obișnuită de zi cu zi. Accesul spre acest domiciliu ne-a fost permis după înmulțirea atacurilor aeriene. În clipa când începea să sune alarma, persoana aflată de

serviciu trebuia să aibă grijă de tot ministerul. Era o clădire veche, aşadar trebuia să deschidă toate ferestrele, apoi să coboare storurile de camuflaj, speciale, prin care nu se vedea lumina din interior. Apoi trebuia să umplem toate chiuvetele şi căzile cu apă, ca la nevoie să putem stinge incendiile. Acelaşi lucru trebuia să-l facem şi în locuinţa micuţă, cochetă, cu covoare frumoase, o bucătărie mică, o sufragerie mică şi plăcută, cu mobilier elegant şi o baie cu o cadă imensă. Trebuia să umplem cada cu apă şi să etanşăm geamurile, iar când înceta alarma, totul trebuia să dispară. Câteodată am îndrăznit chiar să ne aşezăm pe scaune, care aveau un blazon franţuzesc şi o tapiţerie minunată. Erau nemaipomenit de şic! Din câte am înţeles, aici şi-ar fi consumat domnul Goebbels amorul pe când avea o relaţie cu o actriţă cehă, Lída Baarová. Mai târziu, după război, am văzut un film cu ea, în care vorbea despre viaţa amoroasă cu Goebbels. Cred că l-a iubit într-adevăr foarte mult.

Îmi imaginez că au existat clipe în care Goebbels şi-a zis „Doamne, ce politică de rahat! Să trăiesc cu această femeie frumoasă e mult mai plăcut“.

Curând, atmosfera din Ministerul Propagandei şi din ţară s-a deteriorat radical. Pretutindeni s-a resimţit un declin, chiar şi în aprovizionare, iar situaţia s-a înrăutăţit. După pierderea întregii armate la Stalingrad[34] s-a schimbat totul. Am simţit şi noi asta în minister, căci în primele luni fusese foarte frumos acolo. În ciuda dubiilor pe care le avusesem iniţial, începuse să-mi placă foarte mult la minister. Tot acel du-te-vino, mobilierul elegant, oamenii cumsecade. Dar brusc totul s-a năruit, întreaga atmosferă s-a schimbat. Iniţial bătălia de la Stalingrad a fost prezentată ca un incident neînsemnat şi nu i s-a acordat, cum ar fi trebuit, importanţa cuvenită. Însă propaganda a dat greş în această privinţă.

Apoi războiul a început cu adevărat. Din clipa aceea Goebbels a fost aproape nelipsit din minister, şchiopătând prin biroul său. Nu putea să-şi ascundă beteşugul. Pe vremea aia încă nu se puteau face atâtea ca acum. În prezent s-ar putea interveni în aşa fel încât nimeni să nu observe, dar atunci era imposibil de trecut cu vederea. Venea şchiopătând şi, oricât de elegant ar fi fost costumul pe care-l purta şi oricât de bine îi stătea, tot şchiopăta vizibil. Ţi-era oarecum milă de el. Dar compensa acest defect

printr-o uimitoare aroganţă şi încredere în sine. Înainte – după cum apare în pozele de la începuturi, pe când făcea propagandă electorală pentru Hitler din camioane – purta o şapcă şi arăta de-a dreptul hidos. Ei bine, când se afla la birou era un adevărat domn, care îşi păstra mereu cumpătul. Câteodată veneau nişte oameni la el şi fiecare îşi poate imagina ce discuţii dure se purtau. Îmi amintesc cum o dată am exclamat cu toţii: „Tocmai a ţipat!“ Ridicase tonul la cineva. Pentru noi era ceva de neimaginat. Însă asta s-a întâmplat o singură dată, nu s-a mai repetat. Goebbels era un bărbat care avea – cum se spune? – ţinută, stăpânire de sine.

Au existat şi momente comice. Cuiva i-a venit ideea să-i trimită lui Goebbels câinele la Veneţia. Ministrul se afla pentru câteva zile împreună cu soţia la Bienala de la Veneţia. Se pare că cineva l-a auzit pe Goebbels spunând cât ar fi de frumos să aibă şi câinele cu ei acolo. Un zelos a sunat la noi la minister, spunându-ne că domnul ministru îşi doreşte câinele la Veneţia.

— Au înnebunit? ne-am mirat noi. Cum să trimitem un câine cu avionul la Bienala de la Veneţia?

— Păi dacă n-au alte griji, acum, în plin război...

Da, am fost de-a dreptul revoltaţi. Apoi unul dintre noi a fost însărcinat să aibă grijă la aeroportul Tempelhof ca acest câine să zboare la Veneţia – dar însoţit de cineva, câinele fiind considerat bagaj de mână. Unul dintre şefii de presă zbura oricum zilnic la Veneţia cu cele mai noi informaţii externe, astfel încât domnul ministru să fie la curent cu toate noutăţile. E vorba despre domnul von Schirmeister[35], alt referent. Lui Schirmeister i s-a spus:

— Când zburaţi mâine, luaţi şi câinele lui Goebbels cu dumneavoastră. Este dorinţa domnului ministru.

— Imposibil, a răspuns Schirmeister, n-aş face niciodată una ca asta.

Era un domn ceva mai în vârstă, foarte sensibil, care considera aşa ceva o îndrăzneală de neimaginat. Dar n-a ţinut nimeni cont de părerea lui, la aeroport i-au dat bietului om câinele în grijă. Amândoi au zburat apoi la Veneţia, unde n-a avut parte de o primire călduroasă. Cred că Goebbels a turbat de mânie. Se întreba cine fusese idiotul căruia îi venise ideea să-i aducă bietul animal cu avionul. Era un câine sperios, mare şi frumos, însă

dacă te apropiai de el se dădea mereu înapoi. Era oarecum răsfăţat.

Ce circ a fost cu câinele ăsta! L-au trimis imediat înapoi – asta se întâmpla în cel de-al treilea an de război. Goebbels a făcut un tărăboi de nedescris. Pentru noi a fost o poveste teribil de amuzantă, ne-am prăpădit de râs.

În timp am reuşit să cunosc adevăratul caracter al lui Goebbels. Îmi aduc aminte de adunarea arhicunoscută de la Palatul Sporturilor, *Vreţi războiul total*.[36]

Noi ştiam că Goebbels urma să ţină după-amiază un discurs. Pe atunci, toate spectacolele aveau loc după-amiază, fiindcă în fiecare seară, de la şase şi jumătate, începeau să sune sirenele, chit că avioanele veneau sau nu. Dar ele veneau aproape în fiecare seară. Foarte rar se întâmpla să fie o alarmă falsă. Spectacole de seară nu mai existau, nici piese de teatru şi nici filme la cinema, toate aveau loc după-masă. Deci domnul Goebbels ţinea un discurs la Palatul Sporturilor. Şi deodată ni s-a comunicat că trebuiau să-l însoţească două secretare de la birou.

— Două dintre voi trebuie să vină la Palatul Sporturilor.

— De ce?

— Nu ştiu, dar două dintre voi trebuie să participe.

— Cine?

Ne-am uitat una la alta, nici una nu s-a oferit de bunăvoie. Doamna Krüger era cea mai în vârstă şi era scutită. Prin urmare, ne-au ales pe mine şi pe o altă tânără. Un membru din trupele SS a venit şi ne-a luat cu un Mercedes elegant. Părea un început promiţător. Maşina ne-a dus la Palatul Sporturilor, care se afla în Potsdamer Strasse. Odată ajunşi acolo, bărbatul ne-a condus în dreptul unui rând de scaune. Erau locuri foarte bune, aproape de tribuna oratorului. Sala era ticsită cu muncitori aduşi de pretutindeni. La astfel de manifestări, muncitorii din fabrici sunt mai întâi întrebaţi cine doreşte să participe, dar fiecare se eschivase. Mai ales la o asemenea oră. Nu se anunţase nimeni voluntar, prin urmare, cei mai mulţi dintre ei fuseseră aduşi cu forţa. Deci ei erau luaţi din fabrici şi întreprinderi pentru a participa la această adunare de la Palatul Sporturilor. Şi-mi amintesc că actorul Heinrich George, tatăl lui Götz George[37], şedea în faţă în rândul al treilea.

Însă nici n-am ajuns bine acolo, că a şi început. În spatele nostru stătea doamna Goebbels cu doi dintre copii, iar lângă noi erau aşezaţi membri importanţi din SS, era o tribună pentru elite, ca să spun aşa. Fanfara a intrat în ritm de marş, interpretând obişnuitele marşuri şi cântări de război – făcea spectacol. Apoi Goebbels şi-a început discursul. Vorbea excelent, era foarte convingător. Şi-ntr-adevăr, în ziua aceea şi-a intrat atât de bine în rol şi s-a manifestat atât de intens, încât totul părea ca o dezlănţuire – dar o dezlănţuire ca într-un spital de nebuni, aş zice. Parcă ne spunea: „Aici puteţi să vă faceţi de cap“. După care, brusc, de parcă ar fi fost loviţi de streche, au început cu toţii să urle, să bată din picioare şi să se agite, ca şi cum ar fi vrut să-şi smulgă braţele. Era o gălăgie infernală.

Colega mea stătea acolo cu pumnii strânşi, amândouă de-abia respiram, atât de îngrozite eram de ceea ce vedeam în jur. Nu de Goebbels, nu de acei oameni, ci de faptul că aşa ceva era posibil. Noi două nu făceam parte din acea mulţime. Eram spectatoare, probabil singurele spectatoare.

Cred că nici el nu-şi mai amintea ulterior ce-a spus. N-am cuvinte pentru a descrie felul în care a reuşit să aducă atâtea sute de oameni într-o asemenea stare încât nici unul să nu mai stea locului, toţi săreau în sus şi strigau şi jubilau. I-a reuşit. Cred că nici el nu ştia exact cum de reuşise. Iar noi – asta-mi amintesc bine – noi stăteam acolo, ţinându-ne de mâini, colega mea şi cu mine. Eram atât de încremenite, uimite de ceea ce se petrecea acolo. Iar în spatele nostru se afla un membru din trupele SS care ne-a bătut pe umeri şi ne-a spus:

— Măcar aplaudaţi şi voi.

Atunci am început să aplaudăm, că aşa era firesc. Evident. Ni se atrăsese atenţia. Nu te puteai sustrage, nu exista altă posibilitate. Am aplaudat. Ne simţeam de parcă eram ameţite de alcool. Amândouă aveam impresia că se întâmplă ceva teribil.

Când mulţimea a încetat cu gălăgia, adunarea a luat sfârşit. Cred că dacă cineva din public n-ar fi participat la acel delir ar fi fost linşat pe loc de cei din jurul lui. Părerea mea.

În viaţa mea n-am mai trăit aşa ceva, ăsta n-a fost entuziasm, a fost nebunie, de parcă oamenii nu s-ar mai fi putut controla.

— Vreţi război total?

— DA!

A fost un „Da“ fără echivoc. Membrul din trupele SS care ne-a adus cu mașina ne-a condus apoi acasă. Amândouă eram îngrozite de spectacolul la care asistaserăm. Nici nu ne dădeam seama despre ce fusese vorba acolo. Am rămas doar cu impresia lăsată de mulţimea ieşită din minţi, care nici nu părea să aibă habar de ce se manifesta așa. Dar a fost un comportament firesc. Mulţimea aceea n-avea nici o vină. Probabil că nici Goebbels. Ni s-a părut că nici măcar el nu-și dăduse seama ce făcuse acolo. Fusese ca o flacără minusculă care nu știe de ce e în stare. Dumnezeule, acea mulţime turbată ar fi putut fără probleme să năvălească la tribună și să-l ucidă.

Până atunci nu cunoscusem această latură a lui Goebbels, căci nu fusesem niciodată la un miting de acest fel. Asta ne-a marcat puternic. Această altă față a lui. Dar nu ne-am gândit mai departe de atât, eram copleşite.

Apoi, într-un fel sau altul, am depășit momentul. Eram tinere și, în plus, nimeni nu s-a gândit prea mult la asta, sau în nici un caz așa cum ne-am gândit mai târziu, când era deja prea târziu. Fiindcă nimeni nu conștientiza cu adevărat ce se întâmplă. Însă acum, după ce au trecut atâția ani și s-au întâmplat atâtea, văd totul cu alți ochi. Mi se pare mult mai grav și mult mai sinistru. E incredibil că un singur individ fusese capabil să facă sute de persoane să urle: „Da, vrem război total!“ În ziua de azi, dacă povestești cuiva așa ceva va da doar neîncrezător din cap și va spune: „Da’ ce, erau toți beți sau cum? Cum au ajuns oamenii să strige așa ceva?“ Erau obligați s-o facă. Au fost, într-adevăr, fermecați de o singură persoană.

Există cu siguranță psihologi și teorii științifice care au încercat să explice acest fenomen. Când mă gândesc la acel moment, îmi pun de fiecare dată întrebarea: Cum a fost posibil ca discursul lui Goebbels să aibă un asemenea impact asupra noastră? Oamenii n-au strigat pentru că așa trebuia sau pentru că le-ar fi spus cineva „Acum mergeți la adunare și țipați acolo cât vă ține gura“. Nu, ei au strigat atunci fiindcă persoana din fața lor le spunea un lucru cu care erau toți de acord. Așa cum și Iisus... chiar nu știu. Există sigur teorii care explică de ce anumite persoane dintr-un grup fac lucruri inexplicabile. Dacă i-ar întreba cineva de ce fac asta, s-

ar speria până și ei.

Despre Goebbels mai pot spune doar că a fost un actor excelent, un actor foarte bun. Iar transformarea dintr-un bărbat educat și serios într-un scandalagiu grosolan nu i-ar fi reușit nici măcar unui actor la fel de bine cum i-a reușit lui, asta o pot afirma cu certitudine. Era de nerecunoscut. Tocmai asta ne șocase într-atât la mitingul de la Palatul Sporturilor. Când vezi un om care la birou este dichisit, distins, parcă făcând parte din nobilime, iar acolo se transformă într-un pitic furibund… Nimeni nu-și poate imagina un contrast mai puternic.

Atunci l-am detestat. Ne-a fost frică. Însă apoi am suprimat acel sentiment. Nu l-am simpatizat niciodată în mod deosebit. Nici măcar mai târziu, când se afla în biroul nostru și era prietenos și ne întreba câte ceva. Atunci îmi aminteam cum urlase la Palatul Sporturilor și îmi spuneam „aici joci rolul unui civil blajin, îmbrăcat elegant“.

La scurt timp după aceea am fost invitată de Goebbels la masă. Cineva îi raportase o dată ministrului că angajatele din biroul său își petrec uneori nopțile acolo pentru că nu mai există transport public după atacurile aeriene. I s-a sugerat că un gest amabil din partea lui ar fi bine-venit. Prin urmare, ministrul și-a invitat secretarele la masă, dar nu pe toate odată. La fiecare cină privată mergeau doar două dintre noi.

Primele două au venit a doua zi entuziasmate la birou și au povestit:

— Ne-au luat cu mașina de la birou și ne-au condus pe insula Schwanenwerder, iar acolo se afla doamna Goebbels. Ni s-a servit o mâncare delicioasă!

Nu era nimic fastuos, doar eram în plin război. În plus, Goebbels era un exemplu pentru toți, nu se scălda deloc în lux. Însă totul a decurs foarte frumos.

— A fost o seară superbă! Bucurați-vă că vă vine și vouă rândul, ne-au spus ele.

Au trecut însă câteva săptămâni până să-mi vină rândul. Da, noi ne bucuram foarte mult. Și seara a decurs la fel: o limuzină s-a oprit în fața clădirii și un membru din trupele SS ne-a condus pe insula Schwanenwerder de pe lacul Wannsee. Am intrat în casă. Apoi am fost

conduse în sufragerie, unde se afla o masă uriaşă, frumos decorată; erau prezente în jur de 20 de persoane, gauleiteri şi delegaţii acestora. Pe câţiva dintre ei îi cunoşteam din vizitele pe care le făcuseră la minister sau pentru că lucrasem în trecut cu ei.

Prin urmare, n-am fost doar noi, singure cu domnul Goebbels, a fost o masă cu mulţi invitaţi. Goebbels şi-a făcut apariţia şi ne-a salutat, dând mâna cu toţi. După aceea am luat loc, iar eu am stat lângă el, în dreapta lui. Atunci m-am simţit cu adevărat onorată.

Apoi am început să mâncăm. La început nu mi-a adresat nici un cuvânt, după care a spus doar lucruri mărunte. Şi s-a mâncat. Parcă s-a servit o friptură de gâscă. Asta a fost o bucurie în sine. Vocea lui Goebbels răsuna în cameră, iar din când în când mai intervenea câte cineva. Însă domnul ministru conducea discuţia. Mânca repede şi puţin, la fel şi invitaţii săi. Fusesem avertizată dinainte: „Nu pierde vremea şi mănâncă. Când Goebbels aşază furculiţa şi cuţitul pe masă, atunci nu mai mănâncă nimeni. Prin urmare trebuie să te grăbeşti să mănânci ceea ce-ţi este servit, ca să te poţi bucura de mâncare“. Am ţinut cont de acest sfat.

După masă a urmat desertul. Temele principale de discuţie au fost politică şi atacurile aeriene. Cu mine a discutat doar lucruri lipsite de importanţă, însă nu mi-a pus întrebări personale de genul „De când lucraţi aici?“ sau „Sunteţi măritată? Aveţi membri de familie, poate un soţ sau un tată, care sunt pe front?“. Nimic. N-a pus nici măcar o singură întrebare personală. Iar doamna Goebbels n-a fost prezentă. Ăsta a fost marele neajuns al serii – şarmul ei ar fi făcut ca seara să fie plină de veselie şi voie bună. Asta a lipsit cu desăvârşire. Din păcate, n-am nimerit ziua potrivită.

După cină, am fost conduşi într-o altă cameră. Acolo se afla un ecran pe care a fost proiectat apoi un film tâmpit, care tocmai fusese lansat. După ce l-am vizionat, ni s-a mai servit ceva, o cafea moca parcă, după care a venit iarăşi membrul din trupele SS care ne-a dus cu maşina înapoi în oraş. Colega mea şi cu mine am fost foarte dezamăgite de această seară.

După eliberarea mea din prizonierat am fost deseori întrebată ce documente ne treceau prin mâini. Având şi funcţie administrativă, ne ocupam şi cu lucruri foarte mărunte. Nici nu exista prea mult de lucru.

Doar stăteam la birou şi dădeam multe telefoane. Ca în orice firmă, făceam şi lucruri foarte simple, mai ales că nimeni nu ştia de la bun început la ce să se aştepte.

Nimeni nu mi-a povestit vreodată ce se putea asculta la acel post de radio londonez. Probabil era criticat regimul. N-am avut astfel de prieteni. Poate că erau puţin suspicioşi faţă de mine fiindcă lucram pentru Goebbels, şi de aceea nu mi s-au spus anumite lucruri.

Dar noi nici nu voiam să ştim nimic despre asta. Noi ştiam doar că e un război îngrozitor, care ne fusese prezentat drept necesar, necesar pentru noi, pentru Germania, care era duşmănită de întreaga lume. Asta ni se spunea, n-aveam naţiuni prietene în străinătate, atât de multe prietenii şi relaţii nu existau pe atunci. Ne limitam doar la noi înşine, iar războiul ne-a înstrăinat şi mai mult.

Datoria noastră de secretare era simplă, trebuia să fim mereu pregătite să intervenim. Am fost un grup vesel şi armonios. Ne înţelegeam bine, dar era vorba doar de colegialitate, nu mai mult. Mesele noastre de lucru formau un pătrat. Tot ce trebuia rezolvat în minister, adică rapoarte, cereri şi modificări, ajungea la noi. Însă multe lucruri, printre care cele mai importante, erau decise înainte să ajungă la noi. Numai ce era foarte important ajungea până la ministru, iar asta primeam noi în lucru.

În orice caz, n-aveam voie să murdărim hârtia, de asta-mi aduc bine aminte. Aveam voie să folosim exclusiv culoarea albastră, cerneală sau altceva. Fără roşu, fără verde. Verdele era, cred eu, ministrul, iar roşul – secretarul de stat. Nu-mi aduc bine aminte dacă chiar acestea erau culorile. În fine, destinatarul respectivului document era diferenţiat prin culoare.

Au trecut 60 de ani şi nu-mi amintesc multe lucruri. Ştiu doar că telefonul suna încontinuu, dar convorbirile nu erau pentru Goebbels. Oamenii săi, adică toţi colegii miniştri, îl sunau direct. Cea mai nouă invenţie realizată de Siemens era o centrală telefonică datorită căreia nu mai trebuia să formezi numărul, ci apăsai doar un buton şi erai direct conectat cu Hermann Göring. Însă noi n-aveam acces la acest sistem. Puteam să apăsăm cât vrem, nu se întâmpla nimic. În afară de asta puteam vorbi cu restul lumii, cu toţi oamenii importanţi.

Bineînţeles că o mare parte din activitate era cosmetizarea adevărului

de pe front sau din Reich, care era ajustat conform directivelor primite, astfel încât totul să pară într-o lumină pozitivă. Acesta era principiul de bază al instruirii publice – susţineau că poporul era în sfârşit informat, căci fusese minţit de toate guvernările anterioare. Acesta era principiul de bază al naziştilor. Dar nu pot da acum nici un exemplu concret.

În rest, fiecare zi se înscria în aceeaşi rutină. Chestiuni cu adevărat compromiţătoare, precum cea cu Fraţii Scholl, nu ajungeau niciodată la noi. Însă domnul Frowein, referentul personal al lui Goebbels, mi-a pus odată în braţe dosarul de la tribunal complet şi nesigilat. Trebuia să-l închid în seif. „Vă rog să nu vă uitaţi înăuntru“, mi-a spus. Şi nu m-am uitat, pentru că şeful meu m-a rugat să n-o fac. Sau mi-a spus: „Mă bazez pe faptul că nu vă uitaţi înăuntru“. Era foarte urgent, fiindcă el urma să plece. Am rămas singură cu dosarul şi nu l-am deschis. Vai, Doamne, ce mult mi-ar plăcea să mă uit, mă gândeam. Dar n-o fac, fiindcă el are încredere că nu voi face asta, şi nici n-am s-o fac. Am fost atunci foarte mândră de încrederea pe care o avea în mine – era mai important decât să-mi satisfac curiozitatea. Aveam senzaţia că fac un gest foarte nobil pe care nu-l voi uita niciodată.

Spre sfârşitul războiului am primit nişte foi colorate, erau roz sau galbene şi conţineau cele mai noi adevăruri exprimate în cifre, adică pierderile din război, dar şi numărul femeilor germane violate de soldaţii ruşi care se apropiau. Era ceva de neconceput. Aceste cifre au fost atunci exagerate la radio şi în ziare. Dacă acolo scria: „Într-un sat au fost violate 20 de femei“, schimbam cifra în 30 şi aşa mai departe. Aceste date falsificate au fost făcute publice, iar numărul îngrozitoarelor crime ale duşmanilor a fost multiplicat la discreţie. De asta îmi aduc aminte foarte clar.

Ceea ce era cu adevărat important sau ordinele secrete erau de-asemenea păstrate în seifuri. Doar referenţii aveau chei să le deschidă. Oricât mi-aş fi dorit, în drum spre seif tot n-aş fi avut timp să văd prea mult, pentru că se afla foarte aproape. Îmi lua doar două minute să ajung la el. Îmi amintesc doar de unele acte pe care le-am ţinut în mână. Multe din ele aparţineau Tribunalului Poporului. Despre asta n-am scris nici un cuvânt şi nu ne-a fost dictat nimic nici mie, nici celorlalte colege. Nici una n-a ştiut nimic. În plus, eram obligate să depunem un jurământ.[38] La

început, când am fost angajată, mi s-a înmânat o carte cu regulile de conduită și regulamentele interioare. De exemplu, n-aveam voie să folosim culoarea roșie sau verde, era strict interzis. Cu toții trebuia să cunoaștem aceste lucruri și am fost obligată să le învăț pe de rost, căci totul era foarte strict. În afară de asta nu știam nimic.

Mai auzeam câteodată că un scriitor celebru scrisese un text critic la adresa lui Hitler sau Goebbels. Era arestat și împușcat. Executat pe loc. Astfel de lucruri tot ajungeau la urechile noastre.

Goebbels își concepea singur discursurile și declarațiile și le dicta doar lui Richard Otte[39] – un bărbat foarte simpatic –, care era stenograf și se afla constant în preajma ministrului. Doar lui îi dicta discursurile și declarațiile sale. În fiecare duminică se publica un articol amplu semnat de Goebbels. În momentul apariției, conținutul era pentru noi la fel de necunoscut ca pentru toată lumea. Otte și-l notase, el avea un birou separat și bineînțeles un secretar. Goebbels îi dicta textul, care era apoi publicat în ziarul *Völkischer Beobachter*[40]. N-aveam nici o legătură nici cu asta. Cum spuneam, eram stenotipiste și secretare foarte bine plătite, care, în plus, aveau timp şi de odihnă. Trebuia doar să venim la birou și să fim punctuale. În vremea aceea, după ce-mi fusese bombardată casa, toți au fost foarte înțelegători cu mine – trebuia să alerg pe la diferite autorități ca să mai rezolv una-alta –, și așa am avut timpul necesar să rezolv totul.

O dată a avut loc la birou ceva ieșit din comun și, din păcate, n-am fost de față. S-a întâmplat tocmai în ziua mea liberă – secretarele aveau din când în când zile libere. Chiar în ziua aceea nu lucram, și eram la Neu-Babelsberg, unde locuia o colegă de-a mea.

În jurul prânzului am auzit la radio ceva despre un atentat asupra lui Hitler. Imediat am sunat la minister.

— Ce se întâmplă? am întrebat.

— Fiți bucuroasă că n-ați venit astăzi la birou! Încă nu știm sigur ce s-a întâmplat. Doar privim pe fereastră. Piața Wilhelmplatz e plină de soldați înarmați. Nu-i o paradă, sunt pregătiți să tragă. Se pare că a avut loc un atentat asupra Führerului. Clădirea este înconjurată. Nimeni n-are voie să iasă. N-am aflat nimic, nu știm nimic, nici ministrul Goebbels nu e aici. Nu știm nici cum putem ajunge acasă, căci n-avem voie să ieșim.

Cei din birou erau în culmea disperării.

Am rămas lipită de aparatul de radio, se transmitea în direct tot ce se întâmplă. Apoi s-a comunicat că Hitler era în viață. Cei aflați în minister se temeau pentru viața lor și tremurau de frică, văzând cum soldații înconjoară clădirea. Eu însă eram extrem de nefericită că nu mă aflam acolo, unde se întâmpla ceva. Eram nefericită că mă aflam la Potsdam.

Știam la fel de mult ca restul lumii. Toată povestea. Am înțeles tot ce s-a petrecut, chiar și negocierile din fața Tribunalului Poporului cu acei ofițeri. Totul e cunoscut. Însă pe toate le-am aflat doar ca spectatoare.

În viața de zi cu zi am mai aflat și alte lucruri. La Goebbels veneau uneori actori, dar ce se discuta n-am de unde să știu. Vorbeau adesea despre filmul *Evreul Süss*[41]. Existau anumite filme care tematizau problema evreiască din punct de vedere istoric, spre exemplu acum 200 de ani. Ferdinand Marian[42] a fost un actor foarte bun. Trebuia să joace rolul evreului. L-a interpretat maiestuos, filmul a fost minunat. Deși inițial a refuzat rolul, a fost obligat să-l accepte. Probabil i s-a spus că dacă nu-l acceptă ajunge într-un lagăr de concentrare. N-a avut încotro, a trebuit să se supună. Filmul a avut un succes răsunător, însă el probabil n-a fost mândru de această realizare.

Goebbels avea un cuvânt decisiv de spus în privința fiecărui film care promitea să devină un mare succes. Mă rog, nu chiar în privința fiecărui film, însă filmele care promiteau trebuiau să-i fie prezentate, iar el făcea schimbări în distribuție. Asta o știu sigur. N-am văzut cu ochii mei, dar cu toții știam. Așa se relaxa sau se distra, probabil avea nevoie de asta ca să se elibereze de toate greutățile de la serviciu. Asta era plăcerea lui și nu lăsa pe nimeni să i-o ia.

Îmi aduc aminte de ultimul mare film[43] în care s-a implicat Goebbels. Deja ne apropiam de sfârșitul războiului. A fost gândit întocmai ca poporul să-și declare încă o dată dorința necondiționată pentru victorie. Asta se urmărea, căci jurnalele de știri trebuiau să ne prezinte de fiecare dată drept învingători. Acest film a fost realizat cu multă minuțiozitate. Goebbels se implica în tot, chiar și în artă. Arta, mai ales cea de origine germanică, a fost cu precădere cultivată în școli, mai ales legendele eroice străvechi.

Dar existau şi numeroase filme austriece. De multe dintre ele îmi amintesc perfect. Actori precum Attila Hörbiger, pe care am avut ocazia să-l cunosc personal. Heinrich George, tatăl lui Götz George, a fost un actor minunat. Mulţi actori evrei au șters-o la timp şi au plecat în America. Însă înainte de asta am avut și câțiva actori evrei la studiourile de filmare UFA. Oameni profesioniști, cu toţii au fugit la timp.

Înainte să lucrez la Radiodifuziune n-aveam întotdeauna bani, mai ales când au început să ruleze primele filme. Pe vremea aceea asta era însă distracţia principală, fiindcă biletele de teatru erau scumpe, iar de cele la operă nici nu te puteai apropia.

Oferta culturală era foarte limitată în timpul războiului, căci prioritară era procurarea hranei. Mai aveam doar radioul. Radiodifuziunea era unicul post de radio. Mai ales seara, foarte târziu, pe la ora unsprezece, transmitea din hotelurile exclusiviste Adlon, Excelsior, Kaiserhof şi Bristol Unter den Linden – existau foarte multe hoteluri şi baruri minunate unde se cânta, şi astfel cele mai noi şlagăre erau transmise la radio. Pe atunci îmi petreceam nopţile în fotoliu, în timp ce toţi dormeau deja. Cunoşteam şlagărele vremii şi le puteam fredona pe toate. Vai, ce minunat a fost! Câteodată mă găsea mama dormind lângă aparatul de radio. A fost frumos. Asta era tot ce aveam!

Note

20. Berghof a fost a doua reședință a lui Adolf Hitler, situată în Alpii bavarezi. În perioada războiului, Hitler a petrecut aici cea mai mare parte a timpului. Parțial distrusă într-un bombardament din 1945, clădirea a fost aruncată în aer la 30 aprilie 1952, din dispoziția landului Bavaria.

21. Economistul Werner Naumann (16 iunie 1909, Guhrau, Silezia – 25 octombrie 1982, Lüdenscheid) a fost secretar de stat în Ministerul Propagandei şi Instrucţiei Publice şi consilierul personal al lui Joseph Goebbels. În 1953, Naumann a fost implicat într-o conspirație, în care un grup de foști naziști au încercat să se infiltreze în filiala Partidului Liber Democrat (FDP) din Renania de Nord-Westfalia.

22. Eșalonul de protecție (germ. *Schutzstaffel*, acronim SS) a fost o organizație paramilitară fascistă condusă de Heinrich Himmler. Este considerată principalul responsabil pentru crimele săvârșite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

23. Kurt Frowein (n. 1914, Wuppertal) a devenit în 1940 referentul de presă personal al lui Joseph Goebbels, iar în 1943 a fost promovat în funcția de șef al redacției Film și a avut o influență considerabilă în centrul de coordonare a puterii media din Ministerul Propagandei.

24. Trandafirul Alb (germ. *Die Weisse Rose*), grup de studenți din München care au format o

mișcare de rezistență nonviolentă în Germania nazistă. Au activat din iunie 1942 până în februarie 1943, când au fost arestați de Gestapo pentru redactarea, tipărirea și distribuirea unor foi volante prin care populația era îndemnată să se opună regimului nazist. Au fost condamnați la moarte și executați prin decapitare.

25. La 20 iulie 1944 a avut loc o tentativă de asasinare a lui Adolf Hitler, al cărei scop final era înlăturarea regimului nazist și scoaterea Germaniei din război. Eșecul complotului a dus la arestarea a peste 5.000 de oameni și la executarea a 200 dintre ei.

26. Între octombrie 1941 și sfârșitul lunii martie 1945 au fost deportați 50.000 de evrei din Berlin. Când ministrul propagandei s-a sinucis, în mai 1945, dintre cei 160.000 de evrei care trăiau la începutul dictaturii național-socialiste mai erau în viață doar 8.000. Ultimul tren cu deportați a părăsit Berlinul la 27 martie 1945, îndreptându-se spre lagărul de concentrare de la Theresienstadt (Terezín, Cehia) – cu doar șase săptămâni înainte de sfârșitul celui de-al Treilea Reich.

27 * Frontul Roșu (germ. *Rotfrontkämpferbund*) a fost organizația paramilitară a Partidului Comunist German în timpul Republicii de la Weimar.

28. La data de 8 noiembrie 1943, Eva Löwenthal a fost deportată de la Berlin la Auschwitz, având numărul de transport 46. A fost ucisă acolo la începutul anului 1945.

29. Werner Paul Walther Finck (2 mai 1902, Görlitz – 31 iulie 1978, München), artist de cabaret, actor și scriitor german. A fost arestat în 1935 și i s-a interzis să profeseze timp de un an. Ca să evite o nouă arestare, în 1939 s-a oferit voluntar pentru serviciul militar. Ulterior i s-a decernat Crucea de Fier clasa a II-a și Medalia Frontului de Est.

30. Denumirea germană a orașului polonez Poznań. Între 1910 și 1918 a aparținut Imperiului German, după care, prin Tratatul de la Versailles, a revenit iarăși Poloniei. La 10 septembrie 1939 a fost ocupat de naziști în timpul Invadării Poloniei și eliberat de-abia în 1945 de trupele Armatei Roșii, conduse de generalul Ciuikov.

31. Actrița cehă Lída Baarová (7 septembrie 1914, Praga, cu numele real Ludmila Babková – 27 octombrie 2000, Salzburg) a fost amanta lui Joseph Goebbels. Despre cei doi s-a discutat fățiș încă de la începutul relației lor. Ministrul propagandei s-a gândit serios la divorț, dar un ordin strict al lui Hitler a pus punct relației, pentru că dezbaterile publice pe această temă aveau loc într-un moment inoportun din cauza anexării Regiunii Sudeților. În plus, familia lui Goebbels era cunoscută în tot Reichul drept familie-model a regimului național-socialist.

32. Studiourile UFA – casă de producție de film germană cu sediul în Potsdam. A fost înființată în 1917. Din cauza unor probleme financiare, în martie 1927 este cumpărată de mogulul media Alfred Hugenberg, care va face parte ulterior timp de câțiva ani din cabinetul lui Hitler. Va fi restructurată după ocuparea Berlinului de armata sovietică.

33. În cel de-al Doilea Război Mondial, cartierul berlinez Südende a fost distrus aproape în întregime de raidurile aeriene ale Aliaților. Raidul decisiv a avut loc în noaptea de 23 spre 24 august 1943 și a fost efectuat de o unitate britanică de bombardiere.

34. Bătălia pierdută la Stalingrad și distrugerea Armatei a 6-a germană la începutul anului 1943 reprezintă punctul de cotitură psihologic al războiului germano–sovietic, început în iunie 1941.

35. Konstantin von Schirmeister (12 august 1901, Mülhausen, Alsacia – decedat probabil după 1946), jurnalist, iar între 1933 și 1945, oficial de rang înalt. În această calitate a colaborat îndeaproape cu Joseph Goebbels în Ministerul Propagandei și Instrucției Publice.

36. La 18 februarie 1943, Joseph Goebbels a ținut un discurs în Palatul Sporturilor din Berlin,

în care a cerut un „război total“. Discursul a durat aproape 109 minute și în prezent este considerat un exemplu paradigmatic de propagandă național-socialistă.

37 * Götz George (23 iulie 1938, Berlin – 19 iunie 2016, Hamburg), actor german. A jucat mai mult de cinci decenii în filme artistice și seriale de televiziune. A devenit foarte cunoscut prin rolul comisarului Horst Schimanski din serialul *Tatort*.

38. Legea privind jurământul funcționarilor publici, introdusă la 20 august 1934, avea următorul conținut: „Jur credință și supunere lui Adolf Hitler, Führer al Reichului și al poporului german, că voi respecta legile și îmi voi face datoria cu simț de răspundere. Așa să-mi ajute Dumnezeu“. Brunhilde Pomsel nu-și amintește dacă, în calitate de angajată ministerială, a fost obligată să depună acest jurământ.

39. Richard Otte a fost consilierul și stenograful personal al lui Joseph Goebbels. A contribuit decisiv la consemnarea amplelor însemnări din jurnalul personal al lui Joseph Goebbels.

40 * *Völkischer Beobachter* a fost organul de presă al Partidului Muncitoresc Național-Socialist German din 1920 și până în 1945.

41. *Jud Süss* (*Evreul Süss*) este un film național-socialist antisemit, realizat în anul 1940 de regizorul Veit Harlan.

42. Ferdinand Marian (14 august 1902, Viena, Austria – 7 august 1946, Freising, Germania), actor austriac foarte popular în anii 1930. Joseph Goebbels însuși l-a obligat pe Marian să accepte rolul principal în celebrul film antisemit de propagandă național-socialistă *Evreul Süss*, pe care acesta îl refuzase inițial.

43. Brunhilde Pomsel se referă aici la filmul *Kolberg*. A fost produs în 1943 sub directa supraveghere a ministrului propagandei, Joseph Goebbels, și era menit să întărească puterea de rezistență a germanilor în ultima fază a celui de-al Doilea Război Mondial.

Mă simțeam moartă pe dinăuntru. Îmi fusese deseori frică, dar acum eram ca de gheață, fără sentimente. Cu alte cuvinte: toate simțurile mele dispăruseră. Nici măcar frică nu mai simțeam, aveam un singur gând: s-a terminat. Nimic mai mult. Gata. Totul s-a terminat.

BRUNHILDE POMSEL

LOIALITATE PÂNĂ ÎN ULTIMA CLIPĂ
Ultimele zile la Ministerul Propagandei

Încă înainte de dezastrul final, Brunhilde Pomsel ia o decizie fatală care o obligă să petreacă ultimele zile ale războiului cu cei din urmă adepți loiali regimului în adăpostul antiaerian al Ministerului Propagandei, aflat chiar lângă buncărul Führerului. Află noutăți doar din când în când prin intermediul ultimilor membri din escorta Führerului, printre care se numără Hans Fritzsche[44] și aghiotantul lui Goebbels Günther Schwägermann[45], cel care incinerează în cele din urmă trupurile lui Joseph şi Magda Goebbels. După ce Goebbels refuzase să capituleze, Hans Fritzsche, unul dintre funcționarii de rang înalt din ministerul lui Goebbels și un cunoscut comentator de radio, decide de unul singur să negocieze termenii capitulării. Înainte ca Fritzsche și doi dintre funcționarii săi să ajungă în mâinile sovieticilor, Brunhilde Pomsel coase steagul alb al capitulării. După negocieri scurte, Fritzsche anunță în numele Guvernului german condițiile capitulării, acceptate de partea sovietică. În seara zilei de 1 mai 1945, generalul Weidling, comandantul de luptă al Berlinului, ordonă trupelor sale încetarea confruntărilor.

Îmi amintesc de adăpostul antiaerian din Ministerul Propagandei. Dr. Naumann era dincolo, în buncărul Führerului. Îmi aduc aminte vag despre o placă de fier sau ceva asemănător. Toate astea se întâmplau aproape de sfârșitul războiului, când raidurile treceau în timpul zilei peste orașe. Într-o dimineață a avut loc un atac asupra Berlinului. N-a fost un raid de mare amploare, însă puteai vedea avioanele, avioane inamice. Dr. Naumann stătea la biroul său și dicta, iar eu scriam; de-abia puteam să scriu, atât de frică mi-era. El râdea de se prăpădea și mi-a zis:

— Dumnezeule, o să vă spun eu când situația devine periculoasă!

În cele din urmă s-a ridicat liniștit în picioare și m-a chemat:

— Veniți cu mine.

A mers cu mine prin acea piață până la acea ușă. Cred că pe atunci nu se mai afla nici un avion pe cer. Cred că dispăruseră deja. Dintr-odată am remarcat că acolo erau niște trepte care duceau spre subsol. Apoi m-a lăsat singură, în grija unui membru din trupele SS, care m-a condus înapoi la minister. Nu văzusem treptele până atunci. Mai târziu, când am ajuns iarăşi printre oameni, am auzit vorbindu-se despre ele. Führerul avea un buncăr sub Wilhelmplatz. N-auzisem niciodată ceva despre asta.

În timpul războiului mi-a fost foarte frică, de asta-mi aduc aminte, mai ales când erau raiduri aeriene, iar unele femei mai isterice spuneau: „Vai, de ne-ar nimeri mai repede o bombă şi s-ar termina odată totul!“ Atunci îmi venea să strig: „Nu, nu, trebuie să trăim! Eu vreau să trăiesc! Nu vreau să-mi găsesc sfârşitul aşa!“ Am avut o voință de a trăi incredibilă. De ce, chiar nu știu. Îmi doream să rămân în viață. Nu voiam să fiu ucisă în război.

Spre sfârşitul războiului stăteam aproape tot timpul în adăpostul ăla oribil de la Ministerul Propagandei şi încă mai eram convinşi că tâmpita aia de armată a lui Wenck[46], care se afla în spatele trupelor ruseşti invadatoare, va găsi un moment oportun pentru a le nimici. Asta ar fi fost acțiunea decisivă şi noi am fi câştigat războiul. Când am coborât în aprilie în adăpost, imediat după ziua de naştere a lui Hitler[47], încă mai speram. Acolo nu mai puteai discuta cu nimeni. Însă noi am crezut ce ni se spunea şi ne simțeam în siguranță. Am fost informaţi ce se întâmpla în buncărul Führerului. Din când în când apărea cineva care ne aducea noutăţi. O dată ne-am trezit cu domnul Naumann, asta-mi aduc aminte. Voia să ştie dacă avem de mâncare. Țin minte că în perioada aceea am mâncat cantităţi uriaşe de sparanghel de diverse feluri: crud şi la conservă. Câteodată mai apăreau unii, alţii pe acolo, dar numele lor nu mi le mai amintesc acum. Aghiotantul lui Goebbels, domnul Schwägermann, Günther Schwägermann, un om manierat şi simpatic, ne-a adus veşti noi.

Ne-a spus că Goebbels şi-a adus toată familia în buncărul Führerului. Chiar şi pe copii? Da, şi pe copii, întreaga familie, toţi locuiesc acum în buncăr. Păi da, normal, căci în frumoasa locuință din apropierea Porţii Brandenburg era prea periculos să rămâi. Iar rușii nu mai trăgeau doar din aer, ci lansau rachete din orgile lui Stalin[48]. Din cauza asta îşi dusese toată

familia acolo.

În primele zile mai funcţiona un telefon în buncăr. Îmi aduc aminte de asta fiindcă am vorbit o dată cu cineva din Hamburg – pe atunci încă mai puteai suna în afara Berlinului. Apoi reţeaua a murit! Iar noi stăteam degeaba; atunci ne-am uitat de jur împrejur prin adăpost, în speranța să găsim ceva folositor de făcut. Am găsit conserve, pe care le-am mâncat. Nu puteam ieși afară ca să ne cumpărăm ceva, nu puteam nici măcar să scoatem capul din adăpost.

Apoi au început să fie aduși în adăpost cei care fuseseră răniţi de ruși în luptele de stradă. Și așa am ajuns o mână de oameni care așteptau. În cele din urmă și-au dat cu toții seama că armata lui Wenck, care trebuia să ne elibereze, n-o să vină niciodată.

Aveam două încăperi mari în care se aflau câteva paturi de campanie. Acolo dormeam cu schimbul câte patru ore, după care trebuia să faci loc altcuiva. Situația asta a durat mai mult de-o săptămână.

Când au început să intre în adăpost infirmieri cu alţi răniţi, ne-am dat seama brusc care-i treaba. De fiecare dată se isca un mare tărăboi. Până la urmă am închis ușile, ne-am izolat de ce se petrecea afară. Asta-i tot ce puteam face.

Of, Doamne... Ce-am stat și-am vegetat! Știam că urma să se întâmple ceva. Din când în când venea cineva de dincolo, din buncărul Führerului. Fiindcă Naumann era dincolo, soldaţi din trupele SS ne informau în privința situației de acolo. Cum stăteam în adăpost, vine dintr-odată Schwägermann și ne spune:

— Hitler s-a sinucis!

Am rămas cu gura căscată. Toţi au tăcut, dar fiecare a tras propriile concluzii. Apoi Schwägermann a dispărut. Voise doar să ne pună la curent, căci știa că habar n-aveam ce se petrece în buncărul Führerului. A fost primul lucru pe care-l aflam, și fiecare dintre noi era conștient de ce înseamnă asta: războiul se sfârșise și noi îl pierduserăm. Războiul se sfârșise, ne era clar tuturor.

Nu-mi mai amintesc exact cum am aflat mai multe amănunte, dar cred că s-a întâmplat după o zi și o noapte, așa cred, că s-a scurs ceva timp între cele două momente, cel puțin o zi și o noapte până s-a întors

Schwägermann şi ne-a spus:

— Goebbels s-a sinucis, împreună cu soţia.

— Păi şi copiii?

— Şi cu copiii!

Atunci am amuţit cu toţii.

Vai, Doamne, asta cu siguranţă n-a fost ceva frumos. Probabil am încercat să ne asigurăm că nu rămânem fără alcool. Aveam urgent nevoie de el. Poate nu toţi, dar s-a „tras la măsea“ serios acolo. Trebuia să ne ameţim cumva, mai ales că rămăseserăm şi fără loc de muncă. Cât despre atmosfera din adăpost? Predomina un sentiment de frică, dar şi un fel de neputinţă, nu puteam schimba nimic. Ne sosise ceasul. Dar cât timp mai aveam de fapt nu ştia nimeni. Ştiam doar că totul se sfârşise. Nici măcar nu m-am gândit: oare o să te împuşte sau o să te violeze ruşii? Asta nu conta. Mă simţeam moartă pe dinăuntru. Îmi fusese deseori frică, dar acum eram ca de gheaţă, fără sentimente. Cu alte cuvinte: toate simţurile mele dispăruseră. Nici măcar frică nu mai simţeam, aveam un singur gând: s-a terminat. Nimic mai mult. Gata. Totul s-a terminat.

Cu câteva zile în urmă îmi amintisem ceva. Se întâmplase în ultima zi, când maşinile noastre de scris se mai aflau încă pe terasa casei lui Goebbels. Atunci a venit dr. Collatz[49], un alt referent personal al lui Goebbels, un om foarte cumsecade, care mi-a spus:

— Pomselina, soţia şi fiica mea se află la Potsdam şi vreau să-mi iau rămas-bun de la ele înainte ca evenimentele s-o ia razna. Am făcut rost de o motocicletă.

Exista un parc auto care ţinea de minister, în care erau şi motociclete. Nu era voie să circuli pe atunci, dar nici nu aveai cum, fiindcă lipsea benzina. Însă domnul dr. Collatz reuşise să împrumute o motocicletă şi benzină pentru un drum până la Potsdam.

— Ţin minte că mi-aţi spus că părinţii dumneavoastră locuiesc acum într-o casă la Potsdam, a continuat el.

Erau la Potsdam pentru că n-aveau unde să stea în altă parte. Totul era distrus, toate ferestrele sparte, uşile dărâmate din cauza bombelor căzute în apropierea casei noastre.

— Vă pot lua cu mine, mi-a spus. Mâine dimineaţă mă întorc. Putem da

o fugă până acolo.

— Da, i-am răspuns, mi-ar face plăcere să vă însoţesc, aş vrea să-mi mai văd o dată părinţii.

Am stat pe locul din spate al motocicletei. M-a dus acolo şi mi-a spus:

— Vin să vă iau diseară la şapte.

Mi-am petrecut tot restul zilei cu părinţii, am stat cu ei de la prânz până seara. Apoi s-a făcut ora şapte, dar dr. Collatz n-a apărut, s-a făcut opt, apoi nouă. În plus, nu ştiam cum să-l contactez. Bineînţeles că părinţii mei au rămas treji, totuşi până la urmă mama a spus:

— O să mergem la culcare.

Ne-am trezit dimineaţa următoare la ora şapte – iar dr. Collatz încă n-apăruse. Acum mă cuprinsese o stare de agitaţie, pentru că pe atunci erau unele persoane care dintr-odată nu se mai prezentau la serviciu, cărora nu le mai păsa de nimic şi care dispăreau subit. Mulţi oameni anticipaseră ceva neplăcut şi fugiseră. Dar eu aveam un serviciu şi făceam parte din această echipă. Trebuia să ajung în oraş, trebuia, trebuia să mă întorc.

— Chiar trebuie să te întorci? m-a întrebat mama.

— Da, trebuie!

Mereu am avut un simţ al datoriei foarte dezvoltat şi m-am considerat importantă. Am alergat până la gară, ceea ce părea absurd. Nu mai circula nici un tren, însă, din senin, a apărut un tren interurban care mergea la staţia Friedrichstrasse din Berlin. Habar n-am de ce mai circula! Dar a venit, a oprit şi m-am urcat. În tren mai erau şi alţi oameni. În definitiv, în urmă cu câteva zile paralizase tot ce însemna transport public. Din staţia Friedrichstrasse am mers direct la Ministerul Propagandei, iar acolo am intrat în buncăr, unde am stat cam zece sau unsprezece zile.

Cineva mi-a povestit mai târziu ce s-a întâmplat cu dr. Collatz. Voia să-şi vadă soţia. Avea o fetiţă de zece sau unsprezece ani, un copil cu nevoi speciale, dar la care părinţii ţineau foarte mult. A fost singurul lui copil. Când a ajuns acasă, a plecat cu amândoi la lacul Wannsee, unde şi-a împuşcat soţia şi fiica, apoi s-a sinucis. A luat trei vieţi. Deci e clar că n-a avut niciodată intenţia să se mai întoarcă la Berlin, dar, evident, nu-mi putea spune care-i era planul. Hotărâse ce urma să facă dinainte să plece la drum şi cu siguranţă a fost totul premeditat, fiindcă pentru el viaţa nu mai

avea nici un sens.

Oare dr. Collatz voia să-mi salveze viaţa? Absolut. S-a gândit, probabil, că voi înţelege mesajul, că voi profita de ocazie şi voi rămâne la ţară.

Dacă privesc înapoi, îmi dau seama că am făcut o tâmpenie imensă. În momentul acela se ştia deja că războiul era pierdut. De ce trebuia să mă întorc? A fost o prostie din partea mea. Dar nu m-am gândit în perspectivă şi n-am prevăzut cum va continua totul. Cred că atunci nu mai eram capabilă să simt nimic, eram ca moartă, palidă, distrusă. Mi-e greu să povestesc despre ce s-a întâmplat şi în ce stare sufletească eram atunci.

Acum sunt desigur bucuroasă că m-am descurcat atât de bine în viaţă. Putea să fie şi altfel, dar atunci n-aş mai fi avut cum să povestesc toate astea, totul s-ar fi terminat pentru mine. Astăzi mă gândesc: după tot ce ţi s-a întâmplat, după cât de rău ţi-a fost, ai reuşit totuşi s-o scoţi la capăt. Sunt fericită şi mulţumită de mine însămi. Am toate motivele să fiu.

Am avut o viaţă frumoasă şi din când în când am fost foarte, foarte fericită. Nu m-am plictisit niciodată cu adevărat, deşi am trăit şi momente foarte monotone. Of, Doamne, nu poţi să o ţii doar în urcuşuri şi coborâşuri, între ele trebuie să fie pauze lungi pentru odihnă. Aşa e pentru fiecare, iar eu n-am făcut excepţie.

Când se apropia sfârşitul însă, eram cu toţii cu nervii la pământ. Nu exista nici o armă minune şi nici o armată a lui Wenck care să apară şi să ne salveze. Nu ne-a mai păsat. Ne-am resemnat şi ne-am gândit oare cum se va sfârşi totul? Erau şi unii mai proşti, printre care mă număram şi eu, care credeau că armata lui Wenck îi va ataca pe ruşi din spate şi-i va nimici, credeam cu tărie că acesta va fi punctul culminant al războiului. Îmi închipuiam că armata lui Wenck omoară acum soldaţii ruşi şi că vom depăşi totul cu bine. Nu mai eram prea mulţi în nucleul dur din Ministerul Propagandei. N-am crezut în această armată din convingere, mă gândeam doar că nu există altă posibilitate, că asta e singura. Voiam să cred că armata există, că va veni şi va face *tabula rasa*, iar apoi totul va fi bine.

Această armată a lui Wenck ne-a bântuit gândurile până în ultimele zile. La un moment dat am înţeles cu toţii că fuseserăm păcăliţi. Totuşi, unii pricepuseră asta mai devreme. Eu am fost atât de proastă şi am crezut până în ultima clipă, pentru că pur şi simplu nu puteam să-mi închipui altceva.

Doar nu puteam pierde războiul. Dar de ce nu? Nu, era cu neputință. Asta trebuia să fie tactica potrivită, să atacăm acum din spate. De fapt, nici măcar nu știam că rușii erau deja în Germania, într-atât eram de naivă. Era o perioadă atât de dificilă, când atât de multe trebuiau regândite și depășite, încât, dacă intrai într-un conflict cu tine însuți și-ți spuneai că tot ce ai făcut a fost greșit, n-ai fi putut să recunoști asta nici măcar în sinea ta.

Cred că am făcut multe greșeli în viață, însă atunci nu mă gândeam la asta. Acolo era locul meu, am avut mereu un simț al datoriei foarte dezvoltat. Te puteai baza pe munca mea, totul ieșea bine, totul era în ordine, iar când aveam o sarcină de serviciu, o îndeplineam pe dată. Așa am făcut întotdeauna, așa a fost și atunci. Nu conta dacă sarcina primită îmi plăcea sau nu. Nu conta dacă lucram la Radio-difuziune sau în Ministerul Propagandei – era totuna. N-avea nici o importanță.

Pe atunci te bucurai doar că mai ești în viață. Chiar dacă acasă totul era distrus, important era că trăiești. Vai, ferestrele s-au spart din nou, ușile nu se mai închid, însă tu trăiești. Astea erau gândurile zilnice a mii de oameni. N-a fost nimic ieșit din comun, era ceva normal, la fel ca respirația.

Eram captivi în buncărul ăla ca niște șobolani. Rușii erau la Berlin. Dintr-odată ne-am trezit cu doi bărbați din Radiodifuziunea de pe Masurenallee, pe care-i cunoșteam. Unul din ei era Hanne Sobek[50], un fost fotbalist, de pe vremea când fotbalul nu avea încă importanța pe care o are astăzi. A fost unul dintre fotbaliștii cei mai buni și primise un post în redacția de sport a Radiodifuziunii. El și încă cineva, pe care-l cunoșteam din radio, au venit pe jos și ne-au spus că rușii ajunseseră deja în Masurenallee. Noi încă eram în adăpost. Nu mai funcționa telefonul. Nu mai aveam legături cu exteriorul și stăteam în buncăr ca niște șoareci prinși în capcană.

Împreună cu noi se mai aflau câțiva dintre cei cu rang înalt. E vorba despre Hans Fritzsche și unii referenți din Ministerul Propagandei. Hans Fritzsche era locțiitorul gauleiterului din Berlin. Una dintre multele funcții deținute de Goebbels a fost și cea de gauleiter al Berlinului, iar din acest punct de vedere domnul Fritzsche era locțiitorul lui Goebbels. El stătea cu noi – aveam două încăperi –, dar era mai tot timpul ocupat cu referenții.

Deodată domnul Fritzsche ne-a pus la treabă. Trebuia să deşertăm sacii cu făină, orez şi paste făinoase, după care urma să-i descoasem sau să-i tăiem, apoi trebuia să coasem din ei un steag uriaş şi alb. Cu toate că n-aveam cu ce, am reuşit cumva să coasem un steag.

Am observat că începuse să se lase tăcerea peste Berlin, se mai auzeau doar focuri de puşcă, nu de tunuri. Am reuşit deci să coasem acel steag imens, iar Fritzsche, împreună cu doi bărbaţi, ne-a spus că o să iasă, chiar dacă afară încă se mai trăgea, şi că încearcă să ajungă până la Bendlerstrasse pentru a negocia cu ruşii. Apoi a plecat însoţit de mai mulţi oameni şi ne-a lăsat singuri.

— Rămâneţi aici, voi avea grijă de voi, ne-a zis înainte să-şi ia tălpăşiţa. Noi o să mergem cu steagul alb la Bendlerstrasse.

Acolo se afla Comandamentul Suprem Militar al ruşilor.

Fritzsche şi oamenii lui plecaseră deja de câteva ore, când brusc a năvălit peste noi un grup de ruşi. Acum eram într-adevăr doar o adunătură vrednică de milă şi n-aveam nici un fel de conducere. Domnul Fritzsche, pe care îl plăceam şi-l preţuiam cu toţii, pur şi simplu ne lăsase baltă. Aşa că tot ce puteam face era să stăm acolo ca nişte vite de sacrificiu. Aşteptam venirea ruşilor şi dintr-odată au apărut. Era un detaşament de cinci sau şase soldaţi ruşi. În primul rând am remarcat că aveau chipuri de mongoli. Aveau feţe străine. Evident ţineau puşca la ochi. Le era şi lor frică atunci când intrau într-o clădire ca asta, în care erau o groază de coridoare. Se aşteptau să fie atacaţi. S-au furişat înăuntru şi au spart uşa.

Noi eram cam zece oameni. Ne-au adunat şi s-au hotărât să ne ducă afară, adică să ne scoată cu forţa de acolo. Nici n-am ieşit bine din buncăr, că s-a şi auzit o împuşcătură. Cineva a spus c-ar fi fost Meier. Prin urmare, am fost mânaţi spre ieşirea care dădea în Mauerstrasse, aceea era partea din spate a Ministerului Propagandei. După zece zile ieşeam iarăşi la lumină. Eram cu toţii verzi la faţă, arătam îngrozitor. Soldaţii ne împingeau cu puştile lor într-o direcţie anume. Atunci am crezut că totul s-a sfârşit. Un grup venind de pe altă stradă a cotit pe Mauerstrasse şi s-a îndreptat spre noi. Aveau un steag alb, rupt, care abia aducea cu un steag.

Nu-mi amintesc dacă Fritzsche mai era cu ei, dar unul dintre cei care plecaseră cu el făcea parte din acel grup. Este posibil să fi fost şi Fritzsche

printre ei. În orice caz, în fruntea grupului se aflau ofițeri ruși. Apoi am fost iarăși împinși înapoi în buncăr.

Nu puteam pune întrebări, eram figuri de șah pe care le muți de colo-colo. Și ne-am trezit din nou înăuntru, fără Fritzsche. Am mai stat preț de câteva ore. Apoi au venit iarăși soldați ruși, însă ăștia arătau cu totul altfel. Erau eleganți, aveau uniforme de calitate, veneau de la Comandamentul Militar al lui Ciuikov[51], acesta era numele comandantului suprem al trupelor din Berlin. El s-a ocupat de noi după ce Fritzsche a fost la el și a negociat capitularea Berlinului. Acești soldați pe care ni-i trimisese acum făceau parte din elită. Ei ne-au scos iarăși de acolo și ne-au dus pe jos din centrul orașului până la Tempelhof.

La Berlin domnea dintr-odată o liniște mormântală, am auzit doar tropăit de cai și câteva claxoane de mașini și am văzut camioane cu soldați ruși, dar nu se mai trăgea. Orașul era în continuare plin de cadavre care încă nu fuseseră ridicate.

Nu mai eram conștienți de absolut nimic. Existau chiar și rusoaice în uniformă, care dirijau traficul.

La un colț de stradă am fost nevoiți să ne oprim – acolo se afla un cuplu de germani mai în vârstă. Erau chiar lângă noi și se uitau lung cum stăteam înconjurați de soldați.

— Sunteți arestați? ne-au întrebat.

— Încă nu știm, le-am răspuns.

Apoi rușii au început să strige „*Davai*, *davai!*“, ne-au împins de la spate și, în grabă, i-au înghesuit și pe cei doi bătrâni în grupul nostru.

În apropiere de Tempelhof ne-au băgat mai întâi într-o locuință mică, avea doar două camere. Eram cu siguranță zece persoane. Ne-au lăsat acolo.

Tot acolo am petrecut noaptea. Nimic de mâncare, nici de băut, absolut nimic. Cuplul în vârstă încă era cu noi. Au început amândoi să plângă când au aflat cu cine nimeriseră și păreau de-a dreptul disperați. Erau acolo și câțiva ruși care știau puțină germană. Mai întâi am făcut tot posibilul să-i convingem că n-aveam nici o legătură cu cei doi, că voiau doar să treacă strada și că fuseseră luați din greșeală. Cei doi au fost eliberați. Rușii chiar ne-au crezut.

Pe mine nu m-au mai lăsat să plec. Femeia cu care m-au închis prima dată era bielorusă. Părinții ei fugiseră în 1918 din Rusia, în timpul Marii Revoluții. Mulți bieloruși trăiau la Berlin. Aceștia erau considerați de ruși mult mai periculoși decât naziștii, căci ei erau adevărații trădători. Soțul ei era jurnalist, îl prinseseră și pe el. Ea era chemată mereu la interogatorii, biata femeie a fost chinuită foarte tare.

Când am fost arestată de ruși, m-am gândit că războiul s-a terminat. Speram că acum totul va intra în normal. Rușii care mă interogau erau de fapt foarte prietenoși, aveau interpreți care vorbeau bine germana. Ăștia sunt cumsecade, mă gândeam eu, o să mă lase să plec acasă. Încă eram foarte încrezătoare.

Când stăteam cu toții împreună în acea cameră, așteptând să fim interogați, am discutat despre mai multe lucruri. „Le spunem pur și simplu că eram pe stradă și am vrut să ne adăpostim de gloanțe în Ministerul Propagandei.“ Alții ziceau: „Nu, fără contradicții. Unul spune ceva, iar altul altceva“.

Eu m-am gândit să spun adevărul. Le-am spus că am lucrat acolo, desigur doar ca stenotipistă, în slujba acelui teribil dr. Goebbels. Voiam să le spun că nu-l văzusem niciodată, pentru că era o clădire mare, iar eu nu eram o persoană importantă. Nu-l văzusem niciodată, dar am lucrat acolo. Am lucrat mai întâi la Radiodifuziune și apoi am fost angajată la Ministerul Propagandei – ăsta era adevărul, însă nu, nu-l văzusem niciodată. Toate aceste declarații au fost trecute în dosarul meu.

Credeam că dacă ești interogat de mai multe ori – am citit despre asta – faci greșeli și ei te prind cu minciuna. Însă atât timp cât spuneam mereu doar adevărul, știam că n-am să încurc detaliile și nici nu aveam ceva grav de declarat. Nu mă puteau pedepsi doar pentru atâta. Nu m-am gândit niciodată la sinucidere sau că aș fi putut să fiu împușcată. Credeam că o să mă lase să plec acasă. Așa m-am gândit eu.

Doar nu făcusem nimic, se poate dovedi, iar ei știu foarte bine. Nici nu mi-au spus că urmează să mă rețină. Au spus „Mulțumesc frumos“ și m-au arestat. Cinci ani mai târziu mi-au dat drumul.

Note

44. August Franz Anton Fritzsche (21 aprilie 1900, Bochum – 27 septembrie 1953, Köln), jurnalist german. Deținea numeroase funcții în cadrul Ministerului Propagandei și Instrucţiei Publice. După bătălia pentru Berlin, la 2 mai 1945, fiind probabil cel mai înalt oficial guvernamental rămas în oraș, a semnat declarația necondiționată de capitulare a Berlinului.

45. Günther Schwägermann (n. 24 iulie 1915, Uelzen) a fost din 1941 aghiotantul lui Joseph Goebbels. A fost avansat la rangul de Hauptsturmführer SS. La 1 mai 1945, în ultimele zile ale bătăliei pentru Berlin, a ars cadavrele lui Joseph și Magda Goebbels. Schwägermann a reușit să fugă din Berlin în Germania de Vest. Pe 25 iunie 1945 a fost luat prizonier de americani, apoi eliberat pe 24 aprilie 1947.

46. Este vorba despre armata comandantului suprem Walther Wenck, formată în aprilie 1945 pentru apărarea Berlinului. A fost armata cu cei mai tineri soldați din Wehrmacht, mai degrabă prost înarmați. N-au mai reușit să ajungă la Berlin.

47. Adolf Hitler s-a născut la 20 aprilie 1889 la Braunau am Inn, în Austro-Ungaria.

48. „Orga lui Stalin“ sau „Katiușa“ sunt denumirile unui lansator de rachete folosit de Uniunea Sovietică pentru prima dată începând cu cel de-al Doilea Război Mondial. Acest sistem era montat cu precădere pe camioane.

49. Dr. Herbert Collatz (13 aprilie 1899 – 1945) a fost prim-consilier în Ministerul Propagandei și Instrucţiei Publice. La invadarea Berlinului de către ruși și-a împușcat familia, apoi s-a sinucis.

50. Johannes „Hanne“ Sobek (18 martie 1900, Mirow – 17 februarie 1989, Berlin), jucător și antrenor german de fotbal. A devenit cunoscut ca jucător al clubului Hertha BSC, cu a cărui echipă a ajuns de șase ori la rând în finala campionatului Germaniei și pe care l-a câștigat de două ori. La sfârșitul carierei sale sportive, Sobek a început să lucreze ca reporter pentru Radio Berlin (1938–1945).

51. Vasili Ivanovici Ciuikov (12 februarie 1900, Serebrianie Prudî – 18 martie 1982, Moscova), general decorat și om politic al Uniunii Sovietice. În septembrie 1942 a fost numit comandant-șef al Armatei 62, pe care a condus-o de la bătălia de la Stalingrad până la bătălia pentru Berlin din aprilie–mai 1945. La sfârșitul războiului i-a fost decernat titlul de Erou al Uniunii Sovietice, iar în 1955 a fost numit Mareșal al Uniunii Sovietice.

Răul există. Diavolul există. Dumnezeu nu există, dar diavolul există. Nu există dreptate. Dreptatea nu există.

BRUNHILDE POMSEL

„N-AM ȘTIUT NIMIC“
Arestarea și un nou început

După arestare, Brunhilde Pomsel ajunge în așa-numita Tabără Specială nr. 2, înființată în august 1945 pe locul fostului lagăr de concentrare de la Buchenwald, la ordinul comisarului poporului pentru afaceri interne, Lavrenti Beria. Tabăra a fost izolată aproape în totalitate și folosită preponderent pentru internarea național-socialiștilor, a colaboratorilor lor și a criminalilor de război. Deținuților le erau interzise menținerea legăturii cu familia și accesul la informații venite din exterior. Mulți deținuți au decedat în timpul internării din cauza bolilor și a subnutriției.

Brunhilde Pomsel respinge acuzația că ar fi fost vinovată de ceva, iar în analiza ei retrospectivă ne dezvăluie părerea ei despre Joseph Goebbels și regimul nazist.

Dacă l-aș fi ascultat pe domnul dr. Collatz, n-aș fi ajuns în acest lagăr de concentrare, iar rușii nu m-ar mai fi târât dintr-un lagăr într-altul. Bineînțeles că ar fi trebuit să plec din Berlin. Locuința noastră era distrusă, nu puteam să rămân acolo. Dar ăsta a fost destinul meu. Cine poate fi stăpânul propriei sorți, mai ales în asemenea vremuri tulburi? Puțini oameni pot spune că au făcut anumite lucruri din motive precise. Așa a fost să fie! Am avut ghinionul să fiu prinsă. Dacă m-aș fi aflat în locuința mea distrusă, nu la minister, nu m-aș fi întâlnit cu rușii. Dacă aș fi fost acasă, poate nu s-ar fi întâmplat nimic.

Bineînțeles că fiecare s-a gândit dacă n-ar fi putut lua atitudine împotriva regimului nazist. Dar așa ceva era cu neputință. Sau ar fi trebuit să-și riște viața dacă ar fi făcut un asemenea lucru. Trebuia să te aștepți la ce este mai rău dacă te împotriveai. Și avem foarte multe exemple în sensul ăsta. Totul a fost o crimă uriașă, cu asta au fost cu toții de acord după aceea. Însă atunci... Propaganda ne îmbrobodea, era peste tot și noi pur și simplu i-am căzut pradă. Evident că era și foarte multă prostie din

partea noastră, dar totul a fost posibil şi din cauză că nu exista nici o legătură cu cei din afară. Însă cine avea pe atunci legături cu străinătatea? Nimeni.

Iar cei puţini care au încercat să se opună… cui a folosit sacrificiul lor? Ei nu mai trăiesc. Mulţi şi-au dorit cu totul altceva de la acest Stat şi în urma recomandărilor s-au înscris repede în Partid, dorind să fie activişti. Doar membrii din trupele SS, cei aflaţi în prima linie, şi-au dovedit voinţa proprie şi puternică de a face parte din partid şi şi-au asumat asta cu convingere. Bineînţeles, la fel şi cei din trupele SA, dar ăştia erau altfel. Trupele SA erau mai aproape de popor. Cu trupele SS, în schimb, trebuia să fii mult mai atent.

Indiferent cum am ajuns în vârtejul politicii, eu am fost totuşi în afara lui. Nu mă gândesc la asta şi nici nu ştiu ce-am putea face ca aşa ceva să nu se mai întâmple vreodată. Vor exista mereu oameni naivi care îi vor urma pe cei perfizi. Noi am plătit scump pentru naivitatea noastră. De fapt, nu-mi pot imagina cum ar fi ca istoria să se repete. Iar dacă oamenii au învăţat ceva din ea – asta nu ştiu.

După Primul Război Mondial Germania n-avea lideri. Nu mai existau personalităţi marcante, de asta i-a fost atât de uşor lui Hitler. Erau prea mulţi şomeri, iar ei l-au susţinut.

Acum avem cu totul altfel de guvernământ, un alt fel de viaţă.

Nu, nu cred că aşa ceva s-ar mai putea repeta, ar fi imposibil. Evident că naţional-socialismul putea fi oprit, însă în vremea aceea doar extremele stăteau faţă-n faţă: puternica opoziţie dintre comunism şi naţionalism. Ele nu mai sunt atât de pregnante în ziua de astăzi.

De-abia după prizonierat am aflat ce s-a întâmplat, atât eu, cât şi toţi oamenii din Germania. Când s-a terminat războiul şi au avut loc Procesele de la Nürnberg, cu toţii am început să aflăm treptat cum s-au petrecut lucrurile în realitate. E la fel de rău chiar dacă afli treptat, în fiecare zi ţi se dezvăluie din ce în ce mai mult. Apoi te obişnuieşti. Când mi s-a spus tot ce s-a întâmplat în lagărele de concentrare, când am aflat de gropile comune, atunci m-am deşteptat. Dar n-a fost vina noastră, că doar nu ştiam nimic. Nu voi considera niciodată că am vreo vină. Nu. Eu însămi am fost prizonieră la Buchenwald şi Sachsenhausen, iar apoi într-o fabrică din

Berlinul de Est, care fusese ocupată de ruși – deci n-am fost niciodată într-o închisoare rusească – și, cu toate astea, n-am știut nimic despre lucrurile care aveau loc chiar acolo. Eram izolați.

În ceea ce-l privește pe Goebbels – am înțeles de-abia la sfârșitul războiului ce fel de oameni erau Goebbels și soția lui. Puteau să fugă și astfel să scape. Mă întreb de ce au decis să se sinucidă și mai ales să-și ucidă copiii? Bun, sosiseră rușii, dar Hanna Reitsch[52] se oferise să-i evacueze cu avionul. Se părea că ea era în stare să aterizeze cu un avion de mici dimensiuni în așa fel încât putea evacua copiii și chiar întreaga familie. Atitudinea mamei, în special, n-o înțeleg.

Se mai zice – nu știu, am auzit asta la un moment dat – că fiica cea mare ar fi refuzat cu vehemență să înghită acea pastilă. Probabil copiilor li s-a dat un somnifer înainte de-a fi uciși. Fata ar fi știut sau poate bănuia ce urma să se întâmple și de-aia s-ar fi opus. Nici nu-ți poți închipui așa ceva.

Goebbels s-a sinucis – bun, nu mai avea altă soluție. Dar restul este doar lașitate. Să implici copiii în așa ceva – pentru asta nu există nici o scuză! Copiii ar fi trăit și ar fi ajuns oameni pe picioarele lor. E un gest atât de brutal... Cum poate o mamă să ucidă copiii pe care i-a adus pe lume? A fost o crimă planificată cu grijă. Dacă era ceva spontan, poate mai existau scuze. Însă asta a fost o crimă mare cât tot războiul. Vreau să zic că oamenii care au provocat această dramă și pasează răspunderea asupra altora nu sunt în ochii mei decât niște mișei. Înghit doar o pilulă și gata. Göring a înghițit o dată și gata. Iar restul trebuie să răspundă. Dar principalul responsabil era cel din fruntea tuturor: Hitler!

Știam de când lumea că există lagăre de concentrare, dar nu știam că acolo oamenii sunt gazați și arși. Când mă gândesc că la Buchenwald am stat și eu sub un asemenea duș, atunci când ne-au dus să ne spălăm... Trebuia să ne scoatem hainele, să le agățăm de un cârlig; cârligul cu nr. 47 era al meu. În timp ce făceam duș, hainele ne erau curățate și agățate într-altă încăpere la exact același număr. Așa le puteam găsi după aceea. Eu stăteam între timp cam un sfert de oră într-o sală mare cu faianță. Sus, la anumite distanțe, erau montate niște dușuri mari. Și de acolo curgea apa, tu stăteai dedesubt și se revărsa peste tine. Primeai o bucățică de săpun, apoi puteai să te speli. Apa era caldă – când se răcea mergeam în încăperea

cealaltă, încălzită, acolo era mereu cald şi bine. Apoi te îmbrăcai şi plecai. Și mai târziu mi s-a făcut rău la gândul că în exact acelaşi loc unde noi ne bucuram să ne spălăm cu apă caldă – în barăci era doar apă rece – fuseseră folosite exact aceleași instalații din care ieșea gazul care îi omora pe evrei. Nu știu cum s-a întâmplat asta, dar ei au fost uciși exact așa.

Tocmai eu am fost arestată de ruși – cred că asta e o greșeală. Eu n-am făcut decât să dactilografiez pentru domnul Goebbels. Nu pot lăsa să apară în sufletul meu un sentiment de vină. Sunt vinovată atunci când fac ceva, şi n-am făcut nimic, doar am avut ghinionul să nu fiu acasă atunci când rușii au năvălit în Ministerul Propagandei.

Bineînțeles că sunt vinovată, sunt vinovată că am fost proastă. Nimeni nu și-a dorit să se ajungă la asta. Toți au sperat într-o renaștere a țării după pierderea Primului Război Mondial, ceea ce s-a și întâmplat în primii ani care au urmat. Un popor umilit, care pierduse războiul şi fusese înșelat printr-un tratat nedrept, înflorea.

Despre atrocități știau mai ales acei oameni care se aflau în legătură directă cu autoritățile și închisorile. Iar ei n-au scos o vorbă, în primul rând de frică să nu ajungă chiar ei în lagăr. Ăștia nu erau întotdeauna membri de partid. Foarte mulți dintre ei erau cu siguranță oameni simpli, poate puțin cam proști, sau, în orice caz, proști din punct de vedere politic, care nu s-au gândit mai departe.

N-am fost o adeptă o nazismului, căci, dacă eram, ar fi trebuit să fiu mai informată. Am ajuns în acest partid tâmpit, din care făcea parte cam toată lumea, mai degrabă din imprudență.

Dar prizonieratul s-a dovedit a fi totuși cu noroc. La început m-am temut foarte tare când rușii au trecut granița – îmi era frică mai ales de ceea ce le făceau femeilor. Da, era ceva de neimaginat pentru noi toți.

Însă nu mi s-a întâmplat nimic de genul ăsta. În momentul respectiv nimeni nu știa încotro ne îndreptăm. Cei mai mulți supraviețuiseră războiului, dar nu aveau habar acum din ce vor trăi. Fostele lor locuri de muncă erau distruse, iar singurul lor venit era de acolo. Banii oricum nu mai aveau nici o valoare. Îmi amintesc doar că în vara anului 1945 stăteam în fața barăcilor din fostul lagăr de concentrare de la Buchenwald. Nu

trebuia să muncim, doar stăteam şi discutam despre ce va fi şi cum ar putea să continue totul, şi-mi amintesc că am spus: „Rușii măcar ne dau o supă de arpacaș dimineața, la prânz și seara. Cine știe dacă familiile noastre de acasă au ce mânca“. Nu aveam habar cum trăiesc ceilalţi oameni din Germania.

Am trecut și prin multe urcușuri și coborâșuri. Chiar și în captivitatea de la Buchenwald am trăit clipe frumoase, pe care nu le voi uita niciodată. La Buchenwald am jucat pe scenă într-o piesă scurtă, primitivă, scrisă de un deținut și promovată de un căpitan rus foarte simpatic, care după aceea n-a mai fost, din păcate, comandantul lagărului. A fost însă înlocuit cu un bărbat prietenos cu germanii, care a făcut multe pentru deținuți.

La Buchenwald, naziștii construiseră pentru amuzamentul deținuților privilegiați și al angajaților din lagăr un teatru adevărat, cu scenă și cu fosă pentru orchestră. Comandantul lagărului a ordonat să fie reparat și a început să organizeze spectacole cu clovni pentru soldații săi ruși: tot felul de numere cu oameni costumați, scenete de circ, în care își turnau apă cu săpun peste cap și altele de genul ăsta.

Trebuie să vă imaginați că în lagăr mai erau și oameni precum Heinrich George. Alt deținut a fost intendentul de la Teatrul Nollendorf. Se mai aflau acolo și muzicieni care făceau parte din filarmonică și cărora rușii le-au procurat instrumente. Rușii pur și simplu le-au confiscat oamenilor obișnuiți viorile și flautele, le-au adus în lagăr și au alcătuit astfel o orchestră minunată. Era gândită mai ales pentru soldații ruși, dar se strecurau din ce în ce mai des și partituri germane.

Iar comandantul lagărului a permis să fie pus în scenă textul unei piese de teatru în limba germană, scrisă de un intendent. O deținută care făcea parte din această trupă de teatru a fost surprinsă opt zile înainte de premieră cu un soldat rus. Soldatul a fost îndepărtat din lagăr și fata scoasă imediat din trupa de teatru, așa că dintr-odată piesa rămăsese fără actrița principală. Imediat s-a căutat o înlocuitoare pentru *Eleva eminentă*, așa se intitula piesa de teatru. Am fost întrebată dacă aș putea învăța textul pe de rost. „Bineînțeles!“, le-am spus.

Evident că în timpul detenției ne-am făcut diverse gânduri. A mai trecut un an, iar eu eram în continuare prizonieră. Ce o să fac când voi ajunge

acasă? Voi fi în stare să mă reintegrez şi să găsesc de lucru? La ruşi a trebuit să lucrez într-un atelier de croitorie, iar în lagăr am avut aproape tot timpul de lucru.

Uneori am fost foarte norocoasă. Am fost eliberată în 1950 şi am rămas cu gura căscată când am auzit toate noutăţile. Am aflat că exista o Radiodifuziune nouă, unde am fost angajată ca secretară. M-am gândit să încep la postul de radio RIAS Berlin. Dar nu, ei nu angajau foşti nazişti. Ai lucrat în Ministerul Propagandei, eşti o nazistă. Bun, atunci sunt o nazistă. N-au făcut nici o excepţie. Apoi am ajuns la Südwestfunk[53], unde mă cunoşteau deja câţiva jurnalişti de pe vremuri, care se ocupaseră înainte cu propaganda şi fuseseră corespondenţi de război. Acum lucrau aici. Nici nu-mi amintesc cine reuşise să scape din minister. Kurt Frowein a reuşit, dar nu l-am revăzut niciodată. La fel şi Naumann, care rămăsese până în ultima clipă în Cartierul General al Führerului şi apucase să fugă din Berlin împreună cu Martin Bormann[54] şi Schwägermann.

Dr. Naumann m-a contactat când mă aflam deja la Baden-Baden. „Dragă domnişoară Pomsel, mă bucur că faceţi parte dintre cei care au supravieţuit acestui război înfiorător, că vă merge iarăşi bine şi aţi găsit o slujbă foarte bună la Südwestfunk. M-aş bucura foarte mult dacă m-aţi putea contacta. Am reîntâlnit câţiva prieteni foarte buni.“

Naumann îl întâlnise pe Werner Titze, care pe atunci era redactor-şef la Südwestfunk şi un fost coleg de şcoală al lui Naumann, amândoi se născuseră la Görlitz şi se revăzuseră probabil din întâmplare la Bonn. Atunci i-au luat la rând pe cei care lucraseră în Radiodifuziunea Germană şi în Ministerul Propagandei, pe cei cunoscuţi şi necunoscuţi, şi aşa au dat în cele din urmă de mine.

Din fericire am mers la şeful meu de atunci, directorul de programe Lothar Hartmann, pe care l-am urmat mai târziu la München. L-am întrebat care este părerea lui, iar el m-a sfătuit să nu-l contactez pe Naumann. I-am urmat sfatul, şi câteva zile mai târziu am citit în revista *Spiegel* că Naumann participase la o conspiraţie de subminare a partidului liberal FDP. El rămăsese nazist. Apoi n-am mai auzit niciodată nimic despre el. Toţi erau cu câţiva ani mai în vârstă decât mine, cu siguranţă nu mai sunt în viaţă.

Presa relatează frecvent despre ei. Au scris despre naziștii care au lucrat după război în tribunale germane. Mulţi oameni au ştiut foarte bine să se dezbare de responsabilitate. N-am înţeles de ce au procedat aşa şi nici nu ştiu de ce m-ar fi interesat asta.

Cele mai cumplite veşti le-am aflat de-abia după ce-am ieşit din prizonierat, chiar şi despre proporţiile persecuţiei evreilor şi despre lagărele de concentrare. Până la eliberare n-am vorbit cu nimeni, nici cu familia şi nici cu foştii colegi. Eram în mâinile ruşilor şi atâta tot. Iar tot ce-a urmat – Procesele de la Nürnberg, o nouă monedă, înfiinţarea RDG – am aflat în ianuarie 1950, când m-am întors acasă şi i-am pus mamei mele 24 de mărci pe masă, spunându-i:

— Mamă, asta-i tot ce-am câştigat în cinci ani.

Aceşti bani mi-i dăduseră în ultima zi de detenţie.

— Copile, îi poţi arunca la gunoi, sunt mărci est-germane, mi-a răspuns mama.

Îmi amintesc nişte detalii stranii. La prima cină am întrebat:

— Mamă, de când mâncăm pâine albă?

— Dar asta nu e pâine albă, mi-a zis ea.

Era pâine obişnuită, mie însă mi se părea pâine albă. Îţi dai seama ce primeam în lagărul de concentrare: pâine neagră, dar ce fel de pâine... Mi se părea o lume cu totul nouă, schimbată.

În timpul unui interogatoriu am fost întrebată dacă am la mine o capsulă cu cianură. Nu-mi dăduse nimeni aşa ceva vreodată. Aş fi păstrat-o – nu pentru mine, dar aş fi păstrat-o. N-aveam intenţia să-mi curm viaţa. Poate totuşi aş fi înghiţit-o la Sachsenhausen. Acolo chiar eram la capătul puterilor. Însă perioada aia n-a durat decât trei luni, iar apoi am fost eliberată. Pe când eram acolo aveam la un moment dat un cuţit, un obiect interzis, desigur. Un cuţit bont. Îmi amintesc cu exactitate că mă jucam mereu cu acel cuţit şi mă întrebam cum o fi să-ţi tai venele. Dar cu acel cuţit bont nu puteam face nimic. M-am gândit numai, iar apoi l-am pus deoparte şi mi-am spus: „Nu, nu fac aşa o prostie“. Este în firea mea să nu mă dau chiar atât de repede bătută. Ştiu că o secretară a Führerului a scris odată că e foarte mândră că Hitler îi dăduse o astfel de capsulă, însă nici un angajat din Ministerul Propagandei n-a fost în buncărul Führerului.

În orice caz, eu am avut mereu noroc. Întotdeauna am găsit o cale de ieşire, dar de fiecare dată alta decât mi-am imaginat. Deseori am fost deznădăjduită, dar am reuşit cumva să merg mai departe şi aşa am devenit ceea ce sunt astăzi. Evident că nu mai sunt acea fetiţă mică şi naivă care considera că lumea e un loc de joacă. Am cunoscut multe, dacă nu chiar toate faţetele lumii.

Mai era şi Eva Löwenthal, la care mă gândeam mereu. Mă întrebam ce i se întâmplase. Am aflat de-abia câteva decenii mai târziu, când vizitam un memorial din Berlin. Atunci m-am dus la unul dintre administratori şi l-am întrebat dacă mă poate ajuta în legătură cu o persoană dispărută. Ştiam doar numele ei şi vârsta aproximativă. „Caut o anume Eva Löwenthal“, i-am spus. Omul m-a condus până în dreptul unui ecran pe care curgea o listă cu nume. Acolo am găsit-o, fusese cu un an mai mare sau mai mică decât mine. Deci murise, iar anul morţii era scris în dreptul numelui ei. S-a întâmplat chiar la sfârşitul războiului, la începutul anului 1945. Mai multe n-am putut afla.

Eva stătuse mereu cu noi la masă. Eva făcea parte din familie. A fost o fată deşteaptă, care citise mult, în comparaţie cu ea mă credeam foarte proastă. Mă gândeam: tu şi şcoala ta primară... Iar acum era moartă. Nu-mi venea să cred. În cartierul meu, evreii nu fuseseră persecutaţi la fel de mult ca în alte părţi. Majoritatea plecaseră la timp, aveau bani şi legături în străinătate. Dar de regulă evreii erau mai retraşi, necomunicativi. De exemplu, cercul de cunoştinţe al doctorului Goldberg, fostul meu şef, care mă invitase şi pe mine la micile sale petreceri, era format din tot neamul care deţinea fabrica de pantofi Leiser. Ăştia se înmulţeau ca iepurii, aducând nenumăraţi copii pe lume. Situaţia lor financiară extrem de bună nici nu se compara cu cea a unor oameni ca noi, iar în ceea ce priveşte educaţia, cei mai mulţi copii evrei învăţau la şcoli particulare.

O consideram pe Eva un om deosebit. Ştiam că trebuie s-o protejăm, mai ales că n-avea nici un ban. Nici măcar nu putea să solicite un loc de muncă, pentru că atunci când făceai o astfel de cerere trebuia să declari cărei confesiuni aparţii. Aşa era pe atunci. Totuşi, diferenţe sociale existau şi în rândul evreilor. Şi printre ei erau mulţi săraci. Ca Rosa Lehmann Oppenheimer. Ea avea o mică prăvălie de săpunuri, care îmi plăcea mult

când eram copil şi unde mirosea mereu a petrol. Până şi ea mirosea a petrol. Şi totuşi, în clipa în care băga mâna ei nu foarte curată în bolul mare cu dulciuri şi-mi punea în palmă un pumn întreg de bomboane, bineînţeles că mi se părea cel mai bun om din lume. Rosa Lehmann Oppenheimer. A fost ridicată, după cum am aflat mai târziu. Ea făcea parte dintre evreii săraci, căci existau şi dintr-ăştia.

Note

52. Hanna Reitsch (29 martie 1912, Hirschberg, Silezia – 24 august 1979, Frankfurt am Main), aviatoare renumită din timpul celui de-al Treilea Reich. La 23 aprilie 1945, Hitler l-a eliberat pe Hermann Göring din toate funcţiile, iar la 26 aprilie 1945, Hanna Reitsch a zburat cu succesorul acestuia, Ritter von Greim, în capitala înconjurată de trupele aliate.

53. Südwestfunk (acronim SWF), radiodifuziune care a deservit între 1946 şi 1998 landul Renania-Palatinat şi sudul landului Baden-Württemberg. A funcţionat în zona de ocupaţie franceză. Sediul se afla în oraşul Baden-Baden şi existau posturi locale la Freiburg, Tübingen şi Mainz.

54. Martin Bormann (17 iunie 1900, Halberstadt – 2 mai 1945, Berlin) a ocupat în cadrul regimului naţional-socialist mai multe poziţii înalte, devenind în cele din urmă şeful Cancelariei Partidului Naţio-nal-Socialist cu rang de ministru al Reichului şi un important confident al lui Hitler. După ce a fugit din buncărul Führerului, la începutul lunii mai 1945, a fost dat dispărut. De-abia în 1973 a fost confirmat că s-a sinucis la 2 mai 1945. Rămăşiţele sale au fost găsite în timpul unor lucrări de instalare a unui cablu subteran în apropiere de Lehrter Bahnhof şi au fost identificate ulterior.

Când Hitler a ajuns la putere, era deja prea târziu.

BRUNHILDE POMSEL

„N-AM NICI O VINĂ“
Concluziile unei femei de o sută trei ani

Așa se întâmplă cu toate lucrurile. Frumusețea are umbrele ei și printre orori apare uneori câte o rază de lumină. Nimic nu este alb-negru, întotdeauna există și tonuri de gri.

Nu mi-au plăcut niciodată mulțimile. Acceptam să fiu într-o mulțime de oameni doar când făceam sport, când călătoream, când jucam bridge – iar atunci ne simțeam toți foarte bine. Sunt o singuratică, nici măcar nu m-am măritat și n-am născut un copil. Nu din cauză că aș avea ceva împotriva căsătoriei. Mi-am dorit nespus un copil, însă înainte nu puteai avea un copil fără să fii măritată. Ar fi fost o rușine și n-am vrut niciodată să mă expun la așa ceva.

Dar îmi place foarte mult să fiu singură, așa am fost dintotdeauna. Cred că mi-am dorit asta din copilărie, când n-am putut avea propria cameră. Stăteam cu frații mei, mereu ne-am înghesuit. Dintotdeauna am vrut să fiu mult timp singură, dar în același timp voiam să fiu și înconjurată de oameni simpatici. Poate e un fel de egoism, dar cel puțin nu este un egoism în detrimentul altora. Bineînțeles că fac parte în continuare din mulțime. Nu sunt chiar așa individualistă. Atât timp cât pot face lucrurile care mă împlinesc sau mă bucură și n-am sentimentul că mulțimea mă deranjează, mă bucur să mă implic. Și chiar dacă n-aș fi lucrat în Ministerul Propagandei, lucrurile s-ar fi petrecut la fel, că doar nu e vorba numai de mine.

Fiecare are un loc al lui. E de la sine înțeles! Poți fi întotdeauna influențat – uneori prin educație, alteori prin mediul în care trăiești, chiar nu știu.

Înainte ca Hitler să preia puterea, germanii n-au fost un popor prea sociabil. Era o cu totul altă lume. Mulți dintre cei de azi n-ar putea înțelege această viață mediocră. Totul începea cu educația copiilor. Dacă făceau prostii, erau bătuți. Cu dragoste și înțelegere n-ajungeai prea

departe. Le ardeai o palmă peste ceafă sau le dădeai pantalonii jos, trei palme la fund și gata. Nimeni nu-ți putea purta pică pentru asta.

Și oare cine avea prieteni în America sau în altă parte? O colegă de-a mea de școală a învățat meseria de frizer și pe când își făcea încă ucenicia a avut norocul să primească de lucru pe vasul *Bremen* – un vapor superb care circula între Germania și America. Da, a fost invidiată că primise o slujbă atât de bună, în special pentru că putea pleca în străinătate, noi nu știam ce-i aia străinătate. Radiodifuziunea încă nu exista. Nici vorbă de toate celelalte fleacuri tehnice din ziua de azi. N-aveam nimic. Eram izolați pe o insulă, dar nu numai noi, toate celelalte țări se confruntau cu același lucru. Singurele relații internaționale pe care le aveam erau cele comerciale, dar ele erau o lume aparte. Eram subdezvoltați. În prezent nimeni nu se mai poate sustrage de lumea modernă.

Aștept ca tinerii sau generațiile viitoare să aibă o gândire mai rațională cu privire la politică. Bineînțeles că putem să fim influențați. Există o vârstă când cei mai mulți oameni se entuziasmează ușor și sunt dornici de activism, dar asta nu ține o veșnicie. Mai târziu, când viața devine mai serioasă și trebuie să-și asume responsabilități, poate chiar să-și întemeieze o familie, totul ia sfârșit. Ce s-a întâmplat atunci este doar consecința nemulțumirii tot mai mari a maselor, care au destul timp ca să iasă în stradă.

Înainte nu m-a interesat niciodată politica. Acum, că sunt mai în vârstă, mă interesează mai degrabă felul cum decurg evenimentele politice. În trecut aveam lucruri mai importante la care să mă gândesc – de natură personală.

Germania a fost pedepsită pentru egoismul ei național și pentru faptele ei, ba chiar și pentru neglijența și dezinteresul de care a dat dovadă. Cred că în momentul de față sunt șanse mici ca așa ceva să se repete.

E greu să trăiești în asemenea timpuri, te simți de parcă ai trece printr-o trombă marină. La urma urmei era vorba de viața mea, de soarta mea, și fiecare s-a gândit doar la propria persoană. Din acest punct de vedere am câteodată remușcări, într-un fel ești vinovat, iar atunci îmi spun: ai ieșit mereu cu bine din toate. Am văzut mai multe atrocități decât oamenii obișnuiți și am reușit să le supraviețuiesc de fiecare dată.

Dacă aș fi iarăși tânără acum, aș face totul altfel. În prezent, unele lucruri se rezolvă mai repede decât pe vremuri. În plus, tinerii se implică în multe, chiar și în radio și televiziune.

Probabil că în ziua de azi suntem mult mai stăpâni pe soarta noastră. Toată ființa mea se împotrivește incertitudinii că există cineva care ne hotărăște destinul. Este o concepție îngrozitoare că ar exista o personalitate – Dumnezeu – care decide să se întâmple astfel de fapte atroce. Nu mă gândesc deloc la mine și la viața mea. Am avut doar ghinion, dar n-am trecut prin lucruri teribile. Din contră, câteodată mi-am îngreunat eu însămi viața prin excesul meu de sensibilitate. Unii oameni m-au criticat pentru gura mea mare. Câteodată eram ignorată, doar eram mică și neînsemnată, dar persoanele care reușeau să mă cunoască mai bine mă plăceau imediat. Cel puțin așa cred. Am avut și eu complexe de inferioritate, dar trebuie să mărturisesc că am în același timp și o anumită stimă de sine. Cred că sunt o prietenă bună.

Mi-am făcut și mult bine în viață. Să zicem că m-aș fi măritat și aș fi avut copii... Nu știu, nici nu-mi dau seama exact ce partener de viață aș fi avut. N-aș fi putut să mă gândesc prea mult la mine, așa cum am făcut, dacă mă măritam. Mi-am împlinit multe dorințe la care mulți au trebuit să renunțe din cauza bolii, a copiilor, a mariajelor nefericite etc. Dar sunt și lașă într-o anumită măsură, fiindcă nu doresc să-mi asum vreun risc. Mă caracterizează prudența, dar și o oarecare șiretenie. Însă nu mă mândresc cu nimic. Dacă se concretizează ceva, mă bucur de reușită. Nu sunt genul de om care dorește cu adevărat să aibă realizări însemnate, dar dacă îmi iese ce îmi propun, sunt mulțumită, iar asta îmi dă un sentiment plăcut.

De timpuriu am răspuns la veșnica întrebare legată de vina mea personală. Nu, n-am nici o vină. Absolut nici una. De ce aș fi vinovată? Nu, eu nu mă consider vinovată. Doar dacă întregul popor german este pus sub învinuire fiindcă a înlesnit venirea la conducere a acestui guvern. În cazul ăsta suntem vinovați cu toții. Inclusiv eu.

Nu mi-am dorit niciodată în mod special să lucrez la Ministerul Propagandei. A fost un ordin, o obligație de serviciu, și nimeni nu-și poate imagina ce însemna asta pe atunci. N-am depus o cerere să fiu angajată, ci am fost trimisă acolo. A fost un transfer pe care a trebuit să-l accept. Dacă

aș fi refuzat mi s-ar fi spus ceva de genul: „Cum adică nu vreți? Nu există așa ceva!“

Se poate dovedi că în 1942 nu mai exista nimic de lucru în redacția de știri din Radiodifuziune, unde lucram eu. Drept consecință angajatele, care erau totodată gospodine, și-au adus la lucru legume din propria grădină, cultivate și recoltate de ele. Pentru că nu mai aveau șefi și nu li se mai dicta nimic, au început să taie legumele și să umple borcanele, ducându-le apoi acasă cu bicicleta. Nu mai era nici un bărbat în Radiodifuziune. Toți erau plecați. Toți erau la război. Norocoșii ajunseseră la Paris și nici unul dintre ei nu m-a uitat. Cu toții aveam același vis, ca la sfârșitul războiului să ne reîntâlnim.

Pe atunci trebuia să-mi câștig cumva existența, iar această activitate era respectabilă și decentă, iar faptul că am ajuns apoi în Ministerul Propagandei este rezultatul naivității mele. Uneori eram ușor naivă, dar nu sunt vinovată de nimic. Totuși, dacă am avut vreo vină, am plătit pentru asta cu vârf și îndesat.

Nu cred că oamenii vor mai fi vreodată la fel de proști, că ar putea cădea din nou în aceeași capcană. Nu-mi pot imagina așa ceva. Vreau să spun că sunt conștientă că masele sunt tot mase. Dar observ în același timp că oamenii au devenit mai degrabă trândavi și cam prea comozi ca să gândească și să critice. Atât timp cât au suficientă mâncare, totul e perfect. Dacă cineva le preia o parte din griji – asta se petrece câteodată și în politică. Și dacă nu? Cine știe!

Câteodată mă mir de felul în care tinerii abordează asemenea probleme – și când spun asta mă bazez pe ceea ce văd la televizor. Noi nu eram așa. Nici vorbă. Toți mi se par mult mai maturi decât eram noi, sunt demni de admirație. Mi-aș fi dorit ca educația noastră să fi fost ca a lor, dar, în vremurile alea, noi trebuia să fim mai obedienți, iar asta se obține mai ușor prin pedepse și anumite restricții. Totul merge mai bine când e mai multă ordine. Dacă așa ceva este de dorit, e altă discuție.

Adesea, când văd la televizor tineri, chiar elevi, discutând pe o anumită temă mă gândesc: Doamne, ce stimă de sine au, ce capacitate de reflecție cu privire la viitorul pe care și-l doresc.

Ce proști eram noi pe atunci! Nu aveam timp să reflectăm prea mult,

pentru că oamenii simpli trebuiau să muncească. În cercul meu n-am fost prea afectaţi de probleme. Nu ne simţeam împovăraţi de griji şi ce se întâmpla în jur nu ne preocupa în aceeaşi măsură în care mă preocupă acum, când viaţa mea se apropie de sfârşit. Acum mă interesează mult mai mult ce se petrece în lume. Ceea ce vreau să spun e că un tânăr care se avântă în viaţă are nevoie de puţină orientare. Trebuie ajutat să se orienteze, nu să fie influenţat. Acest aspect e perceput mai uşor în prezent.

În ziua de azi văd la televizor elevi care încearcă să discute cu oamenii în legătură cu alegerile următoare. I-am admirat, băieţii şi fetele aveau în jur de şaisprezece ani. Oamenii mai în vârstă aveau adesea o reacţie de respingere: nu mă interesează, scuteşte-mă sau altele asemănătoare. Pur şi simplu i-au ignorat. Aceşti tineri erau foarte nerăbdători să discute cu vârstnicii şi să încerce să le arate problemele din societate. Înainte nu exista aşa ceva. Pe atunci eram lăsaţi să ne descurcăm singuri. În afara cazului în care băieţii deveneau cercetaşi sau fetele intrau în Liga Fetelor Germane. Dar eu, una, nu mi-am dorit asta. Nu mi-am dorit o uniformă şi nici să mărşăluiesc cu mulţimile.

Sunt o persoană care poate să rezoneze cu tinerii. Am o mulţime de lucruri în comun cu ei. Nu sunt genul ăla de adult care consideră că un copil nu ştie nimic sau nu este încă destul de matur ca să ia singur o hotărâre. Cred că un copil înţelege foarte multe şi, chiar dacă n-a împlinit nici zece ani, nu e greu să-ţi dai seama de ce se petrece în mintea lui, dacă eşti atent.

Când mă gândesc la educaţia pe care am primit-o, nu mi-l pot imagina pe tata discutând astfel de lucruri cu noi. Nu ni s-a permis niciodată să ştim cu ce partid votează, deşi alegeri aveau loc destul de frecvent. „Cu cine aţi votat?“ întrebam de fiecare dată. „Nu vă priveşte!“ era răspunsul pe care ni-l dădeau mereu.

Aşa ceva nu se face. Dacă aş fi primit o educaţie diferită, poate m-aş fi dezvoltat altfel, poate mi-aş fi dorit să devin un om mai responsabil şi aş fi fost mai atentă pentru cine sau pentru ce lucrez şi în ce mă bag. În vremea aceea eram plină de avânt şi un pic superficială. Păi da, pe mine m-a ajutat felul meu de-a fi!

Astăzi bag de seamă însă că totul a fost inutil. Nu exista de fapt un

Minister al Propagandei, cum nu există nici astăzi, iar lumea nu-i simte lipsa. A fost doar născocirea acelor naziști nebuni. Erau cei mai mari egoiști posibili. Nu-și iubeau țara, absolut deloc. Era vorba doar de egoism, nici urmă de idealism – îngrozitor. Însă pe atunci nu știam nimic din toate astea.

N-am nici o vină, căci n-am făcut nimic, nu mă simt responsabilă. Poate nici toți acei oameni despre care s-a afirmat că ar fi naziști nu sunt neapărat vinovați. Până la urmă ce-i un popor în întregul său? E ca o mare, toată lumea împreună. E o mișcare constantă înainte și înapoi.

Pe mine m-au influențat doar anumite personalități. Toate conceptele generale precum „vina poporului german“ – toate sunt doar prostii. Suntem conduși de o clasă de egoiști, câteodată sunt mai prietenoși, alteori mai brutali. Să ne gândim la istorie și la ce-a făcut clasa conducătoare în trecut. Nu-mi pot imagina că există cineva care acceptă în mod deliberat să fie convertit într-un susținător fanatic al unor astfel de fapte. Nu-i felul meu de-a fi. Cine poate ști dinainte ce urmează să se întâmple?

Probabil că am lucrat cu mai mulți criminali decât am habar, n-aș avea cum să știu dinainte că un om este sau va fi criminal. În vremea în care am lucrat la Goebbels, bineînțeles că el a fost pentru mine unul dintre șefii cei mai importanți, din punctul meu de vedere venea imediat după Hitler. Iar instrucțiunile care mă priveau le primeam de la minister. La fel ca în cazul fiecărui soldat care a tras în ruși, francezi sau englezi, de aceea nu pot fi considerați ucigași. Ei și-au făcut doar datoria. Aș putea să-mi reproșez ceva doar dacă, în mod nedrept, am rănit pe cineva foarte tare, dar nu-mi amintesc să fi făcut așa ceva.

Pur și simplu n-am mai avut ce să facem. După 1933 a fost prea târziu. Bineînțeles că aș fi putut să mă duc în fiecare zi la Eva Löwenthal s-o ajut, însă nu-mi era chiar atât de apropiată. Nici n-am putut de fapt s-o ajutăm cu adevărat. Dacă puținii bani pe care-i câștiga îi dădea pe țigări în loc să-și cumpere ceva de mâncare, e clar că n-o mai poate ajuta nimeni, ne-am gândit noi. Am judecat-o prea repede.

Exemplul cu Eva e menit să limpezească lucrurile. Au existat multe astfel de cazuri de oameni care și-au ajutat prietenii evrei. Unii dintre ei chiar s-au pus astfel în pericol – după cum am aflat ulterior. Mulți afirmă

azi că i-ar fi ajutat pe atunci pe bieţii evrei persecutaţi. Tind să cred că afirmaţiile lor sunt sincere. Dar în realitate n-ar fi făcut nimic. Când naziștii au ajuns la putere, toată țara era prinsă parcă sub o cupolă de sticlă. Cu toţii ne aflam într-un lagăr de concentrare. Când Hitler a ajuns la putere, era deja prea târziu. Fiecare om avea propriile probleme pe care trebuia să le rezolve, deci nu e vorba doar despre persecuţia evreilor. Erau multe alte probleme, la care se adaugă soarta rudelor care fuseseră în război. Dar asta nu e o scuză.

În afară de conducătorii naziști care au făcut profeţii greşite, indiferența oamenilor este cea care a înlesnit totul. Nu vorbesc acum despre nişte oameni anume. Vorbesc despre indiferența oamenilor în general, aşa cum putem constata că există și în prezent, prin faptul că suntem în stare să privim la televizor grozăviile ce se petrec în Siria și cum sute de oameni se înecă. După care ne uităm la o emisiune de divertisment. Din cauza asta nu suntem în stare să schimbăm ceva nici măcar în ceea ce ne priveşte. Cred că aşa-i în viaţă – toate sunt amestecate.

Pe unii dintre oamenii de atunci îi poţi învinovăţi în cel mai bun caz pentru idealismul și naivitatea de care au dat dovadă crezând că Germania va renaște din propria cenușă. Eram un popor care trăia foarte modest. Ei au crezut asta, cu siguranţă mulţi dintre ei din patriotism adevărat și din convingerea că un grup de bărbaţi, preluând conducerea, va face totul mai bine.

Dacă mi-aș fi putut da seama sau aș fi știut toate astea din timp, firește că n-aș mai fi lucrat la Radiodifuziune sau la Ministerul Propagandei. Goebbels a fost pentru mine doar un politician bun de gură, dar nu m-am gândit nici o secundă prea serios la acest aspect. Nici toate tâmpeniile, adică discursurile sale, nu le-am ascultat vreodată. Cu toţii spuneau oricum acelaşi lucru. La fel, nici astăzi nu stau să ascult cuvântările din Bundestag. Parlamentarii spun doar fraze sforăitoare.

Tinerilor de astăzi nu le pot da prea multe sfaturi. Nu trebuie să influenţez sau să conving pe nimeni, n-am nici un fel de obligaţii, sunt liberă să gândesc tot ce vreau. Dacă cineva trăiește doar pentru sine și nu este interesat de ce se întâmplă în jurul lui, acel om nu există. Dacă trăiești într-o comunitate e altfel, fiindcă o comunitate e un fel de familie. La fel

şi dacă eşti tânăr şi ai prieteni cu care poţi vorbi. Eu nu mai am parte de toate acestea. Nu mai pot discuta cu nimeni, iar când vine cineva în vizită, vorbim despre alte lucruri. Supunerea oarbă e un lucru rău în orice situaţie. În anumite cazuri trebuie să asculţi, însă nu trebuie să fii de acord cu ceva doar de dragul comodităţii.

N-am avut niciodată copii, dar dacă aş fi avut i-aş fi lăsat să aibă parte de o astfel de educaţie încă de la o vârstă fragedă. Noi prea am fost educaţi să fim obedienţi.

Un om este foarte dependent de mediul în care creşte, de felul în care se dezvoltă – atât în exterior, cât şi din punct de vedere politic şi uman. Eu mă împac cu situaţia aşa cum este acum. Câteodată îi invidiez pe cei care găsesc mângâiere în credinţă. Eu n-am aşa ceva. Spun mereu că totul este o întâmplare, tot ce se petrece în afara voinţei mele e doar o pură întâmplare.

Astăzi oamenii au atât de multe posibilităţi, încât pot să devină uşor confuzi. Oferta este aşa de uriaşă, încât mulţi sunt incapabili să asimileze totul sau să facă vreo diferenţă.

Un sfat tot aş vrea să dau. E vorba despre ceva ce nu există concret în viaţă: dreptate. Nici măcar în sistemul juridic nu există dreptate. Părerile sunt împărţite şi mereu în schimbare. Pe vremuri râdeai de homosexuali sau strâmbai din nas când auzeai de ei, iar acum au voie să adopte copii. Adică nu m-ar mira deloc să fi primit deja acest drept.

Se schimbă atât de multe de-a lungul timpului... Nimeni nu-şi putea imagina aşa ceva în urmă cu 50 de ani. Trăim totuşi vremuri mai bune. Întotdeauna am crezut că sunt în stare să învăţ ceva nou, dar acum mi-e greu să folosesc un telefon mobil, mă depăşeşte.

Câteodată mă întreb cum am ajuns la vârsta asta având în vedere evenimentele prin care am trecut. Am devenit o fiinţă atât de plăpândă şi neputincioasă, încât nu mai pot nici măcar să deschid o uşă; nu mai văd bine şi nu mai pot să merg cum trebuie tocmai din cauză că nu văd bine. Şi viaţa încă nu s-a sfârşit. Câteodată când mă culc mă gândesc dacă voi muri în somn. Nu-mi pot imagina să mor de o boală. Cred că voi muri în somn. Dar chiar nu-mi pasă.

După realizarea filmului documentar, în 2013, Brunhilde Pomsel ne-a

relatat în noiembrie 2016 un episod care dezvăluie un conflict interior pe care a fost nevoită să și-l reprime, poate și din rațiuni de supraviețuire, și care probabil a contribuit la întărirea dorinței ei de a nu mai vedea ce se întâmplă și de a se strădui doar să-și îndeplinească orbește datoria.

Înaintea Jocurilor Olimpice din 1936 l-a cunoscut pe Gottfried Kirchbach într-o cârciumă din Berlin. Gottfried Kirchbach a fost un grafician și ilustrator german care s-a născut în 1888 la München și a fost fiul pictorului german Frank Kirchbach. Printre altele, a lucrat pentru firma de publicitate Propaganda Stuttgart și a creat afișe electorale, de exemplu pentru Partidul Social-Democrat și Partidul Social-Democrat Independent din Germania. Mama lui era evreică, și, conform legilor rasiale naziste, el era considerat evreu pe jumătate. Potrivit relatărilor lui Brunhilde Pomsel, el știa foarte bine ce îi așteptă pe evrei. Știa și ce poziție ocupă Brunhilde Pomsel în Radiodifuziune, dar cei doi discutau rareori despre aceste lucruri. Fără să dezvăluie alte detalii despre viața ei sentimentală din acele timpuri guvernate de riguroasele legi rasiale, Pomsel relatează că Kirchbach a fugit după Jocurile Olimpice din 1936 la Amsterdam ca să scape de persecuțiile naziste. De fapt, Brunhilde Pomsel avea bagajele făcute ca să-l urmeze, dar el n-a fost de acord, fiindcă dorea mai întâi să creeze condițiile necesare pentru întemeierea unei familii. Fiind însărcinată, Brunhilde Pomsel n-a mai plecat, dar, la sfatul medicului, a fost nevoită să întrerupă sarcina întrucât, din cauza pneumoniei pe care o avea, era riscant să dea naștere unui copil. Ea descrie asta drept un proces dureros. Pomsel l-a mai întâlnit pe Kirchbach de câteva ori la Amsterdam, până când a ajuns să i se pară mult prea riscant să mai facă aceste călătorii fără să trezească suspiciunile autorităților germane. După izbucnirea războiului, cei doi au întrerupt legătura, iar ea nu și-a mai văzut niciodată iubitul. Gottfried Kirchbach a murit în 1942 la Amsterdam. Toată viața ei Brunhilde Pomsel a rămas singură și n-a avut copii. A murit la München în noaptea de dinaintea Zilei Internaționale de Comemorare a Victimelor Holocaustului, în data de 27 ianuarie 2017, la vârsta de 106 ani.

LECȚIA DE VIAȚĂ A SECRETAREI LUI GOEBBELS PENTRU POSTERITATE

Thore D. Hansen

Brunhilde Pomsel este unul dintre puținii martori ai regimului nazist care își recunosc deschis oportunismul. Ea își justifică dezinteresul pentru politică și rolul jucat ulterior în cadrul regimului național-socialist prin faptul că-și urmărea constant doar propriul interes și prin egoismul ei juvenil. Sărăcia și teama de declasare socială, dar și dorința de bunăstare și de a face carieră i-au marcat copilăria și adolescența până la vârsta maturității. Ascensiunea profesională a fost pentru ea cel mai important lucru, și, de aceea, a preferat mai degrabă să privească în altă parte decât să se confrunte cu faptele șefului ei, Joseph Goebbels, și să-și caute o portiță de scăpare.

Joseph Goebbels a fost unul dintre principalii arhitecți ai național-socialismului. Filmul și radioul, cele mai noi invenții din anii 1930, prin care se putea intra în legătură cu masele, au fost puse în slujba propagandei și a îndoctrinării poporului german, în special pentru defăimarea evreilor, a comuniștilor și a altor grupuri politice marginalizate social. Astăzi, discursurile lui continuă să fie considerate paradigma manipulării în masă, iar propaganda sa antisemită a reprezentat pregătirea ideologică pentru Holocaust.

Câteodată ne-am putea întreba, sceptici: cum poate o femeie tânără care și-a pierdut iubitul și o prietenă bună din cauza circumstanțelor politice să nu-și fi dat seama de existența unei legături între cele două nenorociri și faptele celui pentru care a lucrat cu devotament și admirație ca secretară, pentru ca, în cele din urmă, să ajungă prizonieră într-o tabără specială sovietică și să stea sub un duș asemănător celui sub care prietena ei Eva Löwenthal a fost probabil gazată?

Cu toate acestea, mai mulți spectatori și jurnaliști au avertizat la premiera filmului documentar *O viață germană* asupra unei condamnări

unilaterale a fostei secretare a lui Joseph Goebbels, aflată atunci la o vârstă foarte înaintată. Ei au făcut acest lucru fiind conştienţi de faptul că ignoranța, pasivitatea și dezinteresul s-au răspândit iarăși în popor, în timp ce alte părţi ale societăţii se radicalizează. Jurnalistul Paul Garbulski de la revista *VICE* a rezumat totul în câteva cuvinte: „Am încercat mereu să mă păzesc de ceilalţi, însă tocmai omul de rând din mine posedă atât de multă absurditate obositoare, încât este în stare să pregătească terenul pentru comiterea de trădări și pentru violențele unor armate întregi. Să fim atenți, fiecare avem câte un pic de Pomsel în noi“.[55]

Brunhilde Pomsel ne relatează cu ajutorul amintirilor din copilărie cum a devenit ceea ce este acum. S-a născut la Berlin, în 1911, ca fiică a unui decorator, și ne descrie viața sărăcăcioasă din perioada de după Primul Război Mondial și criza economică mondială din anii 1930. Cu toate că familiei ei îi mergea relativ bine, în ea crește dorința de bunăstare și de a face carieră. Educația severă primită de la tatăl ei a marcat-o. Când unul dintre cei cinci copii nu era cuminte, era snopit în bătaie.

> Doar cu dragoste și înțelegere n-ajungeai prea departe – aşa era la noi în familie. Să asculți și să fii puțin șiret, să minți sau să dai vina pe altcineva – era ceva normal.

Pentru situația economică precară a Germaniei din anii 1930, naționalsocialiștii au dat curând vina pe un grup concret – evreii. Brunhilde Pomsel are un răspuns clar pentru cei care susțin cu tărie astăzi că pe atunci le-ar fi luat apărarea evreilor:

> Mulți afirmă azi că ar fi făcut pe atunci mai multe pentru bieții evrei persecutați. Tind să cred că afirmațiile lor sunt sincere. Dar în realitate n-ar fi făcut nimic. Când naziștii au ajuns la putere, toată țara era prinsă parcă sub o cupolă de sticlă. Cu toții ne aflam într-un lagăr de concentrare. Când Hitler a ajuns la putere, era deja prea târziu. Fiecare om avea propriile probleme pe care trebuia să le rezolve, deci nu e vorba doar despre persecuția evreilor. Erau multe alte probleme, la care se adaugă soarta rudelor care fuseseră în război. Dar asta nu e o scuză.

Cum se poate explica faptul că Hitler a ajuns la putere în anii 1920 și de

ce n-a putut fi oprit? Ambele întrebări au un singur răspuns: nu există explicații simple și n-a existat o singură cauză. De vină n-au fost doar ideologia și propaganda, nici puterea sugestivă a lui Hitler, nici teroarea trupelor SA de pe străzi sau cauzele politice și sociale, n-a fost nici măcar umilirea poporului german prin Tratatul de la Versailles sau amenințarea comunistă ori șomajul în masă. Luată separat, nici una dintre aceste circumstanțe nu poate explica venirea la putere a național-socialiștilor, însă, luați împreună, toți acești factori au avut un efect devastator.

În căutarea unui răspuns cu privire la cauzele venirii la putere a național-socialismului, principala preocupare comună a părinților noilor Constituții din Germania, Italia sau Austria imediat după cel de-al Doilea Război Mondial a fost să se asigure că noile sisteme democratice nu puteau fi subminate de mișcări extremiste, şi că astfel istoria nu se putea repeta.

Fiind probabil ultimul martor care a făcut parte din sistemul de putere nazist, Brunhilde Pomsel ne ajută să înțelegem mai bine de ce reapar populiștii de dreapta, sistemele autoritare și dictaturile în secolul XXI, de ce se manifestă în diverse moduri pe plan internațional și care ar fi cauzele acestor tendințe politice.

E prea devreme să afirmăm că istoria se repetă, dar în același timp prea îndrăzneț și delăsător să ignorăm semnele care alimentează temerea că Europa s-ar putea destrăma – un proces în care n-ar fi excluse nici măcar conflictele militare.

Dacă analizăm memoriile și motivele personale care au făcut-o pe Brunhilde Pomsel să urce atât de sus pe scara național-socialismului, ambele cu un aer extrem de nevinovat și chiar formulate banal, se impun anumite comparații cu prezentul. Noi înșine am ajuns la un punct în care părți însemnate din locuitorii democrațiilor vestice nu mai răspund la fapte, ci doar la simpli stimuli emoționali. Sentimentul nedreptății poate radicaliza grupuri întregi din populație, iar la sfârșit este nevoie doar de crearea unei imagini credibile a unui dușman imaginar, astfel încât acești oameni să opteze pentru orice soluție simplistă sau chiar ceva mai rău. Povestea lui Brunhilde Pomsel poate fi văzută ca un prilej de a ne mobiliza din toate punctele de vedere pentru păstrarea unei societăți

deschise.

În descrierile lui Brunhilde Pomsel, cititorul are pe alocuri sentimentul că ea nu este sinceră. Desigur că a încercat să suprime anumite detalii din munca ei – dar ceea ce a aflat ulterior în legătură cu tot ce s-a petrecut în Ministerul Propagandei a continuat s-o macine de-a lungul anilor.

> E greu să trăiești în asemenea timpuri, te simți de parcă ai trece printr-o trombă marină. La urma urmei era vorba de viața mea, de soarta mea, și fiecare s-a gândit doar la propria persoană. Din acest punct de vedere am câteodată remușcări, într-un fel ești vinovat, iar atunci îmi spun: ai ieșit mereu cu bine din toate. Am văzut mai multe atrocități decât oamenii obișnuiți.

O descriere concretă a atrocităților trăite de ea rămâne în biografia ei fără răspuns. Iar dacă Brunhilde Pomsel chiar *nu știa nimic*, motivul nu e că n-ar fi *putut*, ci pentru că n-a *vrut* să știe.

> Nici nu voiam să știm prea multe, pentru că nimeni nu dorea să se împovăreze cu o vină inutilă. Era de ajuns că fiecare trebuia să înfrunte tot felul de greutăți de când se înrăutățise aprovizionarea cu alimente. [...]
> Era o perioadă atât de dificilă, când atât de multe trebuiau regândite și depășite, încât, dacă intrai într-un conflict cu tine însuți și-ți spuneai că tot ce ai făcut a fost greșit, n-ai fi putut să recunoști asta nici măcar în sinea ta.

Ceea ce ea ar fi putut ști ne este deja cunoscut, nimeni nu se aștepta ca discuțiile cu Brunhilde Pomsel să conțină noutăți istorice cu privire la istoria național-socialismului, mai ales că ea oricum nu voia să intre prea mult în detalii sau nu-și mai putea aminti. Însă putem citi printre rânduri de ce declarațiile ei sunt atât de valoroase în prezent, căci în ciuda tuturor acestor lacune e povestea vieții ei. Într-o anumită măsură, a depus o mărturie neobișnuită, aparent neîndurătoare despre viața ei.

> Bineînțeles că sunt vinovată, sunt vinovată că am fost proastă. Nimeni nu și-a dorit să se ajungă la asta. Toți au sperat într-o renaștere a țării

după pierderea Primului Război Mondial, ceea ce s-a şi întâmplat în primii ani care au urmat. Un popor umilit, care pierduse războiul şi fusese înşelat printr-un tratat nedrept, înflorea.

Când Brunhilde Pomsel spune că nu a ştiut nimic despre adevăratele proporţii pe care le-a luat persecuţia evreilor, i se poate imputa (şi pe bună dreptate) că tocmai ea, care lucra în Ministerul Propagandei, unde realitatea era înfrumuseţată şi ştirile cenzurate sau inventate, ar fi putut să afle adevărul – dacă şi-ar fi dorit. Încă din 1942 circulau zvonuri că evreii nu erau mutaţi, ci duşi în lagăre de concentrare. Sondaje anonime realizate până în anii ’90 cu supravieţuitorii din secolul trecut au scos la iveală faptul că aproape 40% din populaţia germană a ştiut despre Holocaust înainte de sfârşitul războiului. Iar Brunhilde Pomsel ar fi putut răsfoi neobservată actele de proces împotriva Trandafirului Alb sau din alte procese judecate la rău famatul Tribunal al Poporului, în loc să le pună în seif, fără măcar să le deschidă, ca apoi să fie mândră că a urmat instrucţiunile şefului ei şi i-a câştigat încrederea. În cazul tinerei secretare, dorinţa de a-i fi recunoscute meritele şi un orb simţ al datoriei faţă de şefii ei au fost mai puternice decât curiozitatea de a afla ce se întâmpla cu adevărat.

Am făcut şi eu parte din elită. De aceea mi-a plăcut să lucrez acolo. Totul era minunat şi pe placul meu, oameni îmbrăcaţi frumos, oameni amabili. Da, eram foarte superficială în acele vremuri, foarte proastă.

Superficialitatea de atunci este singurul lucru pe care şi-l reproşează, în timp ce respinge orice vină personală pentru crimele naţional-socialismului. Ar accepta o astfel de vină doar

dacă întregul popor german este pus sub învinuire fiindcă a înlesnit venirea la conducere a acestui guvern. În cazul ăsta suntem vinovaţi cu toţii.

Prin această atitudine, Brunhilde Pomsel ignoră desigur faptul că fiecare om trebuie să fie responsabil în cele din urmă pentru propriile decizii, pentru poziţia sa în societate, atât în trecut, cât şi în prezent. Totuşi,

evaluarea ei este corectă în ceea ce privește rezultatul, întrucât fără sprijinul acordat partidului nazist din partea unor grupuri însemnate din populație, combinat totodată cu lipsa interesului pentru adevăratele obiective ale Mișcării, probabil că istoria ar fi luat un alt curs încă din anii 1930.

Oare lipsa de interes pentru politică este o vină în sine? În ceea ce privește lecția de viață care se desprinde din biografia lui Brunhilde Pomsel, pentru contemporani nici măcar nu contează dacă a fost sau nu o național-socialistă convinsă. Evident că n-a fost. Între colaborare activă și ignorare asumată, problema culpabilității ei își pierde din importanță când recunoaște prostia și naivitatea de care ar fi dat dovadă, fie și pentru a se proteja. Din punct de vedere moral, ignoranța este o vină, pentru că viața înseamnă întotdeauna să trăiești alături de alți oameni. Acest lucru este valabil și într-o democrație, în care drepturile universale ale omului constituie un pilon esențial al drepturilor fundamentale. Dar mulți oameni se îndepărtează în prezent de sistemele democratice, fiindcă nu pun la îndoială mecanismele care duc la desolidarizarea socială și umană. Sau nu doresc să le pună la îndoială? Din câte se pare, pentru Pomsel nu conta nimic în afară de propria carieră.

> Dar ăsta a fost destinul meu. Cine poate fi stăpânul propriei sorți, mai ales în asemenea vremuri tulburi? Puțini oameni pot spune că au făcut anumite lucruri din motive precise. Așa a fost să fie!

Chiar secretara lui Hitler, Traudl Junge, a afirmat că n-a știut nimic despre Holocaust. Și până și telefonistul detașamentului de escortare al Führerului, Rochus Misch, a spus de mai multe ori că n-a auzit niciodată vorbindu-se despre Soluția Finală în prezența lui Adolf Hitler. Cu toții au însă în comun un singur lucru: după ce isprăvesc să-și istorisească viața, fiecare conchide că se simte rușinat de propriul trecut, pe care trebuie fie să și-l asume, fie să-l ascundă – atât de mult a cântărit și cântărește complicitatea la crimele șefilor lor.

Până în prezent nu există nici o informație concretă cu privire la modul în care s-a discutat în cercul de angajați ai lui Joseph Goebbels despre așa-numita Soluție Finală. Chiar dacă ar fi adevărat că numai consilierii

personali ai lui Joseph Goebbels, nu și secretarele, aveau cunoștință despre planurile de exterminare a evreilor din Europa, este dificil să credem că Brunhilde Pomsel nu știa nimic. Pentru că documentele dictate de ministrul propagandei aflate în evidența noastră n-au fost parafate, este imposibil de aflat cine le-a redactat, dar este greu de crezut că o secretară care lucra la cel mai înalt nivel nu avea habar de conținutul acestora.[56]

Lui Brunhilde Pomsel i se pot reproșa multe. Poate fi acuzată că a adoptat o distanță aparentă față de propria biografie, asta rezultând probabil din încercarea ei de a trăi cu vina inconștientă de a fi fost părtașă. A avut aproape 70 de ani la dispoziție ca să-și gândească o explicație. Cert este că i-a slujit unui om care a sedus și manipulat un popor întreg și l-a împins în prăpastie. Faptul că în mod repetat și categoric respinge că ar fi avut vreo vină pentru crimele național-socialismului și că afirmă cu insistență că n-a știut nimic îi înlesnește poate accesul către adevăr și o face să-și deschidă sufletul. De-a lungul mai multor capitole reușește să facă acest lucru mai credibil decât alți slujitori ai conducerii național-socialiste, care au încercat după război să se disculpe, să nege sau pur și simplu să salveze aparențele.

-Probabil că am lucrat cu mai mulți criminali decât am habar, n-aș avea cum să știu dinainte că un om este sau va fi criminal. În vremea în care am lucrat la Goebbels, bineînțeles că el a fost pentru mine unul dintre șefii cei mai importanți, din punctul meu de vedere venea imediat după Hitler. Iar instrucțiunile care mă priveau le primeam de la minister. La fel ca în cazul fiecărui soldat care a tras în ruși, francezi sau englezi, de aceea nu pot fi considerați ucigași. Ei și-au făcut doar datoria. Aș putea să-mi reproșez ceva doar dacă, în mod nedrept, am rănit pe cineva foarte tare, dar nu-mi amintesc să fi făcut așa ceva.

Povestea lui Brunhilde Pomsel ne dă ocazia să vedem ce se întâmplă când oamenii nu țin seama de nașterea unei dictaturi și ce înseamnă să trăiești (sau să supraviețuiești) mai târziu în acea dictatură – atât fizic, cât și mental. Ne mai arată și un alt mod de a-i vedea pe populiștii de astăzi, în efortul lor de a pune capăt democrațiilor occidentale. Brunhilde Pomsel, care a murit în ianuarie 2017 la vârsta de 106 ani, ar trebui să fie o figură de interes pentru noi, fiindcă în „lașitatea“ ei mărturisită public și în

atitudinea ei apolitică se observă lucruri care au început să se răspândească și în prezent: o mare indiferență, lipsă de interes pentru politică, apatie față de soarta refugiaților, ură puternică îndreptată împotriva elitelor democratice și o nouă creștere în sondaje a populiștilor de dreapta, care au declarat război democrației și integrării europene.

Egoismul ei naiv, oferta atractivă a unui loc de muncă primită din partea lui Wulf Bley, precum și dorința de avansare și de apartenență au fost motivele principale care au făcut-o pe Pomsel să intre în Partid și să se angajeze la Radiodifuziune. Și astfel *și-a făcut intrarea* acolo.

> Doar prin această întâlnire fericită cu Wulf Bley aveam un contract de muncă, și era un contract frumușel. Azi nu mai știu exact cât câștigam, dar în orice caz primeam pe lună peste 200 de mărci. Era o sumă imensă. Comparativ cu toată truda anilor trecuți, locul acesta de muncă era de-a dreptul minunat. Mai întâi am lucrat la direcțiune, iar apoi în biroul foștilor directori. Asta nu era prea onorant, fiindcă angajatele de acolo – toate secretarele cu funcții de conducere din fosta Radiodifuziune – urmau să fie îndepărtate. Ele lucraseră odinioară pentru evrei, fiindcă majoritatea membrilor din Comitetul de Administrație fuseseră evrei. Ei fuseseră concediați sau trimiși în lagărele de concentrare, evident, nu mai aveau ce căuta în Radiodifuziune.

Biografia exemplară a lui Brunhilde Pomsel este o busolă care ne arată că amenințările la adresa democrației sunt mai ales lipsa de angajament pentru o societate deschisă, precum și incapacitatea elitelor democratice și politice de a reacționa adecvat și util la evoluțiile neadecvate ale epocii moderne. Dacă vom compara anii 1930 cu prezentul, e imposibil să nu ne punem anumite întrebări: Ce se întâmplă în Europa și în Statele Unite? Oare oamenii care nu s-au lăsat radicalizați de noii demagogi sunt la fel de pasivi, ignoranți sau indiferenți față de evoluțiile actuale precum s-a descris Brunhilde Pomsel atât pe ea însăși, cât și pe cei din jurul ei pe când aveau între 22 și 34 de ani? Oare tineretul de astăzi este la fel de apolitic, iar dezamăgirea față de politică a clasei de mijloc și a generațiilor din prezent reprezintă amenințarea reală la adresa democrației? Au eșuat

elitele democratice ignorând consecinţele şi cauzele de durată ale unei dezamăgiri politice crescânde? Ne întoarcem, cu bună ştiinţă, prin atitudinea noastră pasivă şi apatică, înapoi în perioada sumbră a anilor 1930? Urmărind biografia lui Brunhilde Pomsel, putem oare trage cu adevărat concluzii valabile pentru prezent, care să ne determine să acţionăm?

Cine nu doreşte să asiste la naşterea unor noi state totalitare în ziua de astăzi ar trebui să ia în serios istoria secolului trecut şi povestea de viaţă a lui Brunhilde Pomsel, cu toate contradicţiile ei, la fel cum trebuie privite cu îngrijorare asemănările dintre situaţia politică din trecut şi cea actuală.

Note

55. Paul Garbulski, „Gib acht vor der Nazi-Sekretärin in dir“, VICE Magazin Online, 17 august 2016, http://www.vice.com/de/read/sind-wir-nicht-alle-ein-bisschen-pomsel, accesat la 28 decembrie 2016.

56. Sven Felix Kellerhoff, „Goebbels-Sekretärin will «nichts gewusst» haben“, Welt24 Online; 30 iunie 2016, https://www.welt.de/geschichte/ zweiter-weltkrieg/article156710123/Goebbels-Sekretaerin-will-nichts-gewusst-haben.html, accesat la 28 decembrie 2016.

Mulțumiri

În primul rând, trebuie să-i mulţumesc lui Brunhilde Pomsel pentru mărturie. Datorită ei am reușit să facem o comparație între biografia ei neobișnuită și amenințările vremurilor noastre. Amintirile ei, cu toate contradicţiile lor, ar trebui să ne servească drept lecţie pentru prezent, întrucât libertatea și democrația au acum nevoie de angajamentul nostru și de atenția noastră deplină.

Doresc să le mulțumesc regizorilor Christian Krönes, Olaf S. Müller, Roland Schrotthofer și Florian Weigensamer pentru că mi-au pus la dispoziție interviurile ample cu Brunhilde Pomsel, precum și pentru colaborarea cordială pe care am avut-o cu ei. Totodată aș vrea să le mulțumesc lui Gwendolin Hallhuber și Dorothee Boesser pentru implicare.

În mod special, țin să-i adresez sincere mulțumiri editorului Christian Strasser, care mi-a încredințat acest proiect în august 2016.

Nu în ultimul rând, îi sunt deosebit de recunoscător redactorului Ilka Heinemann pentru colaborarea intensă, fără de care înfăptuirea acestui proiect interesant n-ar fi fost posibilă într-un timp atât de scurt.

Thore D. Hansen
Ianuarie 2017

memorii | jurnale

BRUNHILDE POMSEL

THORE D. HANSEN

AM FOST SECRETARA LUI GOEBBELS

Memoriile lui Brunhilde Pomsel sunt remarcabile pentru ceea ce rămâne nespus – realități pe care le omite intenționat, din dorința de a le nega chiar și față de ea însăși. Un veritabil avertisment.

—The Times

book HUMANITAS